

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA’NIN FAALİYETLERİ
(1656-1661)**

Bekir Malik BALTOPRAK

MART 2022

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA’NIN FAALİYETLERİ
(1656-1661)**

Bekir Malik BALTOPRAK

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Raif İVECAN

MART 2022

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

BEKİR MALİK BALTOPRAK

28/03/2022

ÖZ

KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA'NIN FAALİYETLERİ(1656-1661)

Baltoprak, Bekir Malik

Yüksek Lisans, Tarih

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Raif İvecan

Mart, 2022

XIII. yüzyıl sonlarında bugünkü Bursa-Marmara havalisinde teşekkül eden Osmanlı Devleti tarihin gördüğü en büyük imparatorluklardan biri olma hüviyeti göstermektedir. Tek hanedana bağlı olarak altı yüz küsur sene mevcudiyeti olma durumu da bir diğer dikkate şayan husustur. XVI. yüzyılda dünya siyasetine yön verdiği görülen Osmanlı Devleti, müverrihlerin “Altın Çağ” olarak takdim ettikleri Kanuni döneminde bozulma emareleri göstermeye başlamıştır. XVII. yüzyılın başlarından itibaren de bu bozulma (Halil İnalçık’ın tabiri ile kargaşa ve fesad) IV. Murad’ın 1632 ile 1640 yılları arası dönemini saymazsak 1656 yılına kadar devam etmiştir.

IV. Mehmed’in tahta çıkışından yani 1648’ten 1656’ya kadar karışıklıklar içerisinde olan devletin, 1656’da Köprülü Mehmed Paşa’nın bir dikta yönetimiyle rahat bir nefes alması ve sonraki süreçte Osmanlıların, Viyana önlerine kadar gitmesi ayrı bir merak konusudur.

Çalışma, *Köprülüler* ailesinin kurucusu olan Köprülü Mehmed Paşa’nın kim olduğu ve sadrazamlık dönemi olaylarını kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Köprülü Mehmed Paşa, IV. Mehmed, Sadrazam, Girit, Osmanlı Devleti.

ABSTRACT

ACTIVITIES OF KOPRULU MEHMED PASHA (1656 - 1661)

Baltoprak, Bekir Malik

Master of Arts, History

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Raif İvecan

March, 2022

At the end of XIII. century, the Ottoman Empire, which was formed in today's Bursa-Marmara region, shows the identity of being one of the greatest empires that history has seen. The existence of a single dynasty for more than six hundred years is another noteworthy issue. The Ottoman Empire which was seen to direct the world politics at the XVI. century in started to show signs of deterioration during the Kanuni period, which was presented as the "Golden Age" by the historians. XVII. century this corruption (as Halil İnalcık put it, turmoil and intrgue) from the beginning of IV. If we do not count the period of Murad between 1632 and 1640, it continued until 1656.

IV. It is another matter of curiosity that the state, which was in turmoil from Mehmed's accession to the throne, from 1648 to 1656, breathed a sigh of relief under the dictatorship of Köprülü Mehmed Pasha in 1656, and that the Ottomans went to Vienna in the next process.

The study covers the identity of Köprülü Mehmed Pasha, the founder of the Köprülü family, and the events of his grand viziership.

Keywords: Koprulu Mehmed Pasha, IV. Mehmed, Grand Vizier, Crete, Ottoman Empire.

ÖNSÖZ

Çalışmamızda arşiv belgeleri ve kroniklerin yanı sıra yerli ve yabancı diğer araştırma eserlerinden yararlanılmıştır. Bu eserler kaynakça kısmında belirtilmiştir.

Çalışmamızı hazırlarken dönemin Mühimme Defterlerinden ve arşiv vesikalarından istifade edilmiştir. Ayrıca tezimizin konusu olan Köprülü Mehmed Paşa ile alakalı Sultan IV. Mehmed'in bir Hatt-ı Hümayun'u da çalışmamız da kullanılmıştır.

Naima, Silahdar, Tarih-i Sülale-i Köprülü, Abdi Paşa Vekayinamesi, Tarih-i Gılmani, İsazade Tarihi ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi gibi çağdaş kaynaklardan yararlanılmıştır.

Romen vakayinamelerden nakleden Zinkeisen ve Jorga gibi yabancı kaynaklardan da istifade edilmiştir. Bu kaynaklar özellikle Mehmed Paşa'nın Erdel Seferi ile alakalı mühim bilgiler içermektedir.

Tezimi yazma aşamasında benden maddî ve manevî desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen babam Mahir BALTOPRAK'a, annem Hülya BALTOPRAK'a kız kardeşim Esmâ ve ağabeyim İbrahim'e ve kız arkadaşım Süheyla'ya sonsuz sevgi ve minnetlerimi sunarım.

Bana bu tezi çalışma fırsatı veren ve hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen çok değerli Doç. Dr. Raif İVECAN hocama saygı ve şükranlarımı sunarım. Üzerimde fazlasıyla emeği bulunan kıymetli hocam Doç. Dr. Cengiz FEDAKAR ve katkılarını esirgemeyen Doç. Dr. Faruk Doğan hocama da teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca her daim yanımda olan kardeşlerim Ahmet TAŞ ve Mevlüt Gökhan YANAR'a teşekkürü bir borç bilirim.

Bekir Malik Baltoprak

Mart, 2022

Kırklareli

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

KÖPRÜLÜ MEHMET PAŞANIN KİMLİĞİ ve SADRAZAMLIK ÖNCESİ FAALİYETLERİ.....	9
1.1. Doğum Yeri ve Tarihi.....	9
1.2 İlmi ve Siyasi Çevresi.....	11
1.3. Sadrazamlık Öncesi Yaptığı Görevler.....	11

2. BÖLÜM

KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA’NIN SADRAZAMLIĞI.....	17
2.1. Sadrazam Olmasındaki Süreç	17
2.2. Sadrazamlıkta Yaptığı Faaliyetler.....	20
2.2.1. Siyasi Açıdan Faaliyetleri.....	21
2.2.1.1. Sipahi İsyanı ve Asilerin Temizlenmesi.....	21
2.2.1.2. Mehmed Paşa’nın Görevi Bırakma İsteği.....	23
2.2.1.3. Fener Rum Patriğinin İdam Edilmesi	24
2.2.1.4. Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa’nın Vefatı.....	24

2.2.1.5. Şeyhülislam Bâli-zade Efendi'nin Azledilmesi.....	26
2.2.1.6. Abaza Hasan Paşa İsyanı	26
2.2.1.7. Anadolu'da Asilerin Temizlenmesi	31
2.2.1.8. Şam Vakası	32
2.2.1.9. Mısır Vakası.....	33
2.2.1.10. Körbey İsyanı	33
2.2.1.11. Deli Hüseyin Paşa ve Seydi Ahmed Paşa'nın İdamları.....	34
2.2.2. Askeri Açından Faaliyetleri.....	36
2.2.2.1. Donanmanın Boğazda Bozguna Uğraması.....	36
2.2.2.2. Bozcaada ve Limni'nin Geri Alınması.....	39
2.2.2.3. Erdel Seferi.....	40
2.2.2.4. Yanova'nın Fethi.....	44
2.2.2.5. Varat Muhasarası.....	45
2.2.2.6. Konotop Zaferi.....	46
2.2.3. Köprülü Döneminde Dış Devletlerle Olan İlişkiler.....	47
2.2.3.1. Osmanlı- Avusturya İlişkileri.....	47
2.2.3.2. Osmanlı- Fransa İlişkileri	48
2.2.3.3. Osmanlı- İngiltere İlişkileri	49
2.2.3.4. Osmanlı- Venedik İlişkileri	49
2.2.3.5. Osmanlı- Erdel İlişkileri	49
2.2.4. Ekonomik Açından Faaliyetleri.....	50
2.2.4.1. Hazineden Alınan Maaşları Azaltması.....	50
2.2.4.2 Askerin Maaşlarının Ödenmesi.....	51

2.2.4.3. Bütçe Düzenlemesi.....	52
2.2.5. Sosyal Açıdan Faaliyetleri.....	53
2.2.5.1.Kadızzade’nin Oluşturduğu Toplumsal Farklılığı Gidermeye Çalışması.....	54
2.2.5.2. 1660 Yangını Sonrası Faaliyetleri.....	58
2.2.5.3. Eserleri.....	60

3. BÖLÜM

VEFATI VE KİŞİLİĞİ.....	63
3.1. Vefatı.....	63
3.2. Şahsiyeti ve Kişilik Özellikleri.....	64
3.3. Döneme ve Sonrasına Olan Etkileri.....	66
SONUÇ	69
KAYNAKÇA	73
EKLER.....	81

KISALTMALAR

Akt.	: Aktaran
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
İE	: İbnülemin
S	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan Sayfaya
TSMA	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Diğerleri

GİRİŞ

Osmanlı tarihçilik geleneğine göre Osmanlı ailesi Oğuz Han nesline dayanan ve kendilerine beylik kurma yetkisi tanınmış olan Kayı boyundan gelmektedir. Kayı boyuna mensubiyet yalnızca ilk kronik yazarlarınca değil hanedan tarafından da benimsenmiş olup bu boya ait damgalar bazı malzemelerde gösterilmiştir.¹ Beyliğin kurucusu olan Osman Bey'in siyasi bir şahsiyet olarak ortaya çıkışı, Selçuklu uç bölgesinde Bizans'a karşı gaza faaliyetlerini üstlenmesi ile oluşmuş ve müstakil bir bey oluşu da 1302 yılında Bizans'a karşı aldığı zaferden ve bu bölgedeki tekfurlarla giriştiği mücadelelerden sonradır.²

Osman Bey'den sonra yerine geçen Orhan Bey zamanında Rumeli'ye geçişler başlamış ve burada kalıcı siyaset güdülmesi amaçlanmıştır. I. Murad ve özellikle I. Bayezid devirlerinde askeri ve idari organizasyon sonucu merkezileşme ve hızlı fetihler gerçekleşmekle birlikte beylik bir devlet görünümü kazanmıştır. I. Bayezid'in 1402 yılında Ankara Meydan Muharebesi'nde Timur'a yenilmesi devletin merkezileşme yönündeki ilerlemesini sekteye uğratmış ve ülke, on bir yıl süren kardeş mücadelelerine sahne olmuştur. *Fetret* adı ile anılan bu on bir yıllık süreçte mücadeleyi kazanan Mehmed Çelebi olmuştur. O bütün kardeşlerini ortadan kaldırarak düzeni yeniden tesis etmeye çalışmıştır. Bir bakıma kendisi devletin ikinci kurucusu (bâni-i sanî) konumundadır.³

Fetret ve toparlanma devrinden sonra II. Mehmed (Fatih)'in tahta çıkışı ile Osmanlı Devleti için yeni bir dönem başlayacaktır. Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethi ile Anadolu ve Rumeli topraklarını birbirine bağlamıştı. Fatih'in saltanat dönemi birçok reform ve seferlere sahne olmuştur. Bununla birlikte devlet düzeninde de önemli adımlar atılmıştır. Ancak yaptığı reformlar ile ilmiye sınıfını küstürmüş ve ilmiye mensupları Şehzade Bayezid çevresinde toplanmıştır. Bundan dolayı kendisinden sonra

¹ Feridun Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, s. 13.

² Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında*, s.13; Halil İnalcık, *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak Kuruluş*, İstanbul: Hayy Kitap, 2010, s. 41.

³ Ed. Fulya Düvenci Karakoç, *Sultan Mehmed Çelebi ve Dönemi*, Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2014, ss.308-316

yerine geçen oğlu II. Bayezid devri daha ılımlı bir dönem olduğu gibi babasının dönemine bir tepki mahiyeti de taşımaktadır.

Babası Bayezid'den tahtı alan I. Selim doğuda önce Safeviler ile ardından Memluk Devleti ile mücadeleye girişmiştir. Ridaniye ve Mercidabık savaşları sonucunda Memluk Devleti ortadan kalkmış ve bununla birlikte Osmanlı Devleti Sünni İslam'ın en önemli temsilcisi konumuna gelmiştir. Yerine geçen oğlu I. Süleyman'ın Avrupa yönünde gerçekleştirdiği seferler sonucu devlet sınırları epey genişlemişti. Osmanlı Devleti 16. asırda Avrupa siyasetinde söz sahibi konumundaydı.

XVI. asırda büyümesini tamamlayan Osmanlı Devleti bu asrın sonundan itibaren topraklarını genişletmekten ziyade var olan sınırlarını korumaya çalışmaktadır.⁴ Geline bu noktada bazı problemler de ortaya çıkmıştır. Klasik Osmanlı sisteminin XVI. yüzyıl sonlarına doğru değişime uğradığı, toplumsal ve ekonomik yapılarda kriz işaretlerinin görülmeye başlandığı, tarihçiler tarafından kabul edilen genel bir kanıdır. Bu yüzyılın sonlarından itibaren görülen nüfus artışı, yüksek enflasyon yani akçenin değer kaybetmesi, Celali ve suhte isyanları, doğuda ve batıda girilen uzun savaşların masrafları ve bu savaşların herhangi bir kazanç getirmemesi gibi nedenler Osmanlı Devleti'ndeki krizin başlıca amilleri olmuştur. Öyle ki Kanuni Sultan Süleyman'ın son seferi olan Zigetvar (1566) ganimet getirmek bir yana bütçeyi olumsuz etkilemiştir.⁵

Lütfi Paşa, Gelibolulu Mustafa Ali, Koçi Bey ve benzeri layiha yazarları girilen bu buhranın nedenini, gücün zirvesinde bulunduğu dönemdeki devlet nizamın bozulmasına bağlarlar.⁶ Bu buhran özellikle III. Murad devri (1574-1595) ile hızlanmış ve XVII. yüzyılda kendisini idari, ekonomik ve toplumsal alanlarda iyice göstermiştir. Devlet sınırlarının hayli genişlemesi ve taşranın merkezden uzaklaşması doğal olarak merkezî otoritenin, taşrada zayıflamasına neden olmuştur. Bu dönemde batıda Habsburglar, doğuda Safeviler ile yapılan savaşlar uzun ve masraflı olmasının

⁴ Gabor Agoston, "Macaristan'da Osmanlı – Habsburg Serhadı (1541-1699): Bir Mukayese", *Osmanlı*, C.1, 1999, s. 443.

⁵ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1243–1453)*, İstanbul: Cem Yayınları, 2014, 168.

⁶ Mehmet Öz, "II. Viyana Seferine Kadar XVII. Yüzyıl", *Türkler*, C.9, (Ed. Hasan Celal Güzel vd.), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 711-729.

yanı sıra olumlu bir netice vermemekteydi. Osmanlı Devleti bu savaşlardan ekonomik kazanç sağlayamamış ve yeni topraklar elde edememiştir.

Saray masraflarının artması ve sık sık yaşanan cülus merasimleri de nakit paraya olan ihtiyacı artırmıştır. Bu ihtiyaç, sikke tağşişi ve çeşitli vergilendirmeler yapılarak giderilmeye çalışılmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin siyasi ve iktisadi alanlarında sıkıntılı bir dönemi beraberinde getirdiğini ve bundan kaynaklı olarak toplumda ve devlet düzeninde birtakım bozulma emareleri görüldüğünü söyleyebiliriz.

1593 yılında Habsburglar ile Osmanlı arasında başlayan savaş 1606'da imzalanan Zıtvatorok Antlaşması ile son bulmuştur. Bu savaş sonunda belki toprak kaybı yaşanmamıştı ama I. Süleyman döneminde (1520-1566) sadrazam ile eşit sayılan Habsburg imparatoru bu antlaşma sonunda Osmanlı sultanı ile eşit sayılmaktaydı.⁷ Böylelikle Osmanlı Devleti dış siyasette güç kaybı yaşamıştır denilebilir. Eğri ve Kanije dışında toprak kazancı sağlamayan bu uzun harp, beraberinde iç huzursuzluğu da getirmiştir. Savaşın sonlarına doğru Anadolu'da büyük isyan ve göç hareketleri meydana gelmiştir.

Batıda bu savaş sürerken doğuda da Safeviler ile olan savaş devam etmekteydi. Şah I. Abbas 1603 yılında Tebriz'i almıştı. Kuyucu Murad Paşa serdarlığında 1610 yılında yapılan sefer sonuç vermemişti. 1615'te tekrar sefer açılmış ve üç yıl sonra antlaşma sağlanmıştı. Ancak 1624'te Şah Abbas merkezdeki karışık ortamı fırsat bilerek yeniden saldırmış ve Bağdat'ı ele geçirmişti. IV. Murad 1638'te Bağdat'ı geri almış ve 1639'da Kemankes Mustafa Paşa önderliğinde imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması ile sulh sağlanmıştır.⁸

Osmanlı Devleti XVII. yüzyılda Habsburg ve Safeviler dışında Venedikler, Kazaklar, Rusya ve Lehistan gibi devletler, Eflak ve Boğdan voyvodalıkları ve Erdel Prensligi ile de mücadeleye girmiştir. Sultan İbrahim devrinde başlayan Venedikliler ile savaş uzun süre devam etmiştir. Özellikle XVII. asrın ilk çeyreğinde meydana gelen Kazak ve Lehistan saldırıları

⁷ Sandor Papp, "Zıtvatorok Antlaşması", *DİA*, C.44, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, s. 472.

⁸ Remzi, Kılıç, "Osmanlı-İran arasında Kasr-ı Şirin barış antlaşması (1639)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 460, 2001, s. 489.

Osmanlı Devleti'nin dikkatini kendi üzerlerine çekmesini sağlamıştır. Bunun sonucu olarak II. Osman bizzat ordu başında Hotin Seferi'ne çıkmıştır.

Dış siyasette bu gelişmeler yaşanırken içerde de isyan hareketleri baş göstermişti. 1560'larda atanamayan medrese öğrencileri ve başboş levendlerin yer yer isyan hareketleri görülmeye başlanmıştır. XVI. yüzyıl sonlarında Karayazıcı önderliğinde ortaya çıkan ve 1603-1608 (Büyük Kaçgun) yılları arasında doruk noktasına ulaşan Celali İsyanları, taşrada düzen ve asayiş alt üst ettiği gibi Anadolu'dan İstanbul'a ve şehirlere büyük bir göçe neden olmuştur. Sinan Paşa'nın 1596'da muharebe sonunda yaptığı yoklamada, asker kaçkınlarının tımarlarının kesilmesi, bu kişilerin Anadolu'ya geçip asi lider Karayazıcı'ya katılmalarına neden olmuştur. Devlet asi elebaşlarına beylerbeylik vererek bozulan düzeni yeniden tesis etme siyasetini izlemiş ancak bu asi liderler beylik yaptıkları yerlerde de halkı ezmeye devam etmişlerdir. Elebaşları olmayan gruplar da bütün şehir ve kasabaları yağma ve talana başlamışlardı. 1601'de Sokullu Mehmed Paşa'nın oğlu Hasan Paşa, Elbistan taraflarına isyanı bastırmayla görevlendirildi fakat isyancılar tarafından öldürüldü. 1602'de Karayazıcı öldü ama isyan hareketleri durmadı. 1603-1608 arası Büyük Kaçgun olarak adlandırılan dönemde reaya, topraklarını terk etmiştir. Ekilip biçilmeyen yerlerde kıtlık baş göstermiştir. Habsburglar ile savaşı sonlandıran Zıttorok Antlaşması'nın imzalanması ile Kuyucu Murad Paşa bütün dikkatini Celalilere yönelterek Anadolu'da büyük bir Celali kıyımına başlamıştır. Celali hareketleri Anadolu'da mali ve toplumsal dengeyi bozmuş, yaralarını IV. Murad zamanına kadar saramamıştır. IV. Murad gerek Bursa gezisinde gerekse Revan ve Bağdat Seferleri sırasında tespit ettiği Celalileri cezalandırmıştır. Anadolu'da durum bu iken İstanbul'da soygun, cinayet olayları artmıştı. IV. Murad'ın sıkı tedbirleri (kahve ve tütünün yasaklanması, gece fenersiz dolaşılması) ile asayiş sağlandıysa da Sultan İbrahim zamanında düzensizlik ve karışıklıklar yeniden ortaya çıkmıştır.⁹

XVII. asırda devletin uğraştığı bir diğer önemli husus kul sisteminde ve toprak rejiminde yaşanan bozulmaların beraberinde getirdiği toplumsal

⁹ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi*, s. 177.

olaylardır. Mehmed Halife'nin 1632'de kul taifesinin durumu hakkında anlattıkları ilginçtir. Kul taifesinin 1632 yılında fesat çıkararak Divan-ı Humayun'da Hafız Paşa'yı ve Yeniçeri Ağası Hasan Ağayı öldürdükleri, hamamdan peştamal ile kadın çıkardıkları, Sultan Mehmed Camii'nde tütün içtikleri, kan döktükleri ve saray bastıkları belirtilmektedir. Bu taife, kahvehanelerde ve meyhanelerde kanunlara riayet etmedikleri gibi ortada düzen bırakmamışlardır.¹⁰

XVII. asırda görülen bir diğer husus sultanların yetiştirilme tarzında görülen değişikliklerdir. Klasik dönemde Osmanlı sultanları sarayda eğitimini tamamladıktan sonra sancağa çıkar ve böylelikle yönetim tecrübesi kazanırdı. Sancağa çıkma uygulamasının kalkması, Osmanlı sultanının yetiştirilme tarzı ve veraset sisteminde yapılan değişiklikler devlet yönetiminde olumsuz değişime neden olmuştur. Osmanlı sultanları II. Selim'e kadar bizzat ordu başında sefere çıkmışlardır. Hatta Kanuni Sultan Süleyman 1566 Zigetvar Seferi sırasında vefat etmiştir. Ordu başında sefere çıkmayıp İstanbul'da vefat eden ilk padişah II. Selim'dir. Kanuni'nin oğulları arasında yaşanan mücadeleden sonra şehzadelerin sancağa çıkma uygulamaları kaldırılmış yalnızca en büyük şehzade sancağa gönderilmeye başlanmıştır. Ardından en büyük şehzade de artık sancağa çıkmayıp sarayda eğitim görmeye başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında da görülen ve Fatih Sultan Mehmed zamanında (1451-1481) kanunlaşan kardeş katli uygulaması, XVII. asrın başlarında ortadan kalkmıştı. XVII. asrın ilk sultanı I. Ahmed (1603-1617) genç yaşta tahta çıktığından evladı yoktu. Böylelikle kardeşine dokunmamıştır. Bununla beraber bu devirden itibaren getirilen kafes sistemi ve ekberiyet usulü ile birlikte şehzadelerin katledilmesi engellenmeye çalışılmıştır. Bu uygulama ile saltanat ilk defa babadan oğula değil kardeşe geçmiştir. Şehzadelerin küçük yaşlarda tahta çıkması, devlet yönetimine valide sultanların, saray ağalarının ve hocalarının müdahalelerine olanak sağlamıştır. Bu durum hiç şüphesiz Osmanlı yönetim mekanizmasını olumsuz etkilemiştir.

¹⁰ Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmani*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1986, s. 13.

Osmanlı Devleti'nde muktedir padişah tipinin kaybolması, iş bilen devlet adamı eksikliği ve var olan yöneticilerin birbiri ile olan çekişmeleri var olan buhranı daha da ağırlaştırmıştır. XVI. asrın sonlarında yaşanan Sinan Paşa ve Ferhad Paşa arasındaki mücadele ve iktidar hırsı orduyu doğuda ve batıda uzun seferlere sürüklemiştir. Siyasi istikrarsızlığın bir diğer nedeni olarak söyleyebileceğimiz kaht-ı rical (devlet adamı eksikliği) meselesi, yönetimde deneyimli ve iş bilen devlet adamlarının olmayışıdır. Makbul/Maktul İbrahim Paşa¹¹ ve Sokullu Mehmed Paşa¹² gibi uzun süre sadrazamlık yapan devlet adamlarından sonra XVI. yüzyılın sonunda ve XVII. yüzyılda sürekli veziriazam değişiklikleri göze çarpmaktadır. Mesela III. Murad 1579-1595 yılları arasında on bir değişiklik yapmışken III. Mehmed sekiz yılda on üç kez değişiklik yapmıştır. 1644 yılından Köprülü Mehmed Paşa'nın sadarete getirildiği 1656 senesine kadar on üç kez sadrazam değişikliği yapılmıştır.¹³

XVII. yüzyılda yaşanan sıkıntılardan birisi de ilmiyede görülen çözülmüştür. Bu dönemde yazılan eserlerde mansıpların parayla satıldığı, görevlerin rüşvetle verildiği ve babadan oğula geçmeye başladığı görülmektedir. Yazılan eserlerde devletin çöküşünde rüşvetin rolü olduğu ve taşrada rüşvet alan kadıların buna mahsul adı verdiklerini belirtmişlerdir.¹⁴

XVII. yüzyılın başlarında yaşanan bu olaylar etkisini sürdürmeye devam edecektir. IV. Murad (1623-1640) saltanatının son sekiz yılı hariç tutulacak olursa Köprülü Mehmed Paşa'nın saltanatına kadar gelen süreç krizin baş gösterdiği bir zaman dilimidir. Özellikle IV. Murad'ın düzeltmeye bir nebze de olsa muvaffak olduğu toplumsal ve mali durum Sultan İbrahim'in ilk yılları hariç ve Sultan IV. Mehmed'in ilk sekiz yılı olmak üzere tam bir kargaşa halini almıştı.

Sultan İbrahim (1640-1648) saltanatının ilk yıllarında başarılı sayılabilecek faaliyetlerinin ardından Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın

¹¹ Feridun Emecen "Makbul İbrahim Paşa", *DİA*, C.21, İstanbul: TDV Yayınları, 2000, ss.333-335.

¹² Erhan Afyoncu, "Sokullu Mehmed Paşa", *DİA*, C.37, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, ss. 354-357.

¹³ Öz, "II. Viyana Seferine Kadar", s. 92.

¹⁴ Ali Fuat Bilkan, *Fakihler ve Sofuların Kavgası 17.Yüzyılda Kadızâdeliler ve Sivâsiler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, ss. 30-31.

1644'te idam edilmesiyle devlet içinde kriz baş göstermiş, israf artmış, Girit Savaşı'nın patlak vermesi ve bu seferin masrafları maliyeyi bozmuştur.¹⁵

Osmanlı klasik düzeninde yaşanan değişim, devletin içinde bulunduğu uzun savaşlar, isyanlar, toplumsal ve mali yapıyı bozmuştur. Kısacası Osmanlı Devleti XVII. yüzyılda siyasi ve idari anlamda değişime uğramış, bu değişim beraberinde uzun savaşları, toplumsal ve iktisadi bunalımları da beraberinde getirmiştir. Böyle bir kriz ortamında birtakım şartlar sürerek idareyi ele alan Köprülü Mehmed Paşa, sadaret makamına getirilmiştir. Dikta ve şiddet ağırlıklı bir siyasetle, devleti içinde bulunduğu kriz ortamından çıkarmayı başarmıştır. Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazam oluşu ile birlikte bir istikrar dönemi başlamış ve aile uzun yıllar devlet yönetiminde bulunmuştur. Kendisine rakip olarak gördüğü isimleri ortadan kaldırarak, hem kendi hem de kendinden sonra oğlu Fazıl Ahmed Paşa'nın yerini sağlamlaştırmıştır.

¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.III, 1. Kısım, Ankara: TTK Yayınları, 1982, s. 356.

1. BÖLÜM

KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA’NIN KİMLİĞİ VE SADRAZAMLIK ÖNCESİ GÖREVLERİ

1.1. Doğum Yeri ve Tarihi

Köprülü Mehmed Paşa’nın doğum tarihi, doğum yeri ve aslen nereli olduğu ile alakalı temelde iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan biri onun Arnavut Belgradı olarak bilinen Berat sancağına bağlı Rudnik köyünde doğduğu diğeri ise Amasya’ya bağlı Köprü kasabasında doğduğu görüşüdür.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke adlı eserinde onun seksen altı yaşında vefat ettiğini belirtmiştir. Böylelikle onun doğum tarihini 1575 olarak ifade etmektedir.¹⁶ Sicill-i Osmani’de geçen kayda göre de Mehmed Paşa seksen altı yaşında vefat etmiştir¹⁷. Köprülüler ailesi ile ilgili müstakil bir eser hazırlamış olan Dr. Vahid Çabuk da Mehmed Paşa’nın 1575 yılında doğduğunu belirtir. Gelelim kökeni meselesine. Vahid Çabuk aynı eserinde Köprülü’nün aslen Arnavut Belgradı olarak bilinen Berat Sancağı’na bağlı Rudnik/Ruznik köyünden olduğunu belirtir.¹⁸ Hadikat’ül Vüzera adlı eserde de Mehmed Paşa’nın Arnavut asıllı olduğu yazılıdır.¹⁹ İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi yazarı İsmail Hami Danişmend de Mehmed Paşa’nın Berat Sancağı’na bağlı Rudnik köyünden olduğunu ifade etmiştir.²⁰ Belirtmiş olduğumuz eserlerde Mehmed Paşa’nın Rudnik isimli köyde tahminen 1575

¹⁶ Nazire Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul: 2012, s. 205.

¹⁷ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani Yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye*, C. 4, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1308-1315, s.1061.

¹⁸ Vahid Çabuk, *Köprülüler*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2015, s.11.

¹⁹ Mehmet Arslan, *Osmanlı Sadrazamları: Hadikat’ül Vüzera ve Zeylleri*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, s.118.

²⁰ İsmail Hami, Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.3, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972, s. 429.

yılında doğmuş olabileceği kaydedilmiştir. Bunlara mukabil olarak Ahmet Refik Altınay, Köprülüler isimli eserinde Köprülü Mehmed Paşa'nın 1583 yılında Vezirköprü'de doğduğunu belirtmiştir. Ömer Köprülü de Köprülüler isimli eserinde Mehmed Paşa'nın Vezirköprü'de doğduğunu ve buraya onun adına izafen Vezirköprü dendiğini belirtir²¹. Bu bilgilerden ayrı olarak Mehmed Paşa'nın babasının adının Hüseyin dedesinin adının da Mustafa Ali olduğu Behçetî Efendi'nin eserinde ifade edilmiştir.²²

Köprülü Mehmed Paşa henüz sağlığında iken Edirne'de düzenlediği bir vakfiyesinde “Benim asıl vatanım Arnavut Belgradı'na tabi Rudnik nam kasabadır” demektedir. Eşinin memleketi olan Amasya Sancağı'na bağlı Köprü kasabası özellikle Mehmed Paşa'nın mazul yıllarında ikamet ettiği yer olmuştur ve kendisi buraya benim ikinci vatanım demiştir.²³ Mehmed Paşa'nın bu vakfiyesinden hareketle onun asıl vatanın Rudnik olduğunu görüyoruz. Romen kaynaklarda geçen ifadelerde Mehmed Paşa'nın Boğdan'a voyvoda olarak atadığı Ghika isimli şahıs gerçekten Mehmed Paşa'nın çocukluk arkadaşı ise bu durum kendisinin Arnavut asıllı ve o bölgede doğduğunu tasdik eder mahiyettedir.²⁴

Mehmed Paşa kaynakların belirttiğine göre acımasız ve haşin bir kişiliğe sahipti. Görev yaptığı yerlerde etrafındakilerle geçinemediğinden ve onun bu sert ve geçimsiz kişiliği sebebi ile sürekli görev yerlerinde değişiklik yapılmıştır. Mehmed Paşa'nın az sonra anlatacağımız görevlerinden biri olan Amasya sancakbeyliğine getirilmesi ile burada bulunan Köprü voyvodası Yusuf Ağa'nın kızı Ayşe Hanım ile evlenmiştir. Oğullarından Fazıl Ahmed ve Fazıl Mustafa burada dünyaya gelmiştir.²⁵

Bir döneme adının veren ailenin Köprülüler olarak anılması, Mehmed Paşa'nın zevcesinin Amasya Sancağı'na bağlı Köprü kasabasından olması

²¹ Ahmet Refik Altınay, *Köprülüler*, 2. Baskı, Yay. Haz. İbrahim Delioğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s14. ; Ömer Köprülü, *Köprülüler*, İstanbul: Aydınlık Basımevi, 1943, s.11.

²² Mehmet Fatih Gökçek, *Behcetî Seyyid İbrahim Efendi Târîh-i Sülâle-i Köprülü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 3.

²³ Çabuk, *Köprülüler*, s. 11.

²⁴ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.5, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, s. 952; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1300-1912*, C.4, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005, s.786.

²⁵ Çabuk, *Köprülüler*, s. 12 vd.

yüzündendir. Mehmed Paşa özellikle azledildiği yıllarında burada ikamet etmiştir. Kendisi burayı ikinci vatanı olarak görmektedir. Nitekim vezir olduktan sonra kasabaya Vezirköprü denilmiş ve halen dahi bu isimle anılmaktadır.²⁶

1.2. İlmi ve Siyasi Çevresi

Köprülü Mehmed Paşa'nın ilmi derecesi hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz. Böyle olmamakla beraber kaynaklarda yer alan ifadeler onun ilim açısından cahil fakat ilim adamlarına ve şairlere saygı besleyen bir kişilik olduğu anlaşılır.²⁷ Küçük yaşlarda devşirilip, sarayın kendine mahsus eğitiminden geçtiği kuşkusuzdur.

Sarayda görev yaptığı sıralarda Hüsrev Paşa ve Kara Mustafa Paşa gibi veziriazamlardan istifade ettiği söylenebilir. Kendisinin sadrazamlık yolunda destekçileri olan yakın dostları Mimar Kasım Ağa, Hazinekar Solakzade ve padişah hocası Mehmed Efendi onun ilmi ve siyasi çevresini oluşturan kişilerdir. Sarayda görev yaptığı sırada dönen entrikalardan haberdar olması ve az sonra bahsedeceğimiz sadrazamlık öncesi görevlerinde kazandığı tecrübeler, onun sadrazamlık görevinde nasıl bir siyaset izleyeceğine katkı sağlamıştır. Bununla beraber IV. Murad gibi bir padişah zamanında sarayda ve seferlerde görev yapması Hüsrev Paşa gibi sert mizaçlı sadrazamın yanında yer alması kendisinin de sert ve şiddet yanlı bir siyaset takip etmesine neden olduğu düşünülebilir. Zira takip ettiği siyaset IV. Murad'ın yönetimi ile paralellik arz etmektedir.

1.3. Sadrazamlık Öncesi Yaptığı Görevler

Küçük yaşlarda devşirilen Köprülü Mehmed Paşa, uzun yıllar sarayda kalıp burada çeşitli görevlerde bulunmuştur. 1623 tarihinde 48 yaşında iken Matbah-ı Amire (Saray Mutfağı) Hassa Aşçıları neferlerindendi. Mehmed

²⁶ Çabuk, *Köprülüler*, s. 11.

²⁷ Fatma Baş, "17. Yüzyıl Divanlarında Köprülü Ailesinden Sadrazamlara Sunulan Kasideler Üzerine Bir İnceleme", *Journal of Turkish Language and Literature*, 2(1), 2016, s. 43.

Paşa daha sonra sadrazam olan ancak o sıralarda Hasoda'da görev yapan Boşnak Hüsrev Paşa'nın maiyetine katılmıştır. Böylelikle kendisi Büyük Odalılar zümresine dâhil oldu. Daha sonra Hazine-i Amire hademeleri arasına girmiş fakat geçimsizliği ve haşın kişiliği sebebi ile fazla tutunamamıştır. Kendisine sipahilik verilerek saraydan uzaklaştırılmıştır.²⁸

Saraydan çıkışı ile Amasya sancağına bağlı Köprü kasabasına gelen Mehmed Paşa, buranın voyvodası olan Yusuf Ağa'nın kızı Ayşe Hanım ile evlenmiştir.²⁹

Mehmed Paşa, Hüsrev Paşa'nın yeniçeri ağası olmasıyla yeniden onun hizmetine girdi. Daha sonra Hüsrev Paşa sadrazam olunca Mehmed Paşa da onun hazinedarlığını yapmıştır. Hüsrev Paşa'nın katledilmesinin ardından o da sarayda kalamamış, bazı atamalarla saraydan uzaklaştırılmıştı. Bu esnada kısa bir süre Amasya sancakbeyliği yapmıştır. Kendisinden sonra sadrazamlık makamına getirilen oğlu Fazıl Ahmed Paşa 1635 yılında burada dünyaya gelmiştir. Mehmed Paşa daha sonra İstanbul'a dönüp ihtisap ağalığına tayin edilmiştir. Bu görevin haricinde tophane nazırlığı, sipahi ağalığı, cebecibaşılığı ve silahdar ağalığı gibi görevlerde bulunmuştur. 1638'de IV. Murad'ın Bağdat Seferi'ne Çorum sancakbeyi olarak katılmıştır. Bu tarihten sonra Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı sırasında (1638-1644) kendisine intisap ederek Rikab-ı Hümayun kethüdalığı ve mirahurluk görevlerinde bulunmuştur. Sultan İbrahim zamanında (1640-1648) 1643'te Amasya sancakbeyliğine gönderilen Mehmed Paşa, Mustafa Paşa'nın yerine 1644'te sadrazam olan Sultanzade Civan Mehmed Paşa tarafından kendisine iki tuğ verilerek Trabzon valiliğine tayin edilmiştir. Burada da bir seneden fazla kalamayıp Sultan İbrahim'in yedinci hasekisine paşmaklık olarak verdiği Şam eyaletine mütesellim tayin edilmiştir.³⁰ Daha sonra Mehmed Paşa, Karaman beylerbeyi³¹ olarak asi Varvar Ali Paşa üzerine memur edilmiş ancak başarılı olamayıp esir düşmüştür. Tam

²⁸ Çabuk, *Köprülüler*, s.13; Altınay, *Köprülüler*, s.14; *Tarih-i Raşid ve Zeyli Raşid Mehmed Efendi Çelebizade İsmail Asım Efendi*, Der: Abdülkadir Özcan vd. İstanbul: Klasik Yayınları, C.1, 2013, s.16.

²⁹ Çabuk, *Köprülüler*, s. 13.

³⁰ Çabuk, *Köprülüler*, s.14; Arslan, *Osmanlı Sadrazamları*, s.118.

³¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), No: 0798/9.

öldürüleceği sırada İbşir Paşa kuvvetleri ile gelerek kendisini kurtarmıştır.³² Ertesi sene ise Köprülü Mehmed Paşa, Anadolu beylerbeyi iken görevinden alınan ve Katırcıoğlu adlı eşkıyayı yakalamakla görevlendirildiği halde bunu yerine getirmeyen Boynueğri Mehmed Paşa üzerine gönderildi. Köprülü, burada şiddet kullanmadan, Boynueğri Mehmed Paşa ile konuşarak ayaklanmaya son verdi. Köprülü'nün kuvvetleri ile üzerine geldiğini haber alan Boynueğri Mehmed Paşa etrafına kuvvet toplamaya başlamıştı. Bunu haber alan Köprülü ise mektup yazarak padişah tarafından üzerine kuvvet sevk etmekle görevlendirilmiş olduğunu, isyandan vazgeçerek İstanbul'a gidip Valide Sultan'a sığınmasını ve af dilemesini önermiştir. Boynueğri Mehmed Paşa da birkaç adamı ve değerli hediyelerle İstanbul'a gelerek Valide Turhan Sultan'a: "*Beni padişahuma Celali oldu diye anlatmışlar, işittiğim gibi geldim, öldürürlerse boynum kıldan incedir.*" diyerek bazı ocak ağalarının da yardımları ile ölümden kurtulmuştur.³³

Köprülü Mehmed Paşa daha sonra Kudüs, Trablus-Şam valilikleri görevinde de bulunmuştur. Hemşerisi ve yakın dostu olan Mimarbaşı Kasım Ağa her fırsatta Köprülü'yü Valide Turhan Sultan'a överek onun sadaret makamına gelmesini istiyordu. Valide Sultan ile Kasım Ağa arasında devletin içinde bulunduğu durum hakkında birçok konuşma gerçekleşmiştir. Bunlardan birinde Valide Sultan, Kasım Ağa'ya devletin ekonomik sıkıntısından bahsetmiş ve Gürcü Paşa'nın beklenileni vermediğini belirtmiştir. Bunun üzerine Kasım Ağa'nın Köprülü Mehmed Paşa'nın adını vererek veziriazamlığa onun getirilmesinin iyi olacağını ifade etmiştir. Valide Sultan'ın bu konudaki endişesinin ise henüz halk arasında adı duyulmamış birisine mühür vermenin ne derece haklı bir karar olduğu yönündedir. Bunun çözümünü ise yine Kasım Ağa önermiş ve Köprülü'nün önce Kubbealtı vezirliğine getirilmesini, daha sonra arzu edilen hizmete memur edilebileceğini önermiştir. Bu konuşmayı takip eden günlerde Köprülü Mehmed Paşa, 1651 yılında kubbealtı veziri tayin edilmiştir. Ancak sadece bir defa bayram tebriki günü divana gelebilmiş bayram ertesi veziriazam

³² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III*, s. 415.

³³ Mustafa Nâimâ Efendi, *Naima Tarihi*, C.VI, Çev. Zuhuri Danışman, İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, s.1286.

Gürcü Mehmed Paşa'nın arzı ile beylerbeyi rütbesi ile Köstendil sancağına gönderilmiştir³⁴. Bu görev tayinden çok bir sürgün olarak addedilebilir.³⁵ Nitekim Kasım Ağa yakın dostu olan Köprülü'yü sadrazamlık makamına getirebilmek için çaba gösteriyordu. Bunu öğrenen Gürcü Mehmed Paşa, Köprülü'yü Köstendil sancağı ile saraydan uzaklaştırdığı gibi Kasım Ağa'yı da Kıbrıs'a sürmek istedi. Ancak Valide Turhan Sultan'ın yakın dostu olması sebebi ile affedilmiştir.

Ancak gerek Mehmed Paşa'nın bulunduğu makam ve yaptığı görevlerini ihtiva eden kroniklerde³⁶ gerekse hayatını ele alan biyografi tarzı eserlerde Köprülü Mehmed Paşa'nın Eğri Valiliği hakkında bilgi bulunmaz. Köprülü Mehmed Paşa kendisine Şam eyaleti tevcih edilmeden önce Trabzon Valiliği yapmıştır. Paşa bu görevde 1644-1645 yılları arasında bulunmuştur. Mehmed Paşa'nın Şam eyaletine tayini de 1647 tarihinde gerçekleştiğine göre arada yaklaşık 1-2 sene boşluk bulunmaktadır.

Mehmed Paşa'nın Eğri vilayetine ne zaman tayin olunduğu kesin olarak bilinmemektedir. Kendisinden önce, 1645 sonunda Eğri beylerbeyi Şekeci Mehmed Paşa, 1648 başlangıcında ise Arslan Paşa idi. Buna göre 1646 başı ile 1647 tarihleri arasında Eğri'de görevde bulunduğu söyleyebiliriz.³⁷ Dolayısı ile Köprülü Mehmed Paşa'nın Trabzon Valiliği ile Şam mütesellimliği görevleri arasında kalan kısa sürede Eğri Valiliği yapmıştır. Yusuf Blaşkoviç bu konu hakkında bir çalışma yapmıştır. Çalışmasında Köprülü Mehmed Paşa'nın Eğri'ye en erken 1646 başlangıcında geldiğini ve 15 Haziran 1647'de hala Eğri'de bulunduğunu belirtmiştir.³⁸ Szabolcs Hadnagy de Köprülü Mehmed Paşa'nın Eğri Valiliği hakkında bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmasında Mehmed Paşa'nın 1647'de Eğri Valisi olduğunu açıklamaya çalışmıştır.³⁹ Mehmed Paşa'nın Eğri Valiliği hakkında belki de

³⁴ Zuhuri, *Tarih-i Naima*, VI, s. 2212.

³⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA) No: 2457/7.

³⁶ Türkal, *Silahdar*, s. 261.

³⁷ Yusuf Blaşkoviç, "Köprülü Mehmed Paşanın Macarca Bir Ahdnamesi", *Türkiyat Mecmuası*, 15(10), 1969, s.43.

³⁸ Yusuf Blaşkoviç, "Macarca Bir Ahdname", ss. 37-46.

³⁹ Szabolcs Hadnagy, "Köprülü Mehmed Paşa'nın Eğri Valiliği: Bir Osmanlı Devlet Adamının İdarecilik Hayatından Soru İşaretleri", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 25(25), 2014, s. 26 vd.

tek Osmanlı kaynağı Evliya Çelebi'nin seyahatnamesidir. Evliya Çelebi, eserinin bir bölümünde Kırım Tatarlarına esir düşen Erdelliler ile Kırım Hanı arasında geçen konuşmaya yer vermiştir. Bu konuşmada Erdelliler, Han'a: "Han'ım, ilk başta Köprülü Eğre (Eğri) Paşası iken bizim Rakofçı⁴⁰ kral ile düşman idi. Şimdi vezir olup intikam almak ister."⁴¹ Erdelli esirlerin bu iddiası arşiv kaynaklarınca da desteklenmektedir. II. Rakoczi Erdel Prensi iken (1648-1660) 1658'de Sultan IV. Mehmed'e mektup yazarak kendisini savunmak amacıyla babası ve o dönemdeki Eğri Valisi Köprülü Mehmed Paşa arasındaki düşmanca ilişkiyi anlatmış ve Mehmed Paşa'nın sadarete geldikten sonra öç almak istediğini ileri sürmektedir.⁴² Burada belirtmek istenilen Köprülü'nün Erdel Seferi'ni neden gerçekleştirmek istediğinden ziyade kendisinin Eğri Valiliği hakkında deliller sunmaktır. Görüldüğü gibi Macar arşiv ve vesikalarından nakledilerek yapılan çalışmalarda ve Evliya Çelebi'nin seyahatnamesindeki ifadelere göre Köprülü Mehmed Paşa 1646-1647 yılları arasında kısa bir zaman Eğri Valiliği yapmıştır.

⁴⁰ Burada bahsedilen kral I. Rakoczi'dir. II. Rakoczi'nin babasıdır. (1630-1648)

⁴¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C. 5, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 197.

⁴² Szabolcs Hadnagy, "Köprülü Mehmed Paşa'nın Eğri Valiliği: Bir Osmanlı Devlet Adamının İdarecilik Hayatından Soru İşaretleri", ss. 27-28.

2. BÖLÜM

KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA’NIN SADRAZAMLIĞI

2.1. Sadrazam Olmasındaki Süreç

17’nci yüzyıla gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu mali, idari, adli ve hukuki olmak üzere birçok bakımdan oldukça sıkıntılı bir süreçten geçmekteydi. IV. Mehmed’in çocuk yaşta padişah olarak tahta geçmesi üzerine devlet işleri annesi Valide Turhan Sultan tarafından yürütülmekteydi. Bu dönemde kendi hesabına çalışan muhteris vezirler devlet uhdesinde bulunmakta devlet idaresinde işler rüşvet ve iltimas yolu ile idare edilmekteydi. Mali işlerin bozulması, mültezimlerin halk üzerindeki vergi baskısı gibi nedenlerle çiftçilikle uğraşanların topraklarını terk etmeleri ile üretim durma noktasına gelmişti. Bir takım kadılar ve naipleri taşra idarecileri ile işbirliği içinde vazifelerini kötüye kullanmaktaydılar.⁴³ Çiftbozanların Anadolu genelinde yapmış oldukları harami hareketleri köylü halkın açlık ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştu. Buna, kasaba ve illerde kapıkulu süvarilerinin keyfi uygulamaları da eklenince Anadolu’da düzen ve dirlik kalmamıştı.⁴⁴

Devlet idaresinde ocak ağalarının nüfuzu ele geçirmeleri ve taşranın gözden çıkarılması nedeniyle eyaletler ikinci plana atılmış ve isyanları durdurma hususunda gerekli tedbirler alınamamıştır. Mültezimler, büyük karlar elde edebilmek için sarıca sekbanlarla iltizam yerlerini dolaşarak halkı ezmişlerdir.⁴⁵ Yaşanan bu buhranı fırsata çeviren ağalar, yeni mevkiler ve İstanbul ticaretinden kazanımlar ile büyük servet sahibi olmuşlardır.⁴⁶

IV. Mehmed devrinde 1648’den 1656 yılına kadar yaşanan ve Celâli İsyanları olarak bilinen isyanlar dizinin başlamasına neden olmuştur.⁴⁷ Köprülü Mehmed Paşa’nın sadarete gelene kadar yaşanan bu sürede,

⁴³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III*, s. 308.

⁴⁴ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1995, s.17; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III*, s.309.

⁴⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III*, s.309.

⁴⁶ Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt 1*, E Yayınları, İstanbul, 1994, s.280.

⁴⁷ Shaw, *Modern Türkiye*, s.284.

Rumeli'deki birkaç bölge haricinde, Anadolu'nun genelinde halkın yoğun baskı altına girdiği görülmektedir.⁴⁸ Köprülü Mehmed Paşa, böyle bir dönem içerisinde sadarete gelmiştir.

Köprülü Mehmed Paşa en son tayin olduğu Köstendil sancağından da azledilerek Köprü kasabasına gitmiştir. Kendisi mazul yıllarında burada oturmaktadır. Veziriazam olan İbşir Mustafa Paşa'yı karşılamak ve bir memuriyet koparmak üzere Köprü'den Kütahya'ya gitmiştir. Bu görüşme sonucunda kendisine Trablus-Şam beylerbeyliği verilmiştir.⁴⁹ Fakat sadarete yeniden bir değişiklik görülmüş ve İbşir Mustafa Paşa azledilerek yerine Kara Murad Paşa veziriazam olmuştur. Görevden alınan İbşir Paşa'nın tayinleri boşa çıkınca, Trablus-Şam valiliği görevi başlamadan sona eren Köprülü Mehmed Paşa, Köprü kasabasında kalmaya devam etmiştir.⁵⁰

Mehmed Paşa bu defa sadrazam olan ve Halep'ten İstanbul'a doğru yola çıkan Boynueğri Mehmed Paşa'yı Eskişehir'de karşılamıştır. Köprülü Mehmed Paşa, Boynueğri Mehmed Paşa'nın iltifatına mazhar olmuş ve birlikte İstanbul'a gitmişlerdir. Bu yolculukta Köprülü Mehmed Paşa tecrübelerini yeni sadrazama aktarmıştır. Kendisine bir miktar para verilerek İstanbul Sultan Bayezid semtinde oturmasına müsaade edilen Köprülü, bir memuriyet çıkacağı ümidi ile beklemeye başlamıştır.⁵¹ Bu süreçte Köprülü, yakın dostu olan Mimar Kasım Ağa, saray hocası Mehmed Efendi ve Reisülküttab Şam-izâde Mehmed Efendi ile bir araya gelerek durum değerlendirmesi yaptıkları bilinmektedir. Kasım Ağa sık sık Valide Sultan'a Köprülü'yü överek devlet nizamını ondan başka kimsenin düzeltmeyeceğini telkin etmiştir. Bozcaada'nın kaybı sonrasında bu sorunu fırsat bilen Kasım Ağa ve Şam-izâde başta olmak üzere Köprülü yandaşları sultana ulaşarak devlet nizamının düzenlenmesi görevinin Köprülü Mehmed Paşa'ya

⁴⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III*, s. 308 vd.

⁴⁹ Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I: Osmanlı Devletinin Doğuşundan XVIII. Yüzyılın Sonuna*, (Çev. Server Tanilli), Cem Yayınevi, 1995, s.294.

⁵⁰ Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II*, 6. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018, s.305; Naima Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ VI. Cilt*, (Haz. Mehmet, İpşirli), 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s.1697; Çabuk, *Köprülüler*, s. 14.

⁵¹ *Tarih-i Naima*, VI, s. 1697.

verilmesi ve kendisinin vezir yapılmasını önermişlerdir.⁵² Bu öneriden haberdar olan Boynueğri Mehmed Paşa Köprülü'ye Trablusşam yöneticiliğini vererek onu merkezden uzaklaştırmaya çalışmıştır. Bozcaada'dan sonra Limni'nin de düşman eline geçtiği öğrenilince Köprülü Mehmed Paşa ve ekibi idare nazarında daha ön plana çıkmış ve sadrazamlık teklifi gündeme gelmiştir.⁵³

Boynueğri Mehmed Paşa'nın sadarettten azlolunacağı haberinin almasının ardından Köprülü'nün öldürülebileceği hakkında padişaha bilgi verilmiştir. Padişah yapılması muhtemel suikast tedbirini Şam valisi Haseki Mehmed Paşa'yı İstanbul'a çağırarak, onun sadrazam olacağı düşüncesini güçlendirerek hedef saptırmış ve Boynueğri Mehmed Paşa'nın olası suikast girişiminin önüne geçmiştir.⁵⁴ Olaydan sonra Valide Sultan, Köprülü Mehmed Paşa'yı saraya gizlice getirterek, padişahın kendisi hakkındaki düşüncelerini aktarmış ve sadaret mührünü kendisine vermeyi düşündüklerini belirtmiştir. Bunun üzerine Köprülü, sadrazamlık makamı için şu şartları öne sürmüştür:

Padişah'tan talep ettiği hususların yapılması,

Devlette görevlendirilecek kişilerin hiçbirisine tavsiye ve şefa'at ile en küçüğünden büyüğüne kadar mansıp ve memuriyet verilmemesi,

Vezirlerden ya da devlet ricalinden kimseye parasına güvenerek ya da iyi itikadına binaen onlara ortak olarak kendisi hakkında peşin hüküm verilmemesi,

Sadrazamların hasetçileri çok olduğundan dolayı kendisi hakkında söylenen sözlere fırsat verilmemesi şartlarının kabulü halinde sadrazamlığı kabul edeceğini ifade etmiştir.⁵⁵ Buna göre kısaca sadaret görevine hiçbir şekilde müdahale olunmayacak; azl ve atamalar Köprülü'ye ait olacak ve onun hakkında üçüncü kişilerin söyleyecek olduğu sözlere ehemmiyet verilmeyecektir. Her talebi şartsız şekilde kabul edilecektir.

⁵² *Tarih-i Naima*, VI, ss. 1697-1698; İnalcık, *Devlet-i 'Alîyye II*, s.341.

⁵³ *Tarih-i Naima*, VI, s. 1698; Marc David Baer, *IV. Mehmed Döneminde Osmanlı Avrupası'nda İhtida ve Fetih*, (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayınları, 2010, İstanbul, s.123.

⁵⁴ *Tarih-i Naima*, VI, s. 1700.

⁵⁵ *Tarih-i Naima*, VI, s. 1700.

Sultan IV. Mehmed, kendi yerine devleti idare edebilecek zeki bürokratin devletin dağılma sürecini durdurabileceğini ve itibar kaybını engelleyebileceği düşüncesiyle Köprülü'yü bu göreve getirmiştir.⁵⁶ Köprülü, padişahın mührünü alarak “*Şevketlü, kerâmetlü pâdişahım, Hakk ta’âlâ ömr ü devletinizi ber-devâm eyliye, sıdk u istikametle hidmet-i şerifinizde sarf-i iktidâr ve uğur-i hümayûnda bezl-i cân iderim*”⁵⁷ sözleri ile sadareti kabul etmiştir. İnalçık’a göre Köprülü’nün sadarete gelmesinde en büyük etken Venedik donanmasının Çanakkale Boğazı’nı abluka altına alması ve buna karşı devlet ricalinin çözüm üretememesidir.⁵⁸

Köprülü Mehmed Paşa’nın öne sürdüğü şartların kabulünden sonra 15 Eylül 1656 tarihinde Boynueğri Mehmed Paşa’dan sadaret mührünü alarak göreve başladığı bilinmektedir. Köprülü Mehmed Paşa, gerek edinmiş olduğu tecrübeler gerekse zeki yapısı sayesinde Osmanlı devlet yapısı içerisinde üstünlüğünü kurmuş ve kendisinden sonra aile üyelerinin de devletin önemli kademelerinde görev yapabilmelerini sağlamıştır.

2.2. Sadrazamlıkta Yaptığı Faaliyetler

Köprülülerin sadaretteki yaklaşık yirmi yılı aşan süreci (1656-1683), Osmanlı Devleti’nde iktisadi ve siyasi bakımdan toparlanma, dirayet ve devlet saygınlığının yeniden güç bulması dönemini aralamıştır. Bu dönemde devlet iç ve dış siyasetinde önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Fakat Viyana kuşatmasının başarısızlığı ile Köprülüler dönemi sona ermiştir.⁵⁹

Valide Turhan Sultan döneminde Köprülü’ye kadar devleti idare eden sadrazamlardan bütçe sıkıntısını çözmesi için tam bir yetki ile görevi alan Tarhuncu Ahmed Paşa idam edilmiş; yerine şeyhülislamın tavsiyesi ile muktedir bir adam olduğu düşünülen Murad Paşa istifa edip çekilmiş ve Murad Paşa’nın halefi olarak yerine getirilen Boynueğri Mehmed Paşa ise devletin içine düşmüş olduğu buhran döneminden gerek harem gerekse

⁵⁶ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi Cilt 4*, (Çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005, s.79; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, (Haz. Abdülkadir Özcan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s.4.

⁵⁷ İnalçık, *Devlet-i ‘Aliyye II*, s.344.

⁵⁸ İnalçık, *Devlet-i ‘Aliyye II*, s.329.

⁵⁹ Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I.*, s.294.

askerin yersiz müdahaleleri nedeniyle etkinlik gösterememiştir.⁶⁰ Köprülü'nün bu süreçte yaptığı faaliyetler siyasi, askeri, sosyo-kültürel, ekonomik açıdan olmak üzere dört alt başlıklar altında yer verilebilir:

2.2.1. Siyasi Açıdan Faaliyetleri

Sadaret makamına gelen Köprülü Mehmed Paşa'nın bu görevde iken yapmış olduğu ilk faaliyet, şiddet kullanarak bozulmaya yüz tutmuş devlet nizamını güçlendirmek ve sadaretini tüm Osmanlı idaresine kabul ettirmek olmuştur. Bu bağlamda, asilerden taşradaki memurlara, vezirlere kadar sorun çıkartan kişi ve gruplar etkisiz hale getirilmişler, cebr kullanılarak devlet yönetiminden uzaklaştırılmışlardır. Silahdar Tarihi'nde bu düzen teşkili için *“devletin bünyesini kılıçla sağlığına kavuşturdu”* ifadesi yer almaktadır. Bu hususta yerine gelmesi muhtemel Kaptan-ı Derya Seydi Ahmed Paşa'yı Bosna valiliğine atayarak İstanbul'dan uzaklaştırması, maaşları bahane ederek isyan etme durumunda bulunan Sipahilere karşı Yeniçerileri yanına çekmesi ve kendi ağalarının evlerini taşıyarak isyana yeltenen zorbaların temizlenmesi durumları örnek teşkil etmektedir.⁶¹ Köprülü Mehmed Paşa'nın kılıç ile devlet nizamını düzene sokmaya çalıştığı faaliyetler, sipahilerin isyanının bastırılması ve asilerin temizlenmesi, Fener Rum Patriği'nin idamı, Abaza Hasan Paşa isyanının bastırılması, Anadolu'daki Celali ayaklanmalarının bastırılması gibi çeşitli isyan hareketlerinin ve bunların saraydaki uzantılarının ortadan kaldırılması gibi devlet düzenini tehdit eden boyuttaki sorunların ortadan kaldırılması olarak ifade edilebilir.

2.2.1.1. Sipahi İsyanı ve Asilerin Temizlenmesi

Padişah cüluslarında, her beş ya da yedi yılda bir defa Galata, Edirne ve İbrahim Paşa Sarayı ile Enderun'dan acemiler mezun olarak yeteneklerine göre Yeni Saray'a ya da Kapıkulu süvari bölüklerinde görevlendirilmekteydiler. Sultan İbrahim zamanında bunların çıkma müddeti

⁶⁰ İncalcık, *Devlet-i 'Aliyye II*, s.342.

⁶¹ Öz, *II. Viyana Seferine Kadar*, ss. 711-729.

geçmesine rağmen çıkarılmamışlar ve yeni cülus dağıtımı yapılmamıştır.⁶² Bu şekilde ilk sipahi isyanı İbrahim Paşa Sarayı'ndaki celeplerin eli ile 1648 yılında başlamıştır. Devlet ricali gelişmelere ılımlı yaklaşmasına rağmen taşkınlıkların devam etmesi üzerine imarette bulunanların “*içtimâ' memnûdur cem'iyetten men' olunsunlar*” şeklinde idam fetvaları alınmıştır. Sultan Ahmet ve Ayasofya civarında yapılan iki çarpışmada isyancı sipahiler ve celepler ağır bir yenilgi almışlar ve sipahi isyanı sona erdirilmiştir.⁶³ Bu isyana padişahın çocuk olması ve iki validenin rekabet içinde olmaları devlet işlerinin gittikçe bozulmasına neden olmuş ve devlet işleri tecrübesiz kimseler eline geçmiştir.⁶⁴

Köprülü döneminde sipahi isyanının ikinci defa gerçekleştiği görülmektedir. 4 Ocak 1657 yılında sipahiler yeniden harekete geçmişlerdir. Daha önce İpşir Paşa döneminde oldukça sıkıntı çeken, Çınar Vakası'nda birçok devlet adamının katledilmesinde rol üstlenen ve bu sayede isim yapmış olan sipahiler, Seydi Ahmed Paşa'nın kapudanlıktan alınarak Bosna'ya sürgününü bahane ederek yeniden isyan hareketine başlamışlar ve At Meydanı'nda toplanmışlardır.⁶⁵ Sipahiler, “*Düşman kapıda, devlet başındakiler harekete geçmez. Kapudân Seydi Ahmed Paşa'yı azil ile hizmetten alıkoydular*” diyerek isyan hareketini başlatmışlardır. İsyancılara göre, İslâm'ın gazâ inancına riayet edilmemektedir. Bu nedenle “*Kara kuvvetiyle düşmana karşı iş görülmez, bu koşul yerine getirilmezse sefere gitmeyiz*” diyerek halkı isyana teşvik etmişlerdir.⁶⁶

Bu tertibe karşı Köprülü, müftü Balizade'den gizlice fetva, Hacı Bektaş postunda bulunan Kara Hasanzade Koca Hüseyin Ağa'dan Yeniçerilerin bu eyleme destek olmayacaklarına yönelik taahhüt almıştır. At Meydanı'nda harekete geçen sipahi isyancılar ağaların evlerini taşıyarak sokak sokak ilerler iken peşlerine takmış oldukları kalabalık artmıştır. Yeniçeriler ve kimi sipahiler bu harekette aktif olarak yer almamışlardır.

⁶² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III*, s.242.

⁶³ *Tarih-i Naima*, VI, ss.1700-1720.

⁶⁴ Mücteba İlgürel, “Celâli İsyanları”, *DİA*, C.7, TDV Yayınları, Ankara, 1993, s. 250.

⁶⁵ *Tarih-i Naima*, VI, s.1721.

⁶⁶ Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-III*, 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, s.29.

Ertesi gün sarayda Köprülü, vezirler, beyler, ocakları ağaları ve devlet ileri gelenlerinin katılımıyla büyük bir meşveret meclisi kurmuş ve meclisten isyana katılanların idam edilmesi kararı çıkmıştır. IV. Mehmed'in emri ile asilerin cezalandırılması yönünde isyan bastırılmaya başlanmıştır. Silahtar ağalığından azledilen Ahmed Ağa yakalanmış ve Alay Köşkü'nde idam edilmiştir. Üsküdar ve çevresinde bulunan hanlar basılmış, isyancılardan yakalananların başları kesilmiştir. Sipahilerin bir arada bulundukları Yeni Cami Hanı ve Elçi Han boşaltılarak olayda yer alanlar cezalandırılmışlardır.⁶⁷

2.2.1.2. Mehmed Paşa'nın Görevi Bırakma İsteği

Sadrazam Mehmed Paşa, 1657 tarihindeki vali tayinlerinde Şam valisi Siyavüş Mustafa Paşa'yı azlederek yerine Halep valisi Murtaza Paşa'yı tayin etti. Mustafa Paşa bu azli kabul etmeyerek Şam halkını isyana teşvik etti. Halk eski valinin yerinde kalmasını istediye de Köprülü buna izin vermeyerek, Tayyarzade Ahmet Paşa'yı Şam'a Siyavüş Mustafa Paşa'yı da Maraş'a vali tayin etti.⁶⁸

Köprülü, Siyavüş Mustafa Paşa'nın asi tavrı ve Şam halkını isyana teşvik etmesini gerekçe göstererek IV. Mehmed'den kendisinin katledilmesine dair bir hatt-ı hümayun istedi. Mustafa Paşa'nın saraydaki dostları bunu engellemeye çalıştılar. Bu olayın ardından Köprülü, işine karışanlar olması nedeni ile görevi bırakma isteğinde bulundu. Ancak sultan, tüm yetkinin onda olduğunu belirterek işine karışanların cezasını vermesini söyledi.⁶⁹ Mehmed Paşa işine karışan Enderun ağalarına hemen müdahale etmedi. Birkaç ay sonra bazı ağaları çeşitli tayinlerle saraydan uzaklaştırarak işine karışanları ortadan kaldırdı.⁷⁰

⁶⁷ *Tarih-i Naima*, VI, ss.1723-1724; İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye III*, s. 29.

⁶⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III* s.371.

⁶⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III*, s.372.

⁷⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayun (HAT), No: 1446/38.

2.2.1.3. Fener Rum Patriğinin İdam Edilmesi

Köprülü döneminde yaşanan önemli olaylardan birisi de Kudüs Patriği'nin uzun süre hapsedilmesi ve İstanbul'da bulunan Fener Rum Patriği III. Partemies'in idam edilmesidir.⁷¹ Rum patriğinin o dönem Eflak voyvodası olan Konstantin'i isyana teşvik eden mektubu Köprülü'nün eline geçince Patrik Parmak Kapı'da idam edilmiştir.⁷² Bu hususta yer alan mektup içeriğine ilişkin Naima, Hristiyanlığın velvelesinin yine dünyaya hakim olacağını, yakın zamanda bütün vilayetlerin Hristiyanların eline geçeceğini ve haçlıların bütün memlekete sahip olabileceklerine yönelik bilgilerin yer aldığını belirtmektedir.⁷³

Mantran, Rum patriğinin idam edilme gerekçesini Ruslarla gizli ilişkide bulunmasına bağlamaktadır.⁷⁴ Patrik idam edildikten sonra ikamet ettiği yerde kırk elli dolama, fes ve yeniçeri üsküfö bulunmuş ve bu giysilerin İstanbul'da çıkan fitne ve yangınlarda kullanıldığı tespit edilmiştir.⁷⁵ Fatih Sultan Mehmed döneminden idam edilen Patrik III. Partenios'a kadar bütün Ortodoks Rum patrikleri doğrudan hükümdar tarafından kabul edilirken, III. Partenios'un idamı ile bu kabul Köprülü Mehmed Paşa tarafından değiştirilmiş ve Rum patrikleri sadrazamlar tarafından kabul edilmeye başlanmıştır.⁷⁶

2.2.1.4. Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa'nın Vefatı

Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa, Naima'nın tarifi ile Yeniçeri Ocağı mensubu, zayıf yapılı olmasına karşın zekâ ve tedbirli olması bakımından dirayetli, cesur ve zeki bir adamdır.⁷⁷ Yaşadığı devirde birçok olaya şahit olan Yeniçeri Ağası Hüseyin Ağa, devlette önemli görevler üstlenmiş birisiydi.

⁷¹ Ralamb, Claes, Ralamb, *İstanbul'a Bir Yolculuk 1657-1658*, (Çev. Ayda Arel), 3. Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017, s.77.

⁷² İlgürel, *DİA*, "IV. Mehmed", s.42.

⁷³ *Tarih-i Naima*, VI, s.1730.

⁷⁴ Mantran, *Osmanlı Tarihi I*, s.296.

⁷⁵ *Tarih-i Naima*, VI, s.1730; Çabuk, *Köprülüler*, s.43.

⁷⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III/II*, s.374-375.

⁷⁷ *Tarih-i Naima*, VI, s.1751.

Valide sultan ve padişah tarafından kıymet gören Hüseyin Ağa, Yeniçeri idarecileri arasında olmakla birlikte sarayın danıştığı bir isim ve birçok devlet sırrına vakıf kimse olarak nam yapmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun o dönem önemli Yeniçeri idarecileri arasında olmakla birlikte sarayın danıştığı bir isim ve birçok devlet sırrına vakıf kimse olarak nam yapmıştır. Bu yönüyle Yeniçeri Ocağı'nın postunda bulunmakta ve Yeniçerileri kendisine tabi kılmaktadır.⁷⁸ Köprülü, şartlı sadrazamlığının kabulünden sonra muhaliflerini bertaraf etmek için sarayın önde gelen ulemasının yanı sıra Hüseyin Ağa'yı da ziyaret etmiş ve onun desteğini sağlamıştır. İncalcık, Köprülü'nün Turhan Sultan'ı ikna etmesini gören Hüseyin Ağa'nın, istemeden de olsa Köprülü'ye *“tav'an ve kerhen taraftarlık”* yapmış olduğunu ifade etmektedir.⁷⁹

Köprülü'nün Venediklilere karşı yapmış olduğu harekâta savaştan kaçan Çorbacılar ile Yeniçerilerle bir kısım vezir ve kapudanın katledilmesi üzerine Hüseyin Ağa, *“Hay, bu kocanın (ihtiyarın) tutumu tutum değildi. Yeniçeri ocağına kılıç koyup, zabitlerin katline başladı. Bir an evvel bunun tedariki görülmek gerektir (baştan atmak veya öldürmek gerektir)”*⁸⁰ ifadeleri ile Köprülü'nün azlini istemiş ve Köprülü Mehmed Paşa ile araları açılmıştır. Bâki Çelebi'yi Şeyhülislam Bolevî Mustafa Efendi'ye göndererek Köprülü'nün azli konusunda desteğini istemişse de Bolevî Efendi, Köprülü'nün Çanakkale Boğazı'nı Venedik ablukasından kurtarmasından hareketle Bozcaada seferinin ortasında azil işinin olamayacağını ifade etmiştir. Bâki Çelebi ile Bolevî Efendi'nin konuşmaları sırasında da Hüseyin Ağa'nın vefat haberi kendilerine ulaştırılmıştır.⁸¹ Hüseyin Ağa'nın vefatı ile Köprülü kendini sadaret makamından uzaklaştırabilecek bir düşmandan kurtulmuştur. Sipahi ayaklanmasında isimleri geçen ve Hüseyin Ağa taraftarı olan Sekbanbaşı Çoban Kasım Ağa ve Mümin Ağalar, Köprülü tarafından cezalandırılmıştır. Mümin Ağanın boynu vurulmuş ve zeameti başkasına

⁷⁸ *Tarih-i Naima*, VI, s.1751.

⁷⁹ İncalcık, *Devlet-i 'Aliyye III*, s. 35.

⁸⁰ *Tarih-i Naima*, VI, s.1752.

⁸¹ *Tarih-i Naima*, VI, ss. 1754-1755.

verilmiştir. Çoban Kasım Ağa önce Hüdavendigâr sancağına gönderilmiş hemen sonra orada katledilmiştir.⁸²

2.2.1.5. Şeyhülislam Bâli-Zâde Efendi'nin Azledilmesi

Köprülü Mehmed Paşa, sadarete geldiğinde ilk faaliyetlerinden birisi Müftü Hakkı Efendi'yi azletmiş, yerine Bâli-zâde Efendi'nin atamasını yapmıştır. Bâli-zâde Efendi, dönem ulehasının meratip silsilesine göre hareket etmediği gibi etrafındaki kişilere isteğine göre müderrislik görevi vermiştir. Kendisine görevini daha dikkatli icra etmesi gerektiğini belirten efradına, “*Memuriyetim zamanında bana en sadık olanları, tanıdıklarımı elimden geldiği kadar memnun etmeye çalışırım. Halkın söylediği benim için önemsizdir, halk ne derse desin!*” şeklindeki cevabı Şeyhülislamın azlini beraberinde getirmiştir. Bâli-zâde Efendi, 21 Temmuz 1657 yılında görevinden alınmış, yerine ise ilmiye sınıfının en büyük mansıbının sahibi olan Anadolu kazaskeri Bolulu Mustafa Efendi kanun gereğince tayin edilmiştir.⁸³

2.2.1.6. Abaza Hasan Paşa İsyanı

Abaza Hasan Paşa'nın isyanında ana mesele mansıbının elinden alınmasıdır. Abaza Hasan Paşa, ocak ağaları tarafından mansıbı elinden alınmış ve isyana itilmiştir. Dönemin iktidarına düşmanlık besleyen Abaza Hasan Paşa'nın başlatmış olduğu isyan, en büyük Celâlî isyanı olarak bilinmektedir. Abaza Hasan Paşa, “*Rumeli sizin, Anadolu bizim olsun*” yollu İstanbul'a haberler göndermiştir. Başlatmış olduğu isyanda etrafın yağmalanması, Paşanın halkın desteğinden mahrum kalmasına neden olmuştur. Köprülü Mehmed Paşa'nın gayretleri neticesinde Abaza Hasan Paşa'nın isyanı bastırılmıştır.⁸⁴ Halife Mehmed, Tarih-i Gılmanî'de isyancıların Abaza Hasan Paşa etrafında toplanmalarının önde gelen

⁸² Uzunçarşılı, *Osmanlı İmparatorluğu III/II*, s.379-380.

⁸³ Ziya Yılmazer (Haz.), *Îsâ-Zâde Târîhi (Metin ve Tahlil)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1996, s.42.

⁸⁴ Mantran, *Osmanlı Tarihi I*, s.295; İlgürel, “Celâlî İsyanları”, s.255.

sebeplerinden birisi olarak bu kişilerin Köprülü Mehmed Paşa'nın katı ve tavizsiz tutumundan korkmuş olmalarını ifade etmektedir.⁸⁵

Abaza Hasan Paşa isyan ettiğinde Köprülü, Belgrad üzerinden Yanova Kalesini kuşatmakla meşguldür. Buradaki II. Rakoczy György'nin isyan hareketini durdurmak ve kendisini ele geçirmek için mücadele eden Köprülü, Abaza Hasan Paşa'nın isyanı üzerine Edirne'ye dönmüştür. Köprülü Mehmed Paşa, Edirne'ye geldikten sonra, büyük bir divan tertip etmiştir. Padişahın huzurunda yapılan bu divanında, uzun zamandan beri, Anadolu'da sürüp giden ve büyük ölçüde tahribat yapan isyanlar görüşülmüştür. İstanbul ve Edirne'deki ayaklanmaları bastıran sadrazam, Erdel meselesinin hallinden sonra, Anadolu'daki asilerin üzerine yürümeyi kararlaştırmıştır. Abaza Hasan Paşa, İbşir Mustafa Paşa'nın yanında yetişen beylerden birisidir. Güçlü ve çevresi geniş bir kişi olarak Abaza Hasan Paşa, 1657 yılında Diyarbakır valisi iken etki alanının kırılması amacı ile Halep valiliğine gönderilmiştir.⁸⁶ Bunun üzerine Abaza Hasan Paşa, Köprülü Mehmed Paşa'yı ortadan kaldırmak için Konya'da bir toplantı gerçekleştirmiştir. Abaza Hasan Paşa'nın davetine Şam Valisi Tayyarzade Ahmed Paşa, Ankara Beyi Ali Mirza Paşa, Anadolu Beylerbeyi Can Mirza Paşa, Mustafa Paşa, Deli Ferhad Paşa ve oğlu Yahya Bey, Tayyaroğlu kardeşi Mustafa Paşa ile kethüdası ve onun oğlu, Abaza Hasan Paşa'nın kethüdası Kefeli Ali Ağa, kapucular kethüdası Mahmud Ağa, Abaza Hasan Paşa'nın ordusunda yeniçeri ağalığı yapan Ankara kethüda yeri Mir Ali, Ordu kadılığı yapan Tekeli Abdülvahap, Mardin voyvodası Siyavuş, Tekeli zorba Satılmış, Şam zorbalarından Reşid Çorbacı, Kör Bey, Kenan paşa imamı, Konakçı Abaza Mustafa, Kilis kethüda yeri gibi devlet görevlileri icabet etmişlerdir.⁸⁷ Yakalanma endişesi ile Köprülü'nün Erdel Seferi'ne asker gönderme talebini oyalayarak geri çevirmişlerdir.⁸⁸ Ardından padişaha haber ulaştırarak, Anadolu topraklarının kendilerine verilmesini, Köprülü'nün idamını ve Şam Valisi Tayyarzade Ahmed Paşa'nın sadarete atanmasını talep etmişlerdir.⁸⁹

⁸⁵ Halife, *Tarih*, s.116.

⁸⁶ Çabuk, *Köprülüler*, s.60; Halife, *Tarih*, s.72.

⁸⁷ *Tarih-i Naima*, VI, s.342.

⁸⁸ Halife, *Tarih*, s.72.

⁸⁹ *Tarih-i Naima*, VI, s.1817; Halife, *Tarih*, s.117.

İsyancıların bu teklifi karşısında IV. Mehmed, “*cemiyetlerini dağıtıp herkes vilayetlerine gitsin, vezir azlolacak zaman değildir*” diyerek cevap vermiştir. Durumun müspet sonuç göstermemesi üzerine şeyhülislamdan İslam askeri düşmanla savaşırken fesat çıkaranların düşmandan daha kötü oldukları yollu fetva alınmıştır. IV. Mehmed, Köprülü’ye göndermiş olduğu hatt-ı hümayunda, Abaza Hasan’a yönelik genel seferberlik fermanı verdiğini, fakat buna rağmen isyancıların artmakta olduklarını ve bu kişilerin Köprülü’den şikayetçi oldukları için isyancılara katıldıklarını belirtmektedir. İsyancıların bu hareketini “*Sühûletle def olmaz ve ihtar görülmez iş*” olarak gören padişah, fetih seferberliğini yerine bir vekil tayin ederek bırakmasını ve söz konusu isyanın bastırılması için hızlı bir şekilde dönmesini emretmiştir.⁹⁰

Abaza Hasan Paşa ve yanındakiler taleplerinin yukarıda ifade edildiği şekilde müspet sonuç göstermemesi üzerine kılıç yoluyla elde etmeye kalkışmışlardır. Bu çerçevede Bursa yöresi yağmalanmıştır.⁹¹ Bu gibi gelişmeler, Köprülü Mehmed Paşa’nın devlet nizamını yerine getirirken kimi yerde haddinden fazla şiddet göstermesine sebep olmaktaydı. Bunda Köprülü’nün bu süreçte olası bir başarısızlığı ya da padişahın güvenini yitirmesinin görevden azline ve idamına yola açacağı endişesi de etkili olmuştur.

Abaza Hasan Paşa, Bursa yağmasında istediğini alamayınca barışçı yollardan Köprülü’nün azlını sağlamak için Bursa Kadısı Haşımzade olmak üzere bazı kişileri padişaha göndermiştir. Padişah gelenleri dinledikten sonra, yanına gelmelerini, bu mümkün olmayacak ise Bağdat muhafazasına girmelerini emretmiş olduğunu; Onun da mümkün olmaması durumunda birliklerini dağıtmalarını yönünde ferman gönderdiğini, dönemin veziriazam azledilecek bir dönem olmadığını belirtmiştir. Kendisine itaat etmenin Müslümanlığa aykırı olduğunu söyleyen padişah, isyancıların hepsini katledeceğini ve elçi oldukları için kendilerine dokunmayacağını ifade etmiş ve huzurundan kovmuştur.⁹²

⁹⁰ Abdulkadir Özcan, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-III*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2017, ss.30-31.

⁹¹ Çabuk, *Köprülüler*, s.66.

⁹² Halife, *Tarih*, s.118; *Tarih-i Naima*, VI, s.1788.

Yağma hareketleri karşısında Köprülü, Serasker Mustafa Paşa ve Erzurum Paşası Mustafa Paşa'yı Abaza Hasan Paşa kuvvetleri üzerine göndermiştir. Murtaza Paşa emrindeki askerlerle Konya Beyşehir civarında ilerlerken Abaza Hasan Paşa burada 15 Rebiulevvel 1069/11 Aralık 1658 tarihinde Murtaza Paşa'nın ordusuna bir pusu kurarak beklemeye koyuldu. Pusudan habersiz olan Murtaza Paşa ve ordusu sabaha karşı Abaza'nın pususuna düşmüşlerdi. Hemen harekete geçen Abaza Hasan, hazırlıksız olan Murtaza Paşa'yı açılan silah ateşleriyle üç saat içinde darmadağın etmiştir. Bunun üzerine Murtaza Paşa ağırlığını bırakarak Afyon'a çekilmek zorunda kalmıştır.⁹³

Bu ordunun gerilemeye mecbur kalması, çıkan isyanın büyüklüğünün anlaşılması bakımından önemlidir. Tarih-i Gılmani'de Mustafa Paşa emrindeki asker sayısının 130 bin⁹⁴ olduğu ifade edilse de bu rakamın abartılı olduğu görülmektedir. Silahdar tarihinde Murtaza Paşa kuvvetinin 100 bin askerden müteşekkil olduğuna yer verilmektedir. İlgin'da Abaza Hasan Paşa'nın Murtaza Paşa kuvvetlerine pusu atması ile vuku bulan çarpışmada iki kuvvetin toplam zayıat sayısının 8 bin civarı olduğu ifade edilmektedir.⁹⁵ Köprülü Mehmed Paşa'nın bu isyanı kan dökmeden halletme düşüncesinde olduğu bilinmektedir. Bu minvalde Abaza Hasan Paşa'nın kuvvetlerine, iltica ettikleri takdirde affedilecekleri bildirilmiştir. Kuvvetlerinden 4-5 bine yakın Sekban ve Sarıca askerlerinin ayrılmasının ardından Abaza Hasan Paşa durumunu tehlikede görmeye başlamıştır. Akabinde Köprülü Mehmed Paşa, İsmail Paşa'yı tam yetki ile Anadolu müfettişi olarak tayin etmiş ve Abaza'ya bağlı olan isyancılar adım adım ortadan kaldırılmıştır.⁹⁶

Abaza Hasan Paşa'nın kuvvetlerini dağıtmak amacı ile kimi faaliyetlerde de bulunulmuştur. Bunlardan ilki olarak Köprülü Mehmed Paşa, askerin altı aylık maaşını dağıttığı yönünde haberler ulaştırılmıştır. Bu haberden sonra isyana katılan kimi askerlerin İstanbul'a gelmeleri sağlanmıştır. Bu gelenlerin niyetlerinin tetkiki için isyancı sipahiler içine

⁹³ *Tarih-i Naima*, VI, s. 1812.

⁹⁴ Halife, *Tarih*, s.124.

⁹⁵ Türkal, *Silahdar*, s. 174 vd.

⁹⁶ Köprülü, *Köprülüler*, ss.13-14.

casuslar salarak bilgi alınmaya çalışılmıştır. Bu sipahilerin Köprülü Mehmed Paşa'ya suikast tertibine girecekleri anlaşılmca yedi bin civarında sipahinin adı asker defterinden silinerek görüldükleri yerde öldürülmeleri kararı alınmıştır. Bu şekilde 350 civarında sipahinin padişah çadırı önünde idam edildiği ifade edilmektedir.⁹⁷

Murtaza Paşa, casus olarak birkaç askeri isyancılar tarafına göndererek Padişaha isyan ederek zafer kazanmanın mümkün olmadığını, Celâlılerin hangisinin isyan ile zafere ulaştığını ve Murtaza Paşa'yı yenmenin bir son olmadığını çünkü bahardan önce büyük bir ordu ile gelerek herkesin katledileceği yönünde haberler yayarak isyancılar arasında huzursuzluk çıkartmışlardır.⁹⁸ Murtaza Paşa'nın tertibi başarılı olmuş ve Abaza kuvvetlerinde dağılmalar başlamıştır. Abaza Hasan Paşa, kuvvetinin bu şekilde azaldığını görmüş ve affını istemek üzere Murtaza Paşa'ya sığınmıştır. Murtaza paşa, kendileri için padişaha af mektubu yazılacağını ve cevabını gelene kadar konağında misafir olacaklarını beyan etmiştir. 17 Şubat 1659 yılında Murtaza Paşa'nın ziyafetine katılan Abaza Hasan Paşa ve yanındaki bazı önde gelen asiler, burada iç ağaları tarafından ortadan kaldırılmışlardır. Böylece Abaza Hasan Paşa sorunu halledilmiştir.⁹⁹ Bu defterde yer alan isimlere Tarih-i Gılmanî'de yer verilmiştir. Bunlar, Abaza Hasan Paşa, Tayyarzade Ahmed Paşa, Ankara Beyi Ali Mirza Paşa, Mustafa Paşa, Deli Ferhad Paşa ve oğlu Yahya Bey, Tayyaroğlu kardeşi Mustafa Paşa ile kethüdası ve onun oğlu, Abaza Hasan Paşa'nın kethüdası Kefeli Ali Ağa, kapucular kethüdası Mahmud Ağa, Abaza Hasan Paşa'nın ordusunda yeniçeri ağalığı yapan Ankara kethüda yeri Mir Ali, Ordu kadılığı yapan Tekeli Abdülvahap, Mardin voyvodası Siyavuş, Tekeli zorba Satılmış, Şam zorbalarından Reşid Çorbacı, Erzurum zorbalarından Baki ağa oğlu Nebi, Bektaşlı Ömer Ağa.¹⁰⁰

⁹⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III*, s.392.

⁹⁸ *Tarih-i Naima*, VI, ss. 1814.

⁹⁹ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi III*, s.426; Çabuk, *a.g.e.*, s.75; Caroline, Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı: Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü: 1300-1923*, (Çev. Zülal Kılıç), İstanbul: Timaş Yayınları, 2014, s.235.

¹⁰⁰ Halife, *Tarih*, s.127.

2.2.1.7. Anadolu’da Asilerin Temizlenmesi

Gerek sarayda gerekse devlet kurumları nezdinde büyük bir haber ağı oluşturan Köprülü, böylece asilerin hareketlerini hızlı bir şekilde takip edebilmiştir. Sipahi ayaklanmasında erkenden bilgilendirilme sayesinde, şeyhülislamdan fetva alınmış ve Yeniçeri ağası, Yeniçeri kethüdası ve eski ağalardan Kara Hasan oğlu Hüseyin gizliden harekete geçirilerek ayaklanmaya yönelik tedbirler alınabilmiştir. İsyan katılanların idam edilirken, şehir halkından zorla mal aşırıları cezalandırılmıştır. Köprülünün oluşturmuş olduğu haber ağı sayesinde Anadolu’da başlayan ya da başlaması muhtemel ayaklanma hareketleri kontrol altına alınabilmiştir. Saray ve devlet kademelerinde görevli olan ve asileri kollayanlar da bu gelişmeler üzerine ortadan kaldırılmıştır.¹⁰¹ Abaza Hasan Paşa isyanının ardından Şam, Kahire ve Antalya’da sükûnet sağlanmış, akabinde İsmail Paşa tam yetki ile Anadolu’ya müfettiş olarak gönderilmiştir. İsmail Paşa, bu görevde iken, şüpheli olarak gördüğü kişileri ortadan kaldırmış ve Anadolu genelinde bir temizlik harekâtı yapılmıştır. İsmail Paşa’nın teftişi neticesinde ele geçirilen tüfekler toplanarak İstanbul’a gönderilmiştir. Bu soruşturma süreci tüfek teftişi olarak da bilinmektedir.¹⁰²

Yapılan bu teftişte asker, müderris, medrese talebesi ya da *seyyidlik* gibi iddialarla vergi muafiyetinden yararlanmak isteyen birçok kişi sıkı bir takibe uğramıştır. Örneğin, Ereğli kasabasında yeşil sarıkla dolaşp *seyyidlik* iddiasında bulunan 2000 kişi ortaya çıkarılmıştır. Bu kişilerden vergiden doğru bir şekilde muaf tutulması gerekenlerin bilgileri mahkeme siciline kaydedilmiş, kalanı ise vergi ödeyen reaya içerisine eklenmiştir. Yapılan teftiş oldukça sıkı bir şekilde yürütülmüş, kimi yerde haksız can yakılmıştır. Fakat bu süreç içerisinde birçok eşkıya öldürülmüş; Anadolu’da saltanata ve

¹⁰¹ Çabuk, *Köprülüler*, s.40.

¹⁰² Metin, Kunt, “Siyasal Tarih (1600-1789)”, *Türkiye Tarihi 3: Osmanlılar Devleti 1600-1908*, 7. Baskı, Cem Yayınları, İstanbul, 2002, s.36-37.

sadarete karşı duran kişiler tespit edilerek cezalandırılmıştır. Paşanın reayadan topladığı ve cephaneye aktardığı tüfeklerin sayısı 80.000 civarındadır. Toplanan her tüfek için beş kuruş ödenmiştir.¹⁰³

Batı Anadolu bölgesinde (Aydın-Saruhan civarı) de sipahi isyancıların bazıları etraflarına toplamış oldukları adamlarla eşkıyalık yapmaya başlamışlar, tüccarların mallarını gasp etmişlerdir. Bu şikâyetlerin sadrazama ulaşmasından sonra Kaplan Mustafa Paşa müfettiş olarak tayin edilmiş, İsyan bastırıldıktan sonra isyancıların bir kısmı katledilmiş, kalanı ise kürek cezasına çarptırılmıştır. İsyanın başlayıp büyümesinde ihmali bulunan Aydın ve Saruhan paşaları görevden alınarak İstanbul'a gönderilmişler ve idam edilmişlerdir.¹⁰⁴

Asilerin temizlenmesi ile halkın can ve mal güvenliğinin sağlanmış, devlet ricali arasında asileri harekete geçirerek kendilerine çıkar sağlamak isteyen hizipler zayıflatılmıştır.

2.2.1.8. Şam Vakası

Yeniçeriler âdet olduğu üzere muhafaza ve asayiş amacıyla önemli kale ve şehirlere gönderilmekteydi. Yerleşmiş bir uygulama olarak bu çerçevede Bağdat, Kahire, Şam gibi önemli beldelere merkezden 500, 1000 ya da 1500 kişilik Yeniçeri birlikleri gönderilmekteydi.¹⁰⁵ Şam'a gönderilmesi gereken bu Yeniçeriler çeşitli ihmaller neticesinde gönderilmemiş, vazife ise orada bulunan yerli askerlere bırakılmış ve bu askerlerin maaşlarının Şam hazinesinden ödenmesi istenmiştir. Bu askerler İstanbul'un Şam üzerindeki ihmallerinden hareketle Şam'da etraflarına bir miktar yerli kulu olarak adlandırılan askerleri toplamışlar, devlete gönderilmesi gereken vergileri ödememeye ve yörede eşkıyalığa başlamışlardır. Bu kişilerin ortadan kaldırılması yörede bir fitneye sebep olmasın düşüncesi ile devlet erkânı bir süre sessiz kalmış ve taşkınlıkları günden güne artış göstermiştir. Abaza Hasan Paşa İsyanı halledildikten sonra

¹⁰³ İnalcık, *Devlet-i 'Alîyye III*, s.57; Halife, *Tarih*, ss. 140-141.

¹⁰⁴ Türkal, *Silahdar*, s. 713.

¹⁰⁵ İnalcık, *Devlet-i 'Alîyye III*, s.56.

İstanbul'dan Şam'a bir miktar Yeniçeri kuvveti sevk edilmiştir. Yeniçerilerin Şam'a ulaşmalarının akabinde mücadele edemeyeceklerini anlayan isyancılar dağılarak sorun çözülmüştür.¹⁰⁶ Tayyar-zade'ye bağlı olan isyancı zorbalar kulluk defterinden çıkarılmıştır. Yakalanan diğer isyancıların birçoğu da kılıçtan geçirilmiştir.¹⁰⁷

2.2.1.9. Mısır Vakası

Yukarıda yer verilen Abaza Hasan Paşa İsyanı sırasında Çirce Beyi Mehmed Bey de isyan hareketine kalkışmıştır. Bu isyanda Mehmed Bey, 10 bin kişilik bir kuvvetle şehrin dışına karargâh kurmuş, askerlerin, beylerin ve divan üyeleri gibi yüksek mevkilerde yer alanların yıllık maaşlarının arttırılması vaadinde bulunmuştur. Mehmed Bey, Mısır valisi Şah Gazi Paşa'yı teslim olması için tehdit etmiştir. Gazi Paşa'nın yanında bulunanların kararlılığı, kendisine destek verenlerin bir kısmının taraf değiştirmesiyle Mehmed Bey, zor duruma düşmüştür. Bunun üzerine iki kuvvet arasında savaş vuku bulmuş, Hac Emiri Kaytaş Bey'in de duruma müdahil olması ile birlikte isyancılar dağıtılmıştır. İsyancı elebaşlarından Çerkez Bey'i kaçırmış iken Hac Emiri Kaytaş Bey onu yakalamış, idam ederek kellesini İstanbul'a göndermiştir.¹⁰⁸

2.2.1.10. Kör Bey İsyanı

Cidde Beyliği görevinde bulunmuş, akabinde Antalya valiliğine atanmış olan Kör Bey Mustafa Paşa, Cidde Beyliği ve Antalya Valiliği görevlerinden önce on yıla yakın Süveyş'te kaptanlık yaparak büyük bir servet sahibi olmuştur. Kendisi isyanların belli aralıklarla patlak verdiği dönemde payitahtın müşkül durumda bulunması ve Antalya Kalesi'nin sağlam yapısına güvenmiş ve padişaha isyan etmiştir. Kadı Abdulvahhab, Kör Bey üzerine dört bin asker sevk etmiş ve İstanbul'dan gelen Kapıcı Başı

¹⁰⁶ *Tarih-i Naima*, VI, ss.1823-1824.

¹⁰⁷ İnalcık, *Devlet-i 'Alîyye III*, s.56.

¹⁰⁸ Râşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli Cilt I*, (Haz. Abdulkadir Özcan vd.), Klasik Yayınları, İstanbul, 2013, s.1576.

İsmail Ağa ile birlikte K r Bey'i kaleden  kartmışlardır. Abaza Hasan Paşa İşyanını fırsat olarak gören K r Bey, Antalya kalesini yeniden ele geçirmiştir. Bunun  zerine Anadolu Beylerbeyi Ali Paşa ve Manisa sancağı mutasarrıfı Küçük Mehmed Paşa Antalya kalesine asker çıkarmışlar, aynı zamanda Kaptan-ı Derya denizden donanmayı harekete geçirmiş ve Antalya limanına asker çıkarmıştır. Kalenin ele geçirilmesi için hazırlıklar yapılır ve donanma topları Antalya Kalesi'ne çevrilirken vilayet halkı Kaptan-ı Derya'nın huzuruna çıkarak K r Bey'in savaş yapılmadan huzura gelmeye ikna edileceğini ifade etmişlerdir. Bu teklifin kabulü  zerine K r Bey vilayet halkı tarafından teslim olmaya ikna edilmiş ve K r Bey'i kardeşlerini, keth dasını, b l kbaşını ve diğ r adamlarını iskeleye indirmişlerdir. Adamları forsaya verilmiş, K r Bey ve kardeşinin kafası kesilerek vücutları denize atılmıştır.¹⁰⁹

2.2.1.11.Deli Hüseyin Paşa ve Seydi Ahmed Paşa'nın İdamları

Köprülü döneminin önemli gelişmelerinden birisini de Deli Hüseyin Paşa ve Seydi Ahmed Paşa'nın idamları oluşturmaktadır. Naima, Deli Hüseyin Paşa'yı, Bursa Yenişehir kasabasında büyümüş olup, sarayda eskiden baltacılık görevinde iken yiğitliğı, gözü karalığı sayesinde Sultan IV. Murad'ın dikkatini çekmiş, önce mirahorluğ , daha sonra vezirlik rütbesine ulaşmış bir devlet adamı olarak kaydetmektedir.¹¹⁰ Sultan İbrahim döneminden beri Girit'te önemli hizmetler vermiş olan ve uzun süre Girit serdarlığını yapan Deli Hüseyin Paşa'nın sadaret için adı geçmeye başlayınca Köprülü, kurmakta olduğı devlet düzeninin bozulacağından ve akçeli işlerinden dolayı onun kendisine rakip olacağını düşünmüştür. Deli Hüseyin Paşa Girit Seferi serdarlığından azledilip Rumeli valiliğine atanmıştır. Burada levendler ve kendi adına ahaliden para toplatmaya başlamış, zenginlerden birkaçını devlet hazinesine para vermekle zorlayarak cezalandırmıştır. Köprülü, Deli Hüseyin Paşa'yı ortadan kaldırmak için, kendisine iltifat edileceğı bahanesiyle, İstanbul'a çağırmıştır. Diğ r yandan da Filibe kadısı Süleyman Efendi'den Rumeli'de Deli Hüseyin Paşa'dan şik yet i olanların

¹⁰⁹ *Tarih-i Naima*, VI, ss.1834-1834.

¹¹⁰ *Tarih-i Naima*, VI, s.1824.

mektuplarını istetmiş ve bunları IV. Mehmed'e sunmuştur. Deli Hüseyin Paşa İstanbul'a geldiğinde padişah huzurunda sorgulandıktan sonra Yedikule zindanına hapsedilmiş ve iki gün sonra idam edilmiştir.¹¹¹ Deli Hüseyin Paşa'nın idamı hakkında Danişmend, bu katliamın gerek IV. Mehmed gerekse Köprülü Mehmed Paşa için bir silinmez leke olduğunu, yıllarca halkı müteessir ettiğini, her yerde Deli Hüseyin Paşa'ya rahmet, katillerine lanetler edildiğini ifade etmektedir.¹¹²

Deli Hüseyin Paşa'dan başka olarak Seydi Ahmed Paşa hakkında Naima, sipahilerin ve kimi devlet ricalinin bu Paşanın veziriazam olmaya layık olduğunu düşündüklerini belirtmekte; bu kişilerin Köprülü hakkında ise halkın gözünde heybeti ve rağbeti olmayan kişinin bir iş başaramayacağını ve bu sebeple Seydi Ahmed Paşa'nın namının bütün yabancı diyarlara ulaştığını ifade etmektedir. Seydi Ahmed Paşa özellikle Erdel ve Bosna'da büyük yararlıklar göstermiş, cesur bir devlet adamıdır. Bunun yanında Anadolu'da zorbalık yaptığı ya da yapanlara arka çıktığı da bilinmektedir. Bu konuda Naima, Seydi Ahmed Paşa'nın Anadolu'ya kendi yerine mütesellim göndererek bu görevlilerin halka zulüm ettiğini ve şikayetçilerin İstanbul yolunda Seydi Paşa'ya denk gelerek kendi mütesellimini şikayet ettikleri ve buna karşın Paşanın bu kişileri döverek ve zincire vurarak geri gönderdiğini ifade etmektedir. Ayrıca Kütahya'ya varan Seydi Ahmed Paşa'nın levantleri eyalete dağıtarak tüfek toplamak ve şikayet dinlemek bahanesi ile halktan cebir yoluyla para aldıkları ve ahaliye zulmettikleri belirtilmektedir. Bu levantler Paşaya dayanarak birçok zulüm işlemişler, olayların artmasının ardından halktan ve askerden İstanbul'a şikayete gidenlerin vezirin divan yolunda atının dizginini tutarak yapılan zulümden ve adaletsizlikten şikayet ettikleri görülmektedir. Bu kişiler akabinde padişah divanına gelerek aynı şikayetlerini padişah huzurunda dillendirmişlerdir.¹¹³

Görüldüğü üzere kendi yerine vergileri toplaması için bir mütesellimi gönderen paşa, bu mütesellimin Anadolu'da fazla vergi toplamak adına yapmış olduğu zulmü soruşturmak yerine şikayete gelenleri döğüp zincire

¹¹¹ Öz, II. Viyana Seferine Kadar, ss. 711-719; Tarih-i Naima, VI, s. 1827.

¹¹² Danişmend, Kronoloji, s.426.

¹¹³ Tarih-i Naima, VI, s. 1855.

vurarak geriye göndermiştir. Daha sonra Kütahya’da kendisine gönderilen eşkıya levendlerin ellerine buyrultular vererek ahaliden cebren para toplatmıştır. Zulme uğrayan halk bir araya toplanıp İstanbul’a Paşayı ve eşkıya levendleri şikayet için yola düşmüşler, vezirin divan öncesinde önünü keserek padişah divanında şikayetlerini dile getirmişlerdir. Bu olaylar üzerine Seydi Ahmed Paşa azledilmiştir.

Köprülü Mehmed Paşa, kendisinin yerine sadarete getirilmek istenen Seydi Ahmed Paşa’yı ortadan kaldırmak için harekete geçmiştir. Abaza Hasan Paşa İsyanı’nın bastırılmasından sonra Köse Ali Paşa’yı görevlendirerek, paşayı ortadan kaldırtmıştır.¹¹⁴

2.2.2. Askeri Açıdan Faaliyetleri

Köprülüler döneminde iç isyanların bastırılması ve devlet bütçesinin dengeye oturtulmasının yanı sıra dış politikada da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Fetih hareketleri hız kazanmış, Erdel, Eflak gibi uç vilayetlerde Osmanlı egemenliği pekiştirilmiştir. Özellikle Avusturya ve Venedik ile olan mücadele bu dönemin en önemli dış olaylarıdır. Venedik donanmasının Çanakkale Boğazı’nda mağlup edilmesi, Venediklilere karşı deniz zaferi, Erdel Seferi, Yanova’nın fethi, Varat Muhasarası ve Konotop Seferi, Köprülü Mehmed Paşa döneminin askeri açıdan önemli faaliyetleri arasındadır.

2.2.2.1. Donanmanın Boğazda Bozguna Uğraması

Köprülü Mehmed Paşa, devletin iç nizamını yoluna koyduktan sonra dışişlerine yönelmiş ve kaybedilen toprakların geri alınması için harekete geçmiştir. Sadarete gelmeden önce Bozcaada ve Limni adalarını işgal ederek Boğazı tehdit eden Venedik donanmasına karşı Boğazı ve dolayısı ile İstanbul’u güvene almak üzere harekete geçmiştir. Venedik donanması ile olan mücadelesi aynı zamanda Köprülü’nün en büyük imtihanlarından birisini oluşturmaktadır. Hazırlıklara başlayan Köprülü, donanmanın

¹¹⁴ Altınay, *Köprülüler*, s.29-30; *Tarih-i Naima*, VI, s. 1855 vd.

güçlendirilmesi için vilayetlere ve sancak beylerine talimatlar göndererek asker ve silah malzemelerinin hazırlanarak donanmaya dahil edilmesini istemiş ve 23 Şubat 1657 yılında Boğaz seferi için tüm hazırlıklar yapılmıştır.¹¹⁵ Venedik donanmasının Çanakkale Boğazını tamamen ele geçirmesini önlemek için Topal Mehmed Paşa komutasındaki donanma eldeki mevcut asker, mühimmat ve erzak ile boğaza yollanmıştır.¹¹⁶ Ardından Köprülü Paşa, aynı yılın Haziran ayında Çırpıcı Çayırı'nda kurulmuş olan ordugâha giderek Ramazan ayının başında Çanakkale Boğazına doğru hareket emri vermiştir.¹¹⁷

Sadrazam, ordu içindeki nizamı kontrol altında tutmak ve bütün yetkiyi elinde toplamak için sefere çıkılmasının akabinde asker sayımının yapılmasını emretmiştir. Orduda hazır bulunan askerlere savaş öncesi dirlikleri ödenmiş, kayıtlarda oldukları halde yerinde bulunmayan askerlerin de dirlikleri kesilmiştir.¹¹⁸ Köprülü Paşa, boğaza vardığında¹¹⁹ boğazın Rumeli yakasındaki Soğanlıdere mevkiine büyük topları kurdurmuştur. Bu toplardan atılan güller Venedik donanmasının Boğaza yaklaşmasını engelleyerek Venedik donanmasına ilk zararı vermesi bakımından önem taşımaktadır.¹²⁰ Köprülü Paşa, boğaza vardığında boğazın Rumeli yakasındaki Soğanlıdere mevkiine büyük topları kurdurmuştur. Bu toplardan atılan güller Venedik donanmasının Boğaza yaklaşmasını engelleyerek Venedik donanmasına ilk zararı vermesi bakımından önem taşımaktadır.¹²¹

Savaş bir yandan Soğanlıdere mevkiinden atılan toplar diğer yandan da Osmanlı donanmasının Venediklilerle çatışması şeklinde devam ederken Venedikliler, Osmanlı donanmasına ait Ömer Kaptan, Halil Kaptan ve Süleyman Kaptan Mavnalarından Ömer Kaptan ve Halil Kaptan Mavnalarını savaş dışı bırakmışlar, Süleyman Kaptan Mavnasını da ele geçirerek

¹¹⁵ Çabuk, *Köprülüler*, s.43.

¹¹⁶ Altınay, *Köprülüler*, s.28.

¹¹⁷ Halife, *Tarih*, ss.65-66; Çabuk, *Köprülüler*, s.43; Köprülü, *Köprülüler*, ss. 22-23; *Îsâ-Zâde Târîhi*, s. 34.

¹¹⁸ Çabuk, *Köprülüler*, s.43.

¹¹⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), No: 0873/49.

¹²⁰ *Tarih-i Naima*, VI, s. 1739; Çabuk, *Köprülüler*, s.44.

¹²¹ *Tarih-i Naima*, VI, s. 1739.

arkalarına alıp savaş alanından ayrılmaya başlamışlardır. Bu esnada Alaiye sancak beyi ve bu savaşta büyük yararlıklar gösterecek olan olan Küçük Mehmed Bey, yanına almış olduğu askerleri ile Venedik donanmasına kaptırılan bu Mavnayı kurtarmak için iki kayık ile yetişip dövüşerek Süleyman Kaptan Mavnasını kurtarmışlardır. Bu hareket, morali bozulan Osmanlı donanmasında morallerin yerine gelmesini sağlamıştır.¹²² Venediklilerin mavnalara yapmış oldukları hücum sırasında kimi Yeniçeriler binmiş oldukları çektiriler ve başlarda ile Rumeli tarafındaki Kafır Bucağı denilen yere çekilmişler ve savaşa seyirci kalmışlardır. Durumu gören Köprülü Mehmed Paşa, “*tiz bu gayretsizleri kılıca lokma etsinler*” emri ile derhal Rumeli sahiline çıkmış ve düşman önünden kaçan bu askerleri -sayıları 700’den fazladır- Anadolu sahiline getirerek burada idam etmiştir.¹²³

Düşman, elde ettiğini düşündüğü zafere sevinip Kumburnu’na çekilen Osmanlı donanmasının baştardasını ele geçirmeye çalışırken burada Kara Mehmed Bey’in komutasında bataryalardan yapılan atışlar ile Venedik donanması oldukça zor durumda kalmıştır. Hatta Kara Mehmed Bey’in attırmış olduğu güllerden biri Venedik amiralinin gemisine isabet etmiş ve gemi boğazın sularına gömülmüştür. Venedik amirali, Sebastian Mocenigo ve binlerce Venedik askeri de batan gemi ile birlikte denizin dibini boylamışlardır.¹²⁴

Savaş sona erip ortalık sakinleşince Sadrazam, büyük yararlıklar göstermiş olan Kara Mehmed Bey ile Küçük Mehmed Bey’i ödüllendirmiştir. Küçük Mehmed Bey’e “*Gel şahbazım! Padişah’ın ekmeği sana helal olsun. Senin gibi gayretli bir yiğidi Allah’ü Teala berhudar eylesin*” diyerek ona samur bir kürk hediye etmiştir.¹²⁵

¹²² *Tarih-i Naima*, VI, ss.1740-1741.

¹²³ Halife, *Tarih*, s.65; *Tarih-i Naima*, VI, s.1742.

¹²⁴ Altınay, *Köprülüler*, s.30; *Tarih-i Naima*, VI, s.1744; Çabuk, *Köprülüler*, s.46; Danişmend, *Kronoloji*, III, s.422.

¹²⁵ *Tarih-i Naima*, VI, s.1744; Çabuk, *Köprülüler*, s.47.

2.2.2.2. Bozcaada ve Limni Adalarının Geri Alınması

Çanakkale Boğazı girişini kapatan Venedik donanmasının püskürtülmesinin ardından Venedikliler yardıma gelen Malta ve Floransa kuvvetleri ile Bozcaada'ya çekilmiş ve Boğazı tehdit altında tutmaya devam etmiştir. Köprülü, Çanakkale üzerinde oluşturulan tehdidi ortadan kaldırmak amacıyla Limni ve Bozcaada'nın ele geçirilmesi için harekete geçmiştir. Kurt Paşa ve Kaptan-ı Derya Topal Mehmed Paşa, 5000 asker ve 33 çektirmeyle Bozcaada'nın alınmasında görevlendirmiştir.¹²⁶ Bozcaada'ya ulaşan bu kuvvetler Kemerderesi mevkiine asker çıkartmıştır. Beş günlük bir mücadeleden sonra kalede bulunan Venedik kuvvetleri daha fazla dayanamayacaklarını anlayıp gece vakti topları ve cephaneyi imha ederek adadan ayrılmışlardır. Böylece 31 Ağustos 1657 yılında Bozcaada düşman işgalinden kurtarılmıştır.¹²⁷

Sadrazam Bozcaada'nın kurtarılmasından sonra hızlıca Venedikliler tarafından hasar verilen ada kalesini tamir ettirmiş, bu kalenin savunmasına yetecek kadar mühimmat ve asker bırakarak Yeniçeri ağalığından Sivas valiliğine atamış olduğu Söhrap Mehmed Ağa'yı vezir rütbesi ile kaleye görevlendirmiştir. Boğazın güvenliği için ayrıca önem arz eden Limni adasının geri alınması için Topal Mehmed Paşa görevlendirilmiştir.¹²⁸ Limni adası coğrafi olarak çok sarp ve kayalık bir arazi idi. Adayı ele geçiren Venedikliler kaleleri ve diğer yapıları tamir ettirerek sağlamlaştırmışlardı. Topal Mehmed Paşa, emrindeki 4500 kişilik kuvvetle adadaki Kastro adlı kaleyi abluka altına almıştır. Kaleyi savunan kuvvetlere yapılan 17 kalyonluk asker ve malzeme yardımı kuşatmayı uzatmıştır. 63 gün süren kuşatma Venediklilerin yardım ümidinin kaybolması ve kaleyi teslim etmeleri ile sona ermiştir.¹²⁹

¹²⁶ Köprülü, *Köprülüler*, s.24; *Tarih-i Naima*, VI, s.1744.

¹²⁷ Danişmend, *Kronoloji*, III, s.422; Halife, *Tarih*, s.72; Çabuk, *Köprülüler*, ss. 48-49.

¹²⁸ Çabuk, *Köprülüler*, s.50.

¹²⁹ Danişmend, *Kronoloji*, III, s.423; Çabuk, *Köprülüler*, s.50; *Tarih-i Naima*, VI, s. 1767-1768.

Midilli adası önünde Morosini'nin donanmasını püskürten Osmanlı donanması Boğazı kapatan Venedik donanması amirali Delfino'yu da büyük bir mağlubiyete uğratmıştır. Venedik, bu savaşta Osmanlı donanmasının eline geçmemesi için en büyük gemilerini ateşe vermiş, batırmış ve bununla birlikte 3 bin ölü vermiştir.¹³⁰ 1657-1658 yılında İsveç elçisi olarak IV. Mehmed ile görüşmeye gelen Claes Ralamb, kaleme almış olduğu günlüğünde Venedik donanmasının bozguna uğramasında Osmanlı askerlerinin çok çaba gösterdiğini ifade etmektedir. Ralamb, daha önce isyan ve ayaklanma olaylarında adı geçen bu askerlerin başarısını Köprülü Mehmed Paşa'nın sıkı disiplini ve almış olduğu sert tedbirlere bağlamaktadır. Ralamb'a göre bu askerler düşmanı yenerek zafer kazanmak ya da sadrazam eliyle katledilmek arasında kalmışlardır.¹³¹ Bu ablukanın kırılması, kaybedilen adaların alınması aynı zamanda İstanbul'un sosyo-ekonomik hayatını da olumlu yönde etkilemiştir. Çünkü Çanakkale Boğazı'nın kapatılıp Osmanlı ticaretinin Akdeniz ile olan bağının kesilmesi İstanbul'da fiyatların yükselmesine neden olmuştur. Ablukanın kaldırılmasıyla hayat yeniden normale dönmeye başlamıştır. Bozcaada ve Limni'nin geri alınması üzerine IV. Mehmed Köprülü'ye bir kılıç ve hilat göndererek taltif etmiştir.¹³²

2.2.2.3. Erdel Seferi

Köprülü'nün sadaret döneminde gelişen en önemli dış olayların başında Erdel sorunu gelmektedir. Erdel prensi György Rakoczi, bulunduğu konumda 1653 yılı itibarı ile izlemiş olduğu siyaset sayesinde Boğdan voyvodası Ştefan ve Eflak voyvodası Constantin Şerban'ı yerine göre zor kullanarak himayesi altına almıştır. Erdel prensinin 1655 yılında başlayan isyanla yerinden edilen Şerban'ı yeniden tahta oturturken Eflak'ta kendisine bağlı birlikleri bırakması Osmanlı hükümetince iyi görülmemiştir. Ayrıca Rakoczi'nin Eflak'tan çıkarken 30 kadar topla yola çıkması şüpheleri uyandıran bir başka gelişmedir. Fakat bu dönemde iktidar tesisi çabasında

¹³⁰ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu*, s.594.

¹³¹ Claes Ralamb, *İstanbul'a Bir Yolculuk 1657-1658*, (Çev. Ayda Arel), 3. Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017, s.77.

¹³² İnalçık, *Devleti Aliyye III*, s.319.

olan Osmanlı hükümeti, Erdel sorununu Silistre valisi Fazlı Paşa'ya havale etmişlerdir.¹³³ Rakoczi'nin bu siyaseti Köprülü Mehmed Paşa'nın sadaretinden önce kendisinin Osmanlı radar alanına girmiş olduğunu göstermektedir. Rakoczi'nin gütmüş olduğu siyaset salt Osmanlı İmparatorluğu'na bir başkaldırı olarak görülmemelidir. Çünkü o dönem kuzey bölgelerindeki siyaset gelişimine bakıldığında gittikçe güçlenen bir İsveç'in Rakoczi ile ittifak arayışına girdiği görülmektedir. Bu arayışın sebebi ise Lehistan-Litvanya Birliği'nin dağıtılması amacını taşımaktadır. Bu birliğin ayakta tutulmasını ise Habsburglar ile Osmanlı İmparatorluğu önemli olarak görmektedir.¹³⁴ Gerek Osmanlılar gerekse Habsburglar bu bölgedeki mevcut güç dengesinin korunması tarafı olmuşlardır. Çünkü bu bölgede bulunan zayıf bir Lehistan, enerjik bir vassalın İsveç desteği ile bölgede güçlenen bir Lehistan'a tercih edilmektedir.¹³⁵

Köprülü Mehmed Paşa, Venediklilerin Çanakkale Boğazında oluşturmuş olduğu tehdidi ortadan kaldırmak ve bunun için Bozcaada, Limni adalarını geri almak için çabalarken durumun Osmanlı için hassaslığının farkında olan II. Rakoczi, Osmanlı hükümetine karşı Erdel'i ele geçirmek için harekete geçmiştir.¹³⁶ Bu olay üzerine IV. Mehmed, Köprülü'yü Edirne'ye çağırarak Erdel sorunu ile ilgilenmesini istemiştir. Sadrazam, Adalar Denizi'ni Venedik tehdidinden kurtardıktan sonra doğrudan Edirne'ye gelmiş ve padişah tarafından büyük bir tebrik ile karşılanmıştır. 1648 yılında II. Rakoczi'nin Erdel kralı olması Osmanlı hükümeti tarafından kabul edilmiş olsa da Rakoczi'nin Osmanlı'nın Erdel bölgesindeki siyasetine ters bir şekilde Lehistan kralı olmak yolundaki gayesi Osmanlı engeli ile karşılaşınca kendisi İsveç ile ittifak arayışına girmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun iç karışıklık içinde bulunmasını da fırsat bilerek bu bölgedeki etkisini kırmak istemiştir. Her ne kadar İsveç kralı X. Karl Gustav, Rakoczi ile

¹³³ Gabor Karman, "György Rakoczi's Attempt to Establish a Local Power Base among the Tributaries of the Ottoman Empire 1653-1657", In: *Power and Influence in South-Eastern Europe, 16-19th century*. LIT Verlag, Berlin, 2013, p.233.

¹³⁴ Wójcik Zbigniew, "Some Problems of Polish-Tatar Relations in the Seventeenth Century. The Financial Aspects of the Polish-Tatar Alliance in the Years 1654-1666", *Acta Poloniae Historica*, XIII, 1966, pp.87-102.

¹³⁵ Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa*, s.231.

¹³⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), No: 0560/91.

yakınlaşmalarının Osmanlı İmparatorluğu’nu hedef almadığını belirtmek için İstanbul’a art arda elçiler gönderse de Osmanlı hükümeti İsveç’in bu çabalarını ikna edici bulmamıştır.¹³⁷

Köprülü Mehmed Paşa ile I. ve II. Rakoczi (baba-oğul) arasındaki husumetin sadece oğul Rakoczi’nin Erdel tahtına geçtikten sonra Lehistan üzerine yürüyerek Osmanlı hükümetini karşısına almasına dayalı olmadığı da ileri sürülmektedir. Blaškovič, Köprülü’nün Eğri valiliği döneminde 1645’li yıllarda I. Rakoczi ile şahsi husumetin meydana gelmiş olduğunu ifade etmektedir.¹³⁸ Aynı durumun II. Rakoczi’de de peyda olduğu açıktır. Boynueğri Mehmed Paşa döneminde Lehistan kralı olmak için talepte bulunan II. Rakoczi’nin Köprülü’nün sadarete gelmesi ile bu talebinin reddedilmesi durumu da Rakoczi’yi Köprülü’ye düşman eden bir başka etkidir.¹³⁹

Söz konusu süreç içerisinde İsveç ile ittifaka giren II. Rakoczi Lehistan topraklarına yürümüştür. Rakoczi’nin bu hamlesi Osmanlı hükümetinin durumu açısından ele alındığında Rakoczi açısından büyük bir risk taşımaktadır. Çünkü Köprülü öncesi dönemde göreve gelen sadrazamlar iç karışıklıklar ile uğraşması sebebi ile devletin Erdel sorunu üzerine fazla gitmemesi ihtimal dahilindedir. Ama Köprülü gibi bir sadrazamın yönetimin başında olması Rakoczi’nin en büyük isabetsizliklerinden birisidir. Bir diğer bakımdan ifade edilmek istenirse Rakoczi’nin Eflak ve Lehistan üzerinde kurmaya çalıştığı hegemonya, fetihçi bir politika yanlısı olan Köprülü Mehmed Paşa tarafından kabul edilemez bir durumdur.¹⁴⁰

İsveç kuvvetlerinin Danimarka ile savaşa girmesi, Rakoczi’nin bu arenada yalnız hareket etmek zorunda kalmasına neden olmuştur. Evliya Çelebi, Seyahatname’sinde Rakoczi kuvvetinin 200 bin asker civarında

¹³⁷ Karin Adahl, “Claes Brorson Ralamb’ın Bâb-ı Ali’deki Elçiliği (1657-1658)”, *Alay-ı Hümayun: İsveç Elçisi Ralamb’ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri 1657-1658*, (Ed.Karin, Adahl, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, ss.9-25.

¹³⁸ Blaškovič, “Macarca Bir Ahdname”, ss.37-46.

¹³⁹ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesi İle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*, 1. Kitap 1. Cilt, 5. Baskı, (Haz. Seyit A. Kahraman ve Yücel Dağlı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008, s.248.

¹⁴⁰ Özgür Kolçak, “Şahinler’in Pençesinde Bir Erdel Hükümdarı: Köprülü İktidarı ve II. György Rakoczi”, *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 23, 2013, s.34-35.

olduğu bildirmektedir. Bu şekilde Lehistan kuvvetlerine karşı ilk başta kısmi başarılar elde etse de yenilen Rakoczi geri çekilmek zorunda kalmış ve Lehlilere 1 milyon 200 bin filorin tazminat ödemeyi taahhüt etmiştir.¹⁴¹ Devamında Kırım hanı IV. Giray komutasındaki Kırım kuvvetleri Rakoczi'nin peşine düşmüştür. Vistül nehri kenarında Erdel kuvvetlerine ulaşan Kırım ordusu Rakoczi'yi bozguna uğratmıştır. Seyahatname'de, Kırım kuvvetlerinin bozguna uğrattığı Rakoczi'nin, yanındaki 300 kadar asker ile Seykel dağlarına çekilmiş olduğu; takriben 40 bin düşman askerinin imha edildiği bilgisine yer verilmektedir. Bunun yanı sıra 70 bin asker, 117 soylu ve Rakoczi'nin yardımcısı Kemen Yanoş'un da esir edildiği bilgisi eserde yer almaktadır.¹⁴² Akabinde Kırım kuvvetleri Erdel'e girmişler, Rakoczi'yi azlederek yerine bir asilzade olan Ferenc getirilmiştir. Rakoczi bir süre sonra yeniden Erdel'i ele geçirmiştir.¹⁴³

Rakoczi'nin meydana getirmiş olduğu sorunu kökünden halletmek üzere Köprülü Mehmed Paşa, Osmanlı kuvvetlerinin başına serdar-ı ekrem tayin edilmiştir. Bunun için ilk iş Eflak voyvodası Konstantin ve Boğdan voyvodası Stefan'ı azletmiştir. Bu voyvodalar söz konusu azli kabul etmemişler ve Rakoczi'ye sığınmışlardır.¹⁴⁴ Köprülü'nün Abaza Hasan Paşa İsyanı'nı bastırmak üzere İstanbul'a çağırılması ve Abaza Hasan Paşa isyanının Erdel seferi üzerindeki olumsuz etkisi Evliya Çelebi'nin eserinde yer bulmaktadır. Bu konuda Evliya Çelebi, Padişah IV. Mehmed'in Köprülü'ye göndermiş olduğu fermanla Anadolu illerinde Kara Hasan Paşa, Sarı Kenan Paşa, Tayyaroğlu Ahmed Paşa ve birçok devlet görevlisinin isyana kalkıştığını, bu kişilerin birçok asker ile Bursa üzerine yürümekte olduklarını ifade etmiş ve hızlı bir şekilde İstanbul'a gelmesini emretmiştir.¹⁴⁵ Gelen bu ferman üzerine Köprülü'nün "*Aferin Kara Hasan Paşa aferin Macar kâfirine yardım ettin, olmaya illâ-hayr*"¹⁴⁶ ifadeleri ile Abaza Hasan Paşa isyanının Erdel seferine olumsuz etki yarattığını belirtmektedir.

¹⁴¹ Kunt, "Siyasal Tarih", s.35.

¹⁴² Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesi İle I*, s.248.

¹⁴³ Uzunçarşılı, "Barcsay Akos'un Erdel Krallığına Âid Bazı Orijinal Vesikalar", *Tarih Dergisi*, 4(7), 1953, s.51-52.

¹⁴⁴ Danişmend, *Kronoloji*, III, s.424.

¹⁴⁵ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesi İle I*, s.251.

¹⁴⁶ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesi İle I*, s.251.

Köprülü Mehmed Paşa döneminde başlayarak Köprülüler dönemi boyunca başarı ile sürdürülen Erdel siyaseti, anlık değişimlere karşı oldukça ince hesaplamalar ve sağlam bir diploması ve manevralar ile Osmanlı İmparatorluğu'nun bu coğrafyadaki amacına iyi şekilde hizmet etmiş olduğu ifade edilebilir.¹⁴⁷ Osmanlı kuvvetleri Rakoczi kuvvetlerini birden fazla mağlup etmesine rağmen Rakoczi'yi ele geçiremeyince 1658 yılı sonuna doğru Barcsay Akos adlı bir asilzadeyi tahta çıkarmışlardır. Ayrıca Erdel'in ödemekte olduğu yıllık 15 bin duka haraç da 40 bin dukaya çıkartılmıştır.¹⁴⁸ Akos'un kabul ettiği şartlar sadece yıllık haracın yükseltilmesi ile sınırlı kalmamış, Budin Beylerbeyi ile Barcsay Akos arasında yapılan antlaşmaya göre:¹⁴⁹

- Ligoş ve Sis bölgesi Osmanlı İmparatorluğu'nda kalacaktır.
- Yanova Kalesine önceden tabi olan yerler yeniden Yanova tabiyetine girecektir.
- Rakoczi'ye yönelik yapılan bu seferler için Erdel Beyi 50 bin kuruş savaş tazminatı ödeyecektir.
- Rakoczi ile açıktan ya da gizliden irtibat kurulmayacak ve yakalanması dahilinde Rakoczi'nin Osmanlı başşehrine yollanacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Habsburgların desteğini arayan Rakoczi, Köprülü'nün Erdel konusunda I. Leopold'e karşı yürütmüş olduğu baskıcı dış siyaset nedeniyle umduğu desteği bulamamıştır. Nihayetinde II. Rakoczi, Osmanlı kuvvetleri ve Erdel'de Osmanlı taraftarı Barcsay Akos ile girmiş olduğu hakimiyet mücadelesini kaybetmiş; 22 Mayıs 1660 yılında Budin valisi Seydi Ahmed Paşa karşısında ağır bir yenilgi alarak yaralanmış ve 7 Haziran'da ölmüştür.¹⁵⁰

2.2.2.4. Yanova'nın Fethi

Filibe'den Erdel'e giden yol üzerinde olup Arad ve Varad şehirleri arasında yer alan Yanova Kalesi, Köprülü Mehmed Paşa'nın Erdel seferi için

¹⁴⁷ Kolçak, "Köprülü İktidarı", s.27.

¹⁴⁸ Uzunçarşılı, "Barcsay Akos", ss. 55-59.

¹⁴⁹ Uzunçarşılı, "Barcsay Akos", s.61; Danişmend, *Kronoloji*, III, s.424.

¹⁵⁰ Kolçak, "Köprülü İktidarı", s.40.

Filibe'den yola çıkarak Erdel seferinden önce fethedilen kaledir. Daha önce Kanuni Sultan Süleyman tarafından Avusturya ve Alman seferi sırasında fetholunan kale, ilerleyen yıllarda serhad beylerinin ihmalleri neticesinde düşman eline geçmiştir. Yanova Kalesi'nin etrafını yağma ve talan eden Osmanlı ve Kırım kuvvetleri kaleyi dört bir yandan kuşatmışlar, top ve tüfekler ile dövmeye başlamışlardır. Düşman askerleri, her taraftan kuşatıldığını ve kurtulma şansının olmadığını anlayınca “*aman*” dileyerek kaleyi teslim etmişlerdir.¹⁵¹ Tarih-i Gılmani'de Yanova'nın fethi sonrasında İstanbul'da büyük şenlikler düzenlendiği, halkın çok büyük bir sevince gark olduğu ifade edilmektedir.¹⁵² Yanova kalesi, fethedildikten sonra bu kaleyi tamir ettiren Köprülü, Yanova'yı “*İrem bağı gibi bir şehir haline*” getirerek Timeşvar vezirini görevlendirmiştir.¹⁵³

2.2.2.5. Varat Muhasarası

Rakoczi'nin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı harekete geçmesi ile Avusturyalılar Kallo, Tokai, Szathmar ve Varat kalelerini işgal etmişlerdir. Devamında Türk sınırını belli aralıklarla taciz ederek çapul harekatı gerçekleştiren Avusturya kuvvetleri bu hareketleri ile 1606 yılından bu yana tecdid edilip duran Zitvatorok Antlaşması'nı da ihlal etmişlerdir.¹⁵⁴ Rakoczi ve beraberinde Avusturya'nın bu hareketine karşı hamle yapmanın elzem olduğu aşikar olmuş ve Osmanlı ordusu harekete geçirilmiştir.

Varat kalesinin muhasarasında Serdar Ali Paşa görevlendirilmiş olup, Danişmend'in verdiği bilgiye göre kale oldukça müstahkem bir mevkiye bulunmaktadır.¹⁵⁵ Varat kalesinin bu özelliğinden dolayı 45 gün süren kuşatma Osmanlı kuvvetlerinin galip gelmesi ile Osmanlı toprağına dahil olunmuştur. Muhasaranın son gününde kale komutanı, dizdarı ve alay beyi Serdar Ali Paşa'nın huzuruna gelerek kalenin anahtarını teslim etmişlerdir. Mal ve eşyalarını alan kale komutanı ve yanındakiler “*Şeyşe*” tarafına yola

¹⁵¹ *Tarih-i Naima*, VI, s.1792; Sarı Mehmed Paşa, *Zübde*, ss.4-5.

¹⁵² Halife, *Tarih*, s.121.

¹⁵³ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesi İle I*, s.251.

¹⁵⁴ Danişmend, *Kronoloji*, III, s.427.

¹⁵⁵ Danişmend, *Kronoloji*, III, s.428.

düşmüşlerdir.¹⁵⁶ Müdafiler kaleyi teslim ettiklerinde kalenin içinde birçok top ele geçirilmiştir.¹⁵⁷ Varat kalesi hakkında Mehmed Halife, Osmanlı topraklarında Varat Kalesi kadar sağlam bir kalenin bulunmadığını ifade etmektedir.¹⁵⁸ Yine, Naima, bu kalenin muhkemliği ve kaleyi savunanların sayısı hakkında, yirmibinden fazla askerin kaleyi savunmuş olduğunu, bu askerlerin dar bir vadi geçidini kapatmak için hareket geçmiş olduklarını, bu vadiden Osmanlı kuvvetlerinin geçerken görülmesinin ardından Rakoczi askerlerinin karşı koyamayacaklarını düşünüp geri döndüklerini belirtmektedir. Osmanlı kuvvetleri bu askerlerin ardından yetişerek birçoğunu öldürmüş ve esir etmişlerdir.¹⁵⁹

Yukarıda yer verildiği gibi kalenin korunaklı yapısı ve savunan askerlerin sayısı Osmanlı kuvvetlerini uğraştırırsa da büyük bir çaba ile kale Osmanlı İmparatorluğu'na dahil olmuştur. Varat kalesinin alınması üzerine Evliya Çelebi, eserine “*Varad'ı aldı adüvden Ali Pâşâ-yı dilîr*”¹⁶⁰ şerhini düşerek Serdar Köse Ali Paşa'yı yüceltmıştır.¹⁶¹

2.2.2.6. Konotop Zaferi

Konotop kalesi, coğrafi olarak Çernigof'un 153 km batısına yer almaktadır. Kazan hetmanı Vygovski Lehistan ile Rusya arasında bağımsız bir devlet kurmak amacı ile Ruslara karşı Kırım Hanı Mehmed Giray Han'dan istimdad istemiştir. Mehmed Giray Han doğrudan Kazaklara ait olan, Rusların kuşatmış olduğu Konotop kalesine ordu kaldırmıştır. Konotop yolunda Osmanlı kuvvetleri de Kırım ordusuna katılmış ve ilk olarak Rus ordusunun büyük kısmını imha etmişlerdir. Akabinde kale önünde Prens Trubeçkov komutanlığındaki Rus kuvvetlerini de son askerine kadar ortadan kaldıran Osmanlı-Kırım kuvvetleri Rusya içlerine akıncı kolları

¹⁵⁶ Halife, *Tarih*, s.152; Sarı Mehmed Paşa, *Zübde*, s.5.

¹⁵⁷ Danişmend, *Kronoloji*, III, s.428.

¹⁵⁸ Halife, *Tarih*, s.153.

¹⁵⁹ *Tarih-i Naima*, VI, s.1855.

¹⁶⁰ Söz konusu beyit, “*Varat'ı zulümden kurtardı yiğit Ali Paşa*” anlamına gelmektedir.

¹⁶¹ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesi İle I*, s.252.

göndermişlerdir. Danişmend bu seferde imha edilen Rus kuvvetine ilişkin 120 bin ölü ve 50 bin civarı esir alındığını rivayet etmektedir.¹⁶²

2.2.3. Köprülü Döneminde Dış Devletlerle Olan İlişkiler

Köprülü Mehmed Paşa döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun dış devletler ile olan ilişkileri net bir zemine oturtulmuştur. Avusturya, Fransa ve Venedik gibi batılı devletler ile bölgesel üstünlük sağlamak amacı ile gergin bir politika güdülmüş iken İran ile olan ilişkilerinde sakin ve yakınlaşma temelli bir politika izlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun batı yönündeki fetih hareketleri, doğuda İran ile olan ilişkilerinin barışçıl temellere göre idare edilmesini göstermiştir. Köprülü Mehmed Paşa'nın sadaretinde dış devletler ile olan ilişkilerine aşağıda yer verilmiştir.

2.2.3.1. Osmanlı-Avusturya İlişkileri

Köprülü Mehmed Paşa döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniden başarılı bir dış siyaset sergilediği görülmektedir. Bir yandan fetih hareketleri, diğer yandan stratejik sayılabilecek dış hamleler Osmanlı İmparatorluğu'nun dış siyasetinde baskın unsur haline gelmesini sağlamıştır. Köprülü Mehmed Paşa, iç politikada düzeni gerçekleştirdikten sonra dışarıdan gelmesi muhtemel saldırılara karşı dirayetli bir duruş sergilemiştir. Köprülü Mehmed Paşa döneminde Avusturya'nın Erdel ve Boğdan üzerinde Osmanlı İmparatorluğu'na karşı hâkimiyet mücadelesi vermiş olduğu görülmektedir. Özellikle II. Rakoczi'nin bağımsızlık hareketine kalkışıp Osmanlı İmparatorluğu'nu karşısına alması ve başarısız olmasının akabinde Avusturya'ya sığınması Osmanlı-Avusturya ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştur. I. Leopold, Köprülü Mehmed Paşa'dan II. Rakoczi'nin affını önce elçisi ile talep etmiş; talebi reddedildikten sonra Avrupa'da Osmanlı'ya karşı güç oluşturulacağını tehdit ederek bu istediğini elde etmeye çalışmıştır. Bu tehdide karşılık Köprülü Mehmed Paşa'nın padişahın hiçbir şeyden korkmadığını, buna karşı savaşmak isteyenlerin hareketinde hür olduklarını

¹⁶² Danişmend, *Kronoloji*, III, s.426-427.

içeren şeklindeki cevabı iki ülke arasındaki gerginliği tırmandırmıştır.¹⁶³ Köprülü Mehmed Paşa döneminde Erdel bölgesindeki anlaşmazlıklar çözüme kavuşturulamamıştır. Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun Avusturya'ya karşı Erdel ve Boğdan siyaseti dışında 1658 yılında Yanova'da, 1660 yılında ise Varat'da doğrudan İstanbul'a bağlı iki beylerbeyliği tesis etmiş olması, Osmanlı yönetiminin bu coğrafyada Avusturya'ya karşı etkin ve baskın bir genişleme siyasetinin varlığını ortaya koymaktadır.¹⁶⁴

2.2.3.2. Osmanlı-Fransa İlişkileri

Köprülü Mehmed Paşa'nın Fransa ile olan dış ilişkilerinde oldukça sert ve yerine göre Fransız temsilcilerini küçük düşürücü şekilde davrandığı görülmektedir. Bunun nedeni Fransız elçisinin kralın emri doğrultusunda Venedik devleti ile Osmanlı aleyhine yapılan mektuplaşmanın ortaya çıkmasıdır. Fransız elçisi Mösyö de la Haye söz konusu durumu açığa kavuşturması için saraya çağrılmış, fakat elçi sağlık durumunu bahane göstererek yerine oğlunu göndermiştir. Olayın araştırılması üzerine oğlu ve elçinin kendisi zindana atılmıştır. Osmanlı ile Fransa arasındaki ilişkilerin gerginleşmesinde Fransa'nın iki taraflı politika izlemesi etkili olmuştur. Fransa'nın Osmanlı'dan imtiyazlı olarak aldığı kapitülasyonlar Köprülü Mehmed Paşa zamanında askıya alınmış ve Fransa büyük ticari kayıplar yaşamıştır.¹⁶⁵ Fransız elçisi Haye, Osmanlı yönetiminin kendilerine karşı bu sert tutumunu yumuşatmak adına ve Köprülü Mehmed Paşa'ya Fransız kralının İspanyollara karşı Arras'ı zapt ettiği ve Flandres'da askeri üstünlük elde ettiği haberini ulaştırdığında Köprülü'nün "*Ha köpek domuzu yemiş, ha domuz köpeği. Bu beni tasalandırmaz, ta ki padişahımın işleri yolunda yürüsün*" şeklindeki aşağılayıcı cevabı iki ülke açısından ilişkilerin gelmiş olduğu boyutu göstermektedir.¹⁶⁶

¹⁶³ Altınay, *Köprülüler*, s. 74.

¹⁶⁴ Feridun Emecen, "Osmanlıların Tuna'nın Kuzeyine Yönelik İlgileri ve Stratejileri: XVI. Asrın Ortalarında Erdel Örneği", *Halil İnalcık Armağanı-I*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2009, ss.126-141; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III/II*, s.382.

¹⁶⁵ Paul Ricault, *Osmanlı İmparatorluğunun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, (Çev. Halil, İnalcık ve Nihan, Özyıldırım), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2012, s.133

¹⁶⁶ Ricault, *Osmanlı İmparatorluğu*, s. 137.

2.2.3.3.Osmanlı-İngiltere İlişkileri

Köprülü Mehmed Paşa döneminde İngiltere ile olan ilişkiler Fransa'nın aksine devletlerarası daha fazla saygınlığa sahiptir. Ricault, bu konuda İngiliz elçilerinin Fransa elçisine göre hiçbir zaman tehditkâr ve tahkir içerikli bir şekilde muameleye maruz kalmadıklarını ifade etmektedir.¹⁶⁷ İngiliz kralı II. Şarl'ın tahta çıkışını haber vermek için İstanbul'a gelen Vinçelezi, devlet erkânı ve sadrazam tarafından saygılı bir şekilde karşılanmıştır. İngiliz elçisinin geldiği gün askerlerin maaşları dağıtılmış, düzen ve intizamın bozulmaması için dikkat edilmiştir. Yemekte İngiliz elçisi ile birlikte aynı sofraya gelinmiş, tüm vezir ve devlet erkânı hazır bulunmuştur. İngiliz elçisi kıymetli hediyeler ile IV. Mehmed ile görüştürülmüş ve gerekli ihtimam sağlanmıştır.¹⁶⁸

2.2.3.4. Osmanlı-Venedik İlişkileri

Osmanlı İmparatorluğu'nun Venedikliler ile olan ilişkilerinin birçok zaman olduğu gibi Köprülü döneminde de sorunlu olduğu görülmektedir. Köprülü Mehmed Paşa'nın dış devletlerle olan ilk imtihanı Venediklilerin Çanakkale Boğazı'ndaki ablukasının kaldırılması konusunda olmuştur.

2.2.3.5.Osmanlı-Erdel İlişkileri

Köprülü Mehmed Paşa'nın Batı siyasetinde oldukça önem verdiği ilişkilerin başında Erdel gelmektedir. Erdel ile Osmanlı ilişkileri II. Rakoczi'nin Lehistan'ı ilhak ederek Osmanlı hükümetinden bağımsız hareket etme arzusu ile bozulmuştur. Yukarıda yer verildiği gibi II. Rakoczi'nin babası I. Rakoczi yerine Erdel tahtına oturması ilk başta Osmanlı hükümeti tarafından kabul edilmiş olsa da Rakoczi'nin Osmanlı politikasına karşı bölgede bağımsız hareket etme isteği Osmanlı-Erdel ilişkilerinin gerginleşmesine neden olmuştur. Köprülü Mehmed Paşa'nın sadareti

¹⁶⁷ Ricault, *Osmanlı İmparatorluğu*, s. 135.

¹⁶⁸ Altınay, *Köprülüler*, ss. 73-82.

döneminde Erdel'deki karışıklıkların tam anlamı ile çözüme kavuşturulamadığı ifade edilebilir.¹⁶⁹

2.2.4. Ekonomik Açıdan Faaliyetleri

Köprülü Mehmed Paşa, sadarete gelmezden önce ülkenin içinde bulunduğu buhranın sadece askeri ve siyasi olmadığını farkındadır. En büyük sıkıntı ekonomik alanda yaşanmakta olup, Osmanlı İmparatorluğu'nda bütçenin denkleşmesi en son Kanuni Sultan Süleyman devrinde mümkün olabilmektedir. Defterdarlık teşkilatının en önemli kalemleri arasında sayılan Mizan Kalemi, devletin ekonomik varlığını hesap ederek yıllık olarak kayıt altına alınmasını sağlamaktaydı. Bu dönemde mali bilgileri içeren defterler gizlilik arz etmektedir. Bu nedenle devletin mali olarak ne durumda olduğu açıklanmayarak, bilgiler dikkatlice korunmaktadır. Köprülü döneminde bu uygulama kaldırılmış, ülke ekonomisinde uzun zaman sonra bütçe dengliği sağlanarak bu alanda büyük bir başarı elde edilmiştir.¹⁷⁰ Köprülü Mehmed Paşa'nın sadaretinden önce Tarhuncu Ahmed Paşa'nın yapmış olduğu mali ıslahatlar Osmanlı devlet bütçesinin rahatlamasını sağlamışsa da bütçe açık vermeye devam etmiştir. Köprülü Mehmed Paşa'nın sadaretinde yapmış olduğu ekonomik düzenlemeler şu alt başlıklarda ele alınmıştır:

Hazineden alınan maaşların azaltılması

Askerlerin maaşlarının ödenmesi

Bütçe düzenlemesinin yapılması

2.2.4.1. Hazineden Alınan Maaşları Azaltması

Köprülü Mehmed Paşa'nın devletin ekonomik durumunu düzeltmek için aldığı ilk tedbir, devlet hazinesinden haksız şekilde fazla kazanç sağlayan kişileri tespit ettirip bu kişilerin maaşlarında azalıma gidilmesi olmuştur. Bu

¹⁶⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III/II*, s.382; Altınay, *Köprülüler*, ss. 54-58.

¹⁷⁰ Köprülü, *Köprülüler*, s.19-20.

kişiler arasında zorluk çıkaranlar ise oldukça sert tedbire tabi tutulmuş, hatta idam edilenler dahi olmuştur. Bunlar arasında on beş yıldır İstanbul'da bulunan ve gaipden haber verdiğini öne sürerek keramet sahibi olduğu iddia edilen Mağripli Şeyh Salim'in de gelirinde kesinti yapılmıştır. Şeyh Salim, bu kesintinin üzerine Köprülü'ye gelerek itirazda bulunmuş ve itirazı müspet görülmeyince “*biz size gör ne yaparız*” ifadeleri ile tehdit etmiştir. Bunun üzerine Köprülü'nün emri ile idam edilmiştir.¹⁷¹

2.2.4.2. Askerin Maaşlarının Ödenmesi

Köprülü Mehmed Paşa döneminde yaşanan bir gelişme de Çanakkale seferi öncesinde askerlerin üç aylık maaşlarının halledilmesidir. Çanakkale seferinden önce askerlerin bu durumu ordu genelinde sıkıntı oluşturmaya başlamış, seferde bu sebepten ötürü sıkıntı çıkabileceği öngörülmüştür. Köprülü, hem askerlerin memnuniyetini kazanmak hem de onların morallerini yükselterek seferde daha iyi mücadele edebilmelerini sağlamak için gecikmiş olan üç aylık maaşlarının ödenmesi için harekete geçmiştir. Ödenmeyen maaşların ve sair masrafların tutarı üç bin kese¹⁷² olup, hazine bu para bulunmamaktaydı. Bu paranın temini için birkaç yol deneyen Köprülü, önce Şeyhülislâm Bâli-zade Efendi ve kazasker Bolevî Mustafa Efendi'ye danışmış, akabinde durumu padişaha açmaya karar vermiştir. Köprülü bu konuda padişaha, sipahi ve yeniçerilere maaşlarının verilmesi gerektiği, buna karşın hazineye yeterli para bulunmadığı, yeterli paranın tedarik edilmesi için iç hazineden borç alınarak bu maaşların ödenmesi yönünde üçbin kese borç alınması talebinde bulunmuştur.¹⁷³ diyerek telhis eylemiştir. Padişahın onayı ve müftü ile kazaskerin kefaletinde iç hazineden üç bin kese borçlanılmıştır.

¹⁷¹Mücteba İlgürel, “IV. Mehmed”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, C. 11, İstanbul, 1993, s.41.

¹⁷² Altın ve gümüş paraların saklanması için kullanılan torba anlamına gelen bu tâbir aynı zamanda belirlenen bir miktar parayı (Fatih ve II. Bayezid zamanlarında 1 kese= 30.000 akça veya 10.000 altın demektir. Zamana ve paranın rayicine göre değişen kese son olarak 500 kuruşta karar kılınmıştır.) açıklamak için kullanılan tâbirdir. Kise olarak yazılır, kese denilirdi. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.II, İstanbul: MEB Yayınları, 1993, ss. 247-249.

¹⁷³ *Tarih-i Naima*, VI, s.2759.

2.2.4.3. Bütçe Düzenlemesi

Köprülü döneminin önemli değişimlerinden birisini de daha önce devlet bütçesinden yapılan tutarsız harcamaların azaltılması ve kontrol altına alınması oluşturmaktadır. Köprülü Mehmed Paşa'nın sadarete gelene kadar Osmanlı bütçesinin büyük açık vererek oldukça sarsılmış olduğu görülmektedir. Bütçenin sıkıntılı hal alması kısa sürede gerçekleşen bir durum değildir. Bunun sebeplerine şu şekilde yer vermek mümkündür:¹⁷⁴

- Uzun ve sık olarak yapılan savaşlar
- Bu savaşlar dolayısı ile halkın ikametlerini terk ederek tarım arazilerini boş bırakmak zorunda kalmaları ve üretimin aksaması
- Bazı verimli toprakların kaybedilmesi
- Devlet ricalinin ve ayanların safahat içerisinde bir hayat sürmeleri ve halkın da bunlara özenerek akçanın değer kaybı yaşaması
- Coğrafi seferlerin uzun süreli yıkıcı etkisi ve bu etki ile birlikte ihracat-ithalat dengesinin bozulması
- Amerika gibi yeni keşfedilen topraklardan getirilen ve Avrupa'ya sevk edilen altın, gümüş gibi değerli madenlerin çeşitli yollarla Osmanlı topraklarına girmesi ile enflasyona neden olması.

İmparatorluğa gerekli düzeni ve itibarını geri kazandırmak amacı ile sadarete getirilen Köprülü'nün önemli çalışmalarından birisi mali alanda düzenlemeleri yapmaktır. Bu konuda aşırı devlet giderleri kısıtlanmış, saray madrabazları kovuşturmaya uğramış ve tımar-zeamet sahipleri beratlarını yenilemek için belli bir harç ödemekle yükümlü tutulmuşlardır. İstanbul ve taşrada vergilerin yeniden düzene girmesi için çalışılmış, devletten çeşitli bahanelerle büyük paylar koparan büyük servet sahiplerinden zorla da olsa ödünç para alınmış, vermeyenlerin malları müsadere edilmiş (Cinci Hoca

¹⁷⁴ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, 7. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.76.

olayında olduğu gibi) ve devlet bütçesi yeniden dengeye girmeye başlamıştır.¹⁷⁵

Bu dönemde bütçede yapılan revizyonlar haricinde savaşlardan elde edilen ganimetlerin artması, bütçede iyileşmenin sağlanmasını sağlayan diğer etmenlerdendir. Sonuç olarak 1660 yılına gelindiğinde gelirin 5812 yük,¹⁷⁶ giderin ise 5936 yük olarak gerçekleştiği görülmektedir. 1696-1697 yıllarında da Rusya, Avusturya, Lehistan, Venedik ile olan savaşlar dolayısı ile gelir 938 milyon 672 bin 901 akça iken, giderlerin 1 trilyon 96 milyon 178 bin 240 akça olduğu tespit edilmiştir. Karlofça Antlaşması'nın akabinde bütçenin gelir fazlası verdiği görülmektedir.¹⁷⁷

Köprülü'nün beş yıl gibi kısa bir zaman süresinde uzun uğraşlarla düzeltilemeyen devlet bütçesini yoluna koymasında kendisinin daha önce Hüsrev Paşa zamanında almış olduğu görevler de etkili olmuştur. Şöyle ki, Evliya Çelebi, Köprülü'nün "*Harem-i Hâs*"ta yetiştiğini, Hüsrev Paşa'nın Harem'den Yeniçeri Ağası olarak görevlendirilmesi ile onunla birlikte çıkarak hazinedarı olduğunu; Bağdat ve Abaza üzerine yapılan seferlerde Hüsrev Paşa'nın sadaretinde Köprülü'nün haznedar olarak görevli olduğundan bahsetmektedir.¹⁷⁸ Köprülü'nün bütçenin denkleştirilmesi hususunda tecrübesiz bir devlet adamı olmadığı, bilakis bu hususta daha önce görev icra ederek söz konusu soruna ilişkin tespitleri çözüme kavuşturduğu ifade edilebilir.

2.2.5. Sosyal Açıdan Faaliyetleri

Sadarete geldikten sonra Köprülü'nün yapmış olduğu köklü çözümlerin genelinde Osmanlı İmparatorluğu'nda uzun zamandır ortadan kalkmış olan sosyal sıkıntıların giderilmesi yatmaktadır. Devlet idaresinin ve

¹⁷⁵Mantran, *Osmanlı Tarihi I*, s.295; Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi, I. Cilt*, (Çev. Mehmet, A. Kılıçbay ve Enver, Özan), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1990, s.213.

¹⁷⁶ Yüz bin akçe yerinde kullanılan bir tâbirdir. Milyon, milyar tâbirleri Avrupalılarla sıkı temaslardan sonra kullanılmaya başlanmıştır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.III, İstanbul: MEB Yayınları, 1993, s. 639.

¹⁷⁷ Halaçoğlu, *Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı*, s.76.

¹⁷⁸ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesi İle I*, s.243.

toplumun genelinin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik buhranın farkında olan Köprülü, bütçe denkliliği ve diğer tedbirler ile ekonomiyi yeniden düzene koyarken, diğer yandan da toplumsal refahın sağlanması için çaba göstermiştir. Köprülü, öncelikli olarak halk arasında isyan hareketlerinin filizlendiği yer olarak tanımladığı İstanbul'daki kahvehaneleri kapattırmıştır.¹⁷⁹ Köprülü döneminde sosyal hayatın düzenlenmesine yönelik faaliyetler şu başlıklar altında ele alınmıştır:

- Kadızadeliler Meselesinin Hallolması
- 1660 Yangını Sonrası Faaliyetleri
- Köprülü'nün Mimari ve Sosyal Hizmetleri

2.2.5.1. Kadızadelilerin Oluşturduğu Toplumsal Farklılığı Gidermeye Çalışması

Dönemin kaynakları, bu yıllarda Cinci Hoca ve Kadızadeliler gibi dinî zümrelerin saray üzerinde oluşturmuş oldukları güç ile devlet nizamında atama ve yükselme görevlerine rüşveti saktuklarını ifade etmektedirler. Bu kaynaklar arasında Katip Çelebi, Naima, Nabi, Mehmed Halife, Defterdar Sarı Mehmed Paşa gibi isimlerin ortaya koymuş oldukları eserler önem taşımaktadır.¹⁸⁰

Köprülü Mehmed Paşa'nın iç siyasetteki ilk tedbiri Kadızadelilere karşı olmuştur. IV. Mehmed'in ilk yıllarında devlet içindeki hizip çatışmalarında etki alanını arttıran bu hareket Köprülü Mehmed Paşa'nın kurmayı tasarladığı nizam önünde bir engel olarak görülmüştür.¹⁸¹ Osmanlı İmparatorluğu'nda 1620-1680 yılları arasında etkinlik kurmuş olan Kadızadeliler hareketi, adını IV. Murad dönemi vaizlerinden Kadızade Mehmed Efendi'den almaktadır.¹⁸² Katip Çelebi'nin Mîzânü'l-Hakk Fî

¹⁷⁹ İsmail Hami Danişmend, *Tarihi Hakikatler*, C.2, İstanbul: Tercüman Tarih ve Kültür Yayınları, İstanbul, 1979, s.658.

¹⁸⁰ Bilkan *Fakihler ve Sofuların*, ss.29-31.

¹⁸¹ Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa*, s. 229.

¹⁸² Semiramis Çavuşoğlu, *The Kadızadeli Movement: An Attempt of Şeri'at Minded Reform in the Ottoman Empire*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Princeton University, New Jersey, 2010; Alberto, F. Ambrosio, *Dervişler: Tarihi, Antropolojisi, Kültürü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, s.52.

İhtiyârî'l-Ehakk adlı eserinde ve Naima'da Kadızade Mehmed Efendi, Balıkesirli Doğancı Mustafa Efendi adında bir kadının oğlu olduğu, evinin yakınındaki bir mescitte dersiâmlık etmek sureti ile vaaz vermekle ünlendiği, 1635-36 yıllarında Ayasofya vaizi iken elliye geçkin bir yaşta vefat ettiği belirtilmektedir.¹⁸³

1650 yılından itibaren Osmanlı bürokrasisinde etkili olan Kadızadeliler bazı kaynaklarda “*Fakihler*” olarak anılmaktadır.¹⁸⁴ Fakihler Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluş devrinde müspet bir yer edinmiş olmalarına karşın, ilerleyen dönemde “zahire bakarak hüküm verenler” anlamında bir çağrışıma evrilmişlerdir.¹⁸⁵ Kadızadelilerin çoğu kadı ve vaizlerden meydana gelmekte ve 17’nci yüzyılda reddiyeci bir tavır içerisine girerek dinde tasfiye hareketini oluşturmuşlardır.¹⁸⁶

Kadı, müezzin, vaiz, müderris gibi çeşitli dini meslek gruplarından meydana gelen Kadızadeliler hareketinin önde gelen üç önemli lideri bulunmaktadır: Bunlardan ilki Kadızade Mehmed Efendi (1582-1635), diğeri Üstüvani Mehmed Efendi (1608-1661) ve sonuncusu Vani Mehmed Efendi (1685 öl.).¹⁸⁷ Kadızadelilerin fikri altyapısının 13’ncü yüzyılda yaşamış olan ve uzun yıllar İslam dünyasında etkinliğini sürdürmüş olan alim İbni Teymiyye’ye dayandığı görülmektedir.¹⁸⁸ Teymiyye’nin fikirleri kimi selefi hareketleri beslemiştir. Teymiyye’den etkilenen kişiler arasında 16’ncı yüzyılda yaşamış olan İmam Birgivi ve talebeleri de bulunmaktadır. Birgivi’nin burada anılmasının sebebi Kadızadelilerin Anadolu’daki fikir kaynağını İmam Birgivi’nin şekillendirmiş olmasıdır.¹⁸⁹ Kadızade Mehmed Efendi’nin Birgivi Mehmed Efendi’nin takipçisi olduğu görülmektedir. Bu konuda Katip Çelebi, Kadızade Mehmed Efendi’nin Birgivi’nin

¹⁸³ Kâtip Çelebi, *Mîzânü'l-Hakk Fî İhtiyârî'l-Ehakk*, (Çev. Orhan, Ş., Gökyay ve Süleyman, Uludağ), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2008, ss.92-93; *Tarih-i Naima*, VI, s.1704.

¹⁸⁴ Necati Öztürk, *İslamic Orthodoxy Among the Ottomans in the Seventeenth Century Special Reference to the Qadi-Zade Movement*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Edinburg University, Edinburg, 1981, s.208.

¹⁸⁵ Bilkan, *Fakihler ve Sofular*, s.61-62.

¹⁸⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *Yeniçağlar Anadolu’sunda İslam’ın Ayak İzleri: Osmanlı Dönemi, Makaleler-Araştırmalar*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s.218.

¹⁸⁷ Bilkan, *Fakihler ve Sofular*, s.62.

¹⁸⁸ Öztürk, *İslamic Orthodoxy Among*, s.133.

¹⁸⁹ Bilkan, *Fakihler ve Sofular*, s.62-63.

talebelerinden ders aldığını, Birgilizade Fazlullah Eendi'nin yerine Sultan Selim Camii vaizi olduğunu ifade etmektedir.¹⁹⁰ Ahmet Yaşar Ocak'a göre, 13'ncü yüzyılda Ortadoğu İslâm dünyasında vuku bulan Moğol istilasının meydana getirdiği siyasi ve toplumsal buhran içinde kendisini gösteren İbni Teymiyye hareketi, 16'ncı yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu içinde Birgivi ekolünü; 17'nci yüzyılda ise Kadızadeliler hareketini ortaya çıkarmıştır. Aynı hareket 18'nci yüzyılda da Vahhabilik hareketine kaynak teşkil edecektir.¹⁹¹

Kadızadeliler hareketinin ortaya koymuş olduğu radikal düşünceler ilerleyen süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nun başına gelen ekonomik ve sosyal istikrarsızlık dönemine, idari ve toplumsal bozulmalara, halkın bid'at uygulamalara yönelmelerine ve tarikat ile tekkelerin doğrudan doğruya ortadan kaldırılmaları gerektiğini düşünen bir vaiz zümresini peyda etmiştir.¹⁹²

Köprülü'nün sadarete gelmesinden daha önce İmparatorluk başkentinde uzun zamandan beri tarikat liderleri ve fıkıh âlimleri arasında büyük bir çekişmenin yer aldığı bilinmektedir. IV. Murad Devri'nden beri saray içerisinde etkili olan Kadızadeliler, sûfiye ricaline karşı harekete geçmişlerdir. Tarikat yanlıları ise kaleme almış oldukları risalelerle kendi taraflarını savunmaktadırlar. Bundan daha da ileri giderek Kadızadelilerin devlet işlerine karışmaya başlaması ve maddi anlamda kendilerine pay çıkarma girişimleri bulunmaktadır. Yeniçeriler ile Sipahilerin ittifakı ile meydana gelen Çınar Vakası'ndan sonra saray içindeki yandaşlarını kaybeden Kadızadeliler, Boynueğri Mehmed Paşa zamanında da yüz bulamamışlar, Venedik donanmasının Adalar Denizi'ndeki başarıları, Kadızadelilere beklemiş oldukları fırsatı sunmuş ve sadrazamın azlinde önemli rol oynamışlardır.¹⁹³ Çınar Vakası'ndan sonra Kadızadelilerin güç kaybetmesi, Boynueğri Mehmed Paşa'nın bu olaya karışanları toplu idam

¹⁹⁰ Katip Çelebi *Mizânü'l-Hakk*, ss.92-93; *Tarih-i Naima*, VI, s.1704.

¹⁹¹ Ahmet, Yaşar Ocak, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızadeliler Hareketi", *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 21(1-2), 208-225. s.208-209.

¹⁹² Hüseyin Akkaya, XVII. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Görülen Fikir Hareketlerinde Kadızadeliler-Sivasiler Tartışması, *Osmanlı*, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.170.

¹⁹³ *Tarih-i Naima*, VI, s.1708.

ettirmesinden dolayıdır. Cezalandırılan bu kişilerden bazıları Kadızadelilere yakın isimlerdir. Bu sebeple olay, Kadızadelilerin gücünü kırmak olarak da düşünülmektedir.¹⁹⁴

Boynueğri Mehmed Paşa'nın azlinde önemli rol oynadıkları için Kadızadeliler yeniden kontrolü ellerine almış olduklarını düşünmüşler ve Köprülü Mehmed Paşa'nın sadaretinin ilk haftasında yeni sadrazama gözdağı vermek amacı ile bir gövde gösterisi düzenlemeyi planlamışlardır. Cuma günü, Fatih Camii'nde namaz süresinde sureleri makamla okuyan müezzinleri camiden dışarı atmak istemişler, bu müdahaleleri engellenmiş ve olaylar büyümeden ve kan dökülmeden tedbir alınmıştır. Bununla kalmayan Kadızadeliler İstanbul ve dışındaki tekkeleri yıkmak için "*emr bi'l-mâruf ve neyh ani'l-münker*"i ileri sürerek halkın desteğini aramışlardır. Amaçları, tekkeleri yıktıktan sonra derviş ve şeyhleri imana çağırmak, bunu reddedenleri öldürmektir. Akabinde padişaha başvurarak kendilerince ne kadar bid'at varsa kaldırmak için müsaade istemek ve bunların ilki olarak camilerdeki birden fazla olan minareleri yıkmaktır.¹⁹⁵

Devlet sıkıntılı bir süreç yaşarken böyle bir olayın iç düzende daha büyük sorunları beraberinde getirebileceğini öngören Köprülü, olaylar başlamadan gerekli tedbirleri almış ve Kadızadelilerin ileri gelenlerine adamlarını göndererek onları iknaya çalışmıştır. Bu girişimlerden müspet bir sonuç sağlanamayınca IV. Mehmed huzurunda toplanan ulema önünde "*İkazi fitneye bâis olanların cezâları tertib olunmak lâzım idiği*" yönünde fetva alarak suçluların derdest edilmesi için IV. Mehmed'in onayı alınmıştır.¹⁹⁶ Alınan fetva ve emirler doğrultusunda Üstüvânî Mehmed Efendi olmak üzere Kadızadelilerin önde gelen isimleri yakalanmış ve olaylar bir kitle hareketine dönüşmeden engellenmiştir. Köprülü, yakalanan bu kişilerin Kıbrıs'a sürmekle iktifa etmiştir.¹⁹⁷ Kıbrıs'a yapılan bu sürgünün nedeninin Köprülü'nün sadaretinin ilk dönemi olduğu için ilk andan itibaren fazla sert

¹⁹⁴ Ambrosio, *Dervişler*, s.41.

¹⁹⁵ *Tarih-i Naima*, VI, s.1709; Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa*, s. 230.

¹⁹⁶ *Tarih-i Naima*, VI, s.1710.

¹⁹⁷ Ocak, *Kadızadeliler Hareketi*, ss.224-225.

davranarak Kadızadelilerin ayaklanmasından çekinmiş olabileceği kimi kaynaklarda yer bulmuştur.

Kadızadeliler hareketi, Osmanlı İmparatorluğu'nun iç isyanlarla çalkalandığı 17'nci yüzyılda etki alanını genişleten bir yapılanmadır. Bu hareketin amacı, görüntüde bir dinde tasfiye yoluyla devlete şekil vermek olsa da yukarıda yer verilen olaylar göstermiştir ki, Kadızadeliler, devlet içinde büyük bir güce ulaşabilmek için nüfuz ve iktidarını genişletmeye çalışan ve bu süreçte menfaat güden kişilerin devlete egemen olma çabası olarak ifade edilebilir.¹⁹⁸ IV. Murad devrinde bu hareket ne kadar kontrol altında tutulmuş olsa da IV. Mehmed'in çocuk olmasından dolayı bu dönemde toplumsal sıkıntılar meydana getirebilecek boyuta ulaşmıştır. Bu tertipler ise Köprülü'nün müdahalesiyle etki alanını büyük oranda yitirmiştir.

2.2.5.2. 1660 Yangını Sonrası Faaliyetleri

24 Temmuz 1660 yılında vuku bulan İstanbul yangını dönem ile ilgili yapılan kaynakların genelinde harîk-i kebîr, harîk-i ekber (Büyük Yangın) gibi isimlerle anılmakta ve İstanbul'un görmüş olduğu en büyük felaket olarak adlandırılmaktadır. Köprülü'nün sadareti döneminde başlayan bu yangın dört bin kişinin ölümüne yol açmış; 28 bin ev ile 300 saray yanmıştır.¹⁹⁹ Tarih-i Gılmanî'de bu büyük yangının 1660 yılında 4 Temmuz Cumartesi günü saat 5 civarında Ayazma kapısındaki Ahî Çelebi camii yakınında birisinin sigarasından düşen korun yangına yol açtığı belirtilmektedir. Ateşin hızlıca yayılarak Unkapanı'na kadar uzadığı, bir kısmının da kalenin içine geçtiği ve iki koldan yayılarak bir kolunun Unkapanı'na diğer kolunun ise Süleymaniye tarafına yönelip Bezzazistan ve Has Bahçe semtlerine yayıldığı görülmektedir. Ateşlerin Süleymaniye Camiinin etrafını sararak caminin içinde bulunan insan ve malzemeleri helak ettiği, caminin dört minaresinin külahlarının “bir mum gibi” yandığına yer verilmiştir. Aynı zamanda cami içinde bulunan ağaçların çoğunun da yangında kül olduğu, caminin içine ateşin düşmesinin normalde imkansız

¹⁹⁸ Ocak, *Kadızadeliler Hareketi*, s.225.

¹⁹⁹ Mantran, *17.Yüzyıl*, s.296.

olduğu belirtilmiştir. Çıkan yangın İstanbul'da dört bir tarafa bölük bölük yayılmış, kimse ateşi söndürmeye muvaffak olamamıştır.²⁰⁰

Bir tütün içicinin dikkatsizliği ile başlayan yangın bir sandıkçı dükkânını ateşe vermiş, rüzgârın çıkması ile birlikte hızlanarak Unkapanı'nda bulunan keresteci dükkânlarına sıçramıştır. Devamında Ağakapısı, Bayezid, Süleymaniye ve Fatih semtine ilerleyen yangın bir taraftan Davutpaşa, Yeniçeri odaları ve Molla Gürani'ye diğer taraftan At Meydanı, Kumkapı, Samatya, Kadirga Limanı ve Nişancıya ulaşmış; ayrıca Kapalıçarşı civarı, Tahtakale ve bu bölgedeki Yahudi mahallelerini etkisi altına almıştır.²⁰¹

Bu konu hakkında yapılan birçok çalışma yangının ulaştığı muhitler konusunda benzer ifadeler yer vermektedir. 1660 İstanbul Yangını gerek toplumsal olarak gerekse ekonomik açıdan devlete oldukça zarar vermiştir. Buna mukabil, en büyük zararı İstanbul'un çeşitli yerlerinde mülkü bulunan vakıflar yaşamıştır. Vakıflara ait yerlerin restorasyonu için gerekli olan kaynak ifrazlı, icareteynli ve mukataalı kiralamalar sayesinde özel sermaye eli ile toplanabilmiştir. Özellikle icareteynin sağlamış olduğu yarı mülkiyet koşulları kimi vakıflarda yeni sorunları beraberinde ortaya çıkarmıştır. Büyük yangın sonrasında oluşan kriz ortamından faydalanmak sureti ile hukuksuz yollara başvuranlar olmuşsa da tespiti yapılan hukuksuz işlemler ortadan kaldırılmıştır.²⁰²

1660 İstanbul Yangını sonrasında halkın daha dikkatli olmasını amaçlayan kimi uyarılar yapılmışsa da yangına karşı toplumsal yapıda köklü bir çözüm üretilenmemiştir. Ahşap yapılardan vazgeçilmesine yönelik uygulanacak olan yaptırımlar, yangına karşı daha dirençli iskânların oluşmasını sağlayabilecek iken ahşap binaların yapımına devam edilmiştir. Aynı zamanda yanan ilçelerin yeniden inşa edilmesinde “*üslûb-ı sâbık*” ve “*vaz'-ı kadîm*” şeklinde Osmanlı mimarisine devam edilerek bu beldelerin eski halinin korunmasına çalışıldığı görülmektedir. Kilise ve Sinagoglar

²⁰⁰ Halife, *Tarih*, ss.144-145.

²⁰¹ Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi'-nâme (Osmanlı Târihi 1648-1682 Tahlil ve Metin Tenkidi)*, (Haz. Fahri, Ç., Derin), Çamlıca Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 142-143; Sarı Mehmed Paşa, *Zübde*, s.5.

²⁰² Kenan, Yıldız, *1660 İstanbul Yangını ve Etkileri: Vakıflar, Toplum ve Ekonomi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, s.235.

arasında da benzer ölçütler esas alınmış, sıkı bir denetime tabi tutulan binalar ise kamulaştırılmıştır. Yangın sonrasında toplumsal, iktisadi ve hukuki sıkıntılar yaşanmasına rağmen birçok yerin yeniden inşası başarılı bir şekilde tamamlanmış, bunun yanında Yeni Cami gibi yeni bina hizmetlerine odaklanılmıştır. Bu husus da Osmanlı İmparatorluğu'nda ne kadar büyük olursa olsun yangınların devlet nezdinde sıradan olaylar arasında yer aldığını göstermektedir.²⁰³

2.2.5.3. Eserleri

Köprülü, sadece devlet düzenini yerleştiren, bu düzenin devamlılık göstermesini sağlayan bir devlet adamı olarak değil, aynı zamanda İstanbul başta olmak üzere Osmanlı coğrafyasında o dönem inşa edilen birçok eserin de banisidir. Çanakkale istihkâmlarının revize edilip sağlamlaştırılması Köprülü tarafından gerçekleştirilmiştir. Burada Venedik tehlikesinin etkili olduğu ifade edilebilir.²⁰⁴ Bozcaada, Yanya, Şam, Gümüşhacı, Lefke Karaoğlan Beli, Turhal, Erdel, Taraklı ve Rudnik'te yaptırmış olduğu cami, mektep, dükkânlar, mescitler, hanlar, hamamlar, değirmenler; Körös Irmağı üzerine yaptırmış olduğu değirmen; Vezirköprü'de yaptırmış olduğu çeşme, namazgâh gibi tesisler yaptırmıştır. Aynı zamanda Merzifon, Yanova, Bilecik, Akhisar, Limni ve birçok şehirde zengin vakıflar meydana getirmiştir. Bunlardan başka Erdel'de bulunan Arad kasabasında bir cami yaptırmıştır. Bozcaada'nın Venediklilerin elinden alınmasından sonra harabeye dönmüş olan Mihçı Cami ve muallimhanesi Köprülü eliyle restore edilmiştir. Bayındırlık faaliyetleri olarak da Vezirköprü'de su yolu, Hekimhan ve Antalya'da evkaf, Sapanca'da köprü²⁰⁵ ve Bolu-İstanbul arasındaki dağ yollarına kaldırım taşı yaptırmış olduğu görülmektedir.²⁰⁶ İstanbul dışında bu ve bu gibi eserlerden daha birçoğu Köprülü imzası taşımaktadır. İstanbul'da Köprülü döneminde inşasına başlanan külliye, oğlu Fazıl Ahmed Paşa

²⁰³ Mantran, *17.Yüzyıl*, s.296; Yıldız, *İstanbul Yangını*., ss.236-237.

²⁰⁴ Çabuk, *Köprülüler*, s.83; Mantran, *17.Yüzyıl*, s.296.

²⁰⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İbnülemin Vakıf (İE. EV), No: 11/1263.

²⁰⁶ Çabuk, *Köprülüler*, s.83.

tarafından tamamlanmıştır.²⁰⁷ Askeri olarak Çanakkale Boğazı ve Azak Kalesi'nde yeni tahkimatlar yaptırılmış; Don Nehri kenarında Sedd'ül İslam Kalesi, Özi Nehri kenarında Doğankale, küçük birlikler halinde hareket eden yeni bir donanma ve buna benzer birçok yenilik Köprülü tarafından tamamlanmıştır.²⁰⁸

Köprülü'nün İstanbul Çemberlitaş'ta Divanyolu'nda bulunan ve kendi adına yaptırmış olduğu Dârü'l-Hadis'i ve kütüphanesi bulunmaktadır.²⁰⁹ Köprülü, yukarıda yer verilen eserlerin yaptırılmasında öncü olmakla kalmamış, aynı zamanda bu eserlerin bakımı ve giderlerinin karşılanması adına başta bu eserlerin bulunduğu Limni, Köprü, Yanova, Bilecik ve diğer şehirlerde yer alan mülk köylerinin bütün vergileri ile gelirlerini vakfetmiştir.²¹⁰ Böylece buralarda bulunan eserlerin masrafları devlete asgari düzeyde yük teşkil etmiştir.

²⁰⁷ İlgürel, "Köprülü Mehmed Paşa", ss.259-260.

²⁰⁸ Jorga, *Osmanlı Tarihi*, s.103.

²⁰⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III*, s.400.

²¹⁰ İlgürel, "Köprülü Mehmed Paşa", s.259-260.

3. BÖLÜM

Vefatı ve Kişiliği

3.1. Vefatı

Köprülü Mehmed Paşa, devlet idaresini tam bir yetki ile etkiden bağımsız olarak yönetmiştir. Bu şekilde devletin işleyişine ne Harem ne de askeriye baskı oluşturabilmiştir. Bu dönemde bütün iktidarın Köprülü'nün şahsında Bâb-i Âli'de toplandığı görülmektedir. Yaşanan bu değişim Osmanlı İmparatorluğu döneminde yeni bir başlangıcı da beraberinde getirmiştir. Yukarıda ifade edildiği üzere bu değişim duraklama devrinin içinde bir yükselişi ihtiva etmektedir.²¹¹ Bu değişimin mimarı da Köprülü Mehmed Paşa'dır. Köprülü, ilerleyen yaşı ve geçirmiş olduğu zorlu devlet tecrübesine göre, son gününe kadar devlet nizamının korunması ve Osmanlı itibarının yüceltilmesi için uğraşmış bir devlet adamıdır.²¹²

Köprülü, 1661 yılına gelindiğinde beş yıllık sadrazamlık süresince devletin inhitatını önlemek için yoğun bir çaba ve özveri göstererek Osmanlı İmparatorluğu'na yeniden fütuhât dönemini getirebilmiş devlet adamıdır. İstiska hastalığı olarak da bilinen (vücutta su birikmesine binaen ödem oluşması) "Hydriopisie" hastalığından vefat etmiştir. Edirne'de vefat eden Köprülü, vasiyet ettiği üzere menzil arabası ile İstanbul'a nakledilerek Divanyolu'nda yaptırmış olduğu kütüphanenin yanındaki türbeye defnedilmiştir.²¹³ Köprülü, 66 yaşına gelmiş olarak ilerlemiş yaşı ve hastalığı nedeniyle padişah IV. Mehmed'e "*rahat olmak isterseniz ben ölünce sadâret makamını oğlum Ahmed Paşa'ya veriniz*" önerisinde bulunmuştur. IV. Mehmed, Köprülü'nün bu önerisini kabul ederek sadaret makamını oğlu Fazıl Ahmed Paşa'ya vermiştir. Köprülü, padişah ile beraber bulunduğu sırada

²¹¹ İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye II*, s.344.

²¹² Köprülü, *Köprülüler*, s.27.

²¹³ Danişmend, *Kronoloji*, III, s.429.

uzun süredir çektiği hastalıktan kurtulamayarak 31 Ekim 1661 yılında vefat etmiştir.²¹⁴

IV. Mehmed, tecrübeli sadrazamının türbesine şu beyit ile tarihi nakşettirmiştir:

“*Dedi tahsîn ile gördükde Nisârî târîh*

Türbe-i bî-bedel ve câ-yı Mehemmed Paşa.”²¹⁵

Köprülü Mehmed Paşa’nın türbesi hakkında 1675-1676 yıllarında İstanbul’a gelen Fransız Jacob Spon ve İngiliz George Wheler isimdeki iki yabancı kubbeye ilişkin bir anekdot aktarmaktadırlar. Buna göre, padişah IV. Mehmed ve oğlu sadrazam Fazıl Ahmed Paşa’nın rüyasına giren Köprülü Mehmed Paşa, kabrinde ateşler içinde yandığını belirterek su için yalvarmıştır. Bu rüyanın üzerine din adamına danışan IV. Mehmed ve Fazıl Ahmed Paşa, yağmur suyunun Köprülü’nün na’şına ulaşması için türbenin kubbesini yıktırmışlardır.²¹⁶

3.2. Şahsiyeti ve Kişilik Özellikleri

Devlet nizamı üzerine tecrübeli bir hayata sahip olan Köprülü Mehmed Paşa, çocuk denilebilecek yaşta olan IV. Mehmed’in sadece sadrazamlığını yapmamış, aynı zamanda ona bir lala, bir hoca olarak devlet işleyişinde yol gösterici bir unsur olmuştur. Vefatından kısa süre önce IV. Mehmed’e söylemiş olduğu “*kadınların tavsiyelerine kulak asmama ve onları yönetime karıştırmama; her zaman devlet hazinesini dolu tutma ve kendisini ve ordusunu sürekli hareket halinde bulundurma*” ifadeleri

²¹⁴ İlgürel, “Köprülü Mehmed Paşa”, s.259; İnalçık, *Devlet-i ‘Aliyye III*, s.60; Sarı Mehmed Paşa, *Zübde*, s.6.

²¹⁵ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesi İle*, s.319.

²¹⁶ Mustafa, Ç., Keskin, ““Üzerime Bir Kubbe Ve Âsâr Binâlar Etmen’: Osmanlı Mimarlığında Açık Türbe Modası (1661-1763), *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 55, 2020, s.52.

Köprülü'nün padişah nezdindeki haklı konumunu göstermesi bakımından önemlidir.²¹⁷

Sarı Mehmet Paşa eserinde onu Aristo gibi tedbirli bir vezir diyerek kendisini övmektedir.²¹⁸

Ralamb günlüğünde, Köprülü ile olan görüşmesinde Köprülü'nün kişilik olarak çok sert bir mizacının bulunduğunu ifade etmektedir. Yine aynı elçi Köprülü hakkında, uzun cümleler yerine kısa ve ters cevaplarla karşısındaki kişileri diken üstünde tutan kişiliğe sahip olduğuna yer vermektedir.²¹⁹ Dönemin genel idari yapısında yaygın olan rüşvet ve iltimasın yaygınlığına karşı Köprülü'nün rüşvet almaya tenezzül etmeyen, IV. Mehmed'in itibarı ile devletin çıkarlarını ön planda tutan bir devlet adamı olarak nitelendirilmektedir.²²⁰ Padişahın gözünde Köprülü'nün bir baba olarak görüldüğünü belirten Ralamb, ileri yaş durumundan ve devletteki tecrübelerinden dolayı padişah tarafından bu gözle nitelendirildiğini ifade etmektedir. Köprülü, sert ve bunu yanı sıra hızlı bir zekâya sahip olarak kendi aleyhinde harekete geçmeyi düşünen muhaliflerini korkutan bir mizaca sahiptir. Köprülü'nün politik zekâsının bir örneği olarak isyan eden Sipahilere karşı Yeniçerileri yanına çekerek Sipahi asilerini temizlemiş, Yeniçerilerin ayaklanması karşısında da isyanı bastırarak idamları Sipahilere yaptırarak iki taraf arasındaki güveni yok ederek kendi egemenliğini perçinlemesi verilebilir.²²¹

İnalcık, Köprülü'nün kişilik özelliklerine Ralamb'a benzer olarak *"..Fakirdi, dönemde emsali paşalar gibi servet yapmak ve rüşvetle paşalık peşinde olan biri değildi. Köprülü'ye güçsüz 'müflis' biri diye yukarıdan bakıyorlardı. İstanbul'da Bayezid semtinde bir yere atama bekliyordu"*²²² ifadelerine yer vermektedir. Yine devamında Köprülü'nün 1656 yılından itibaren devleti içine düşmüş olduğu sorun sarmalından ve anarşi düzeninden kurtarmak adına padişahın mutlak otoritesini uhdesinde toplayabilen bir

²¹⁷ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu*, s.191.

²¹⁸ Sarı Mehmed Paşa, *Zübde*, s.6.

²¹⁹ Ralamb, *İstanbul'a Bir Yolculuk*, ss.39, 41.

²²⁰ Köprülü, *Köprülüler*, s.13.

²²¹ Ralamb, *İstanbul'a Bir Yolculuk*, ss.76-77.

²²² İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye II*, s.342.

“sâhibü’s-seyf”in gelmesini bekleyenlerin beklentilerini karşılayan devlet adamı olduğunu ifade etmektedir.²²³

Köprülü Mehmed Paşa’nın kişiliği ve devlet adamlığı hakkında İsâ-Zâde tarihinde, “*Vezîr ‘müşârun ileyh Devlet-i ‘aliyye’ye nigeş-bân olup, vech-i arzdan eşirrâyı istîsâl etm ekle, zem ân[ın]da fitne ber-taraf olup, vükelâ’-i devlet istiklâl buldu.*”²²⁴ ifadeleri yer almaktadır.

Evliya Çelebi, Fazıl Ahmed Paşa’yı betimler iken “*Babası gibi kan dökücü olmayıp adaletli, gazi, erdemli ve Allah yolunda cihat eden tedbirli ve Aristo akıllı, vakar sahibi bir vezir idi*”²²⁵ ifadelerinde Köprülü’nün sadareti döneminde almış olduğu sert tedbir ve yapmış olduğu uygulamalardan hareketle kan dökücü bir kişilik yapısına yer vermektedir.

Köprülü, IV. Murad zamanında görev yapmış olduğundan onun sert yönetiminden etkilenmiş olduğu söylenebilir. Öyle ki onun sadaret döneminde de kahvehane yasağının uygulandığı görülmektedir.²²⁶

3.3. Döneme ve Sonrasına Olan Etkileri

Köprülü Mehmed Paşa’da siyasi bir uzak görüşlülük bulunmaktadır. Osmanlı Devleti’nin sükûn ve ilerlemesini sağlamak için çöküş nedenlerini, düştüğü duraklamanın iç ve dış sebeplerini derinden incelemiştir. Köprülü sadarete geldiği zaman ulemanın dini tahakkümleri, devlet büyüklerinin zulümleri, saray ricalinin nüfuzu, iç işlerinin kargaşa içinde oluşu, dış işlerinin bozukluğu devleti büyük bir zaaf içinde eritmiştir. Köprülü önce ulemanın gayri meşru, çöküşe neden olan nüfuzunu kırmış, zalimleri bir bir idam ettirmiş, sarayı ve özellikle Turhan Sultan taraftarlarını bütünüyle arzusuna tâbi kılmıştır. Yedi sekiz sene zarfında birçok sadrazam değiştiren, sadrazamlık süreleri bir tiyatro rolü kadar bile devam etmeyen sadrazamları ufak katlettiren IV. Mehmed, Köprülü’nün, her arzusunu, Köprülü’ye,

²²³ İnalcık, *Devlet-i ‘Aliyye III*, ss.61-62.

²²⁴ *İsâ-Zâde Târîhi*, s.71.

²²⁵ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesi İle*, s.242.

²²⁶ Murat Yıldız, *92 Numaralı 1657-1658 Tarihli Mühimme Defteri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2005, s. 82.

başvurduğu zamanlar, verdiği sözü yerine getirmiştir. Köprülü yerini bu suretle sağlamlaştırdıktan sonra Çanakkale Boğazı'nı Venedik istilasından kurtarmış, doğuda Anadolu'yu, kuzeyde Erdel siyasetini yoluna koymaya çalışmıştır. Köprülü birçok meşguliyetiyle beraber, padişahın Edirne'den İstanbul'a, İstanbul'dan Edirne'ye yaptığı seyahatlerde hiçbir zaman refakatinden ayrılmamıştır.²²⁷

Kısa bir süre denilebilecek kadar sadrazamlık yapan Köprülü, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşlar ve iç sorunlarla boğuştuğu en yoğun dönemlerden birisinde sadareti eline almış, devlet nizamını sağlayabilmek adına çok kan dökmüş, birçok isyanı bertaraf etmiş ve kimilerince merhametsiz olarak nitelendirilmiştir. Köprülü, bahsedilen bu merhametsiz yönünü darboğaza giren imparatorluğun yeniden ihya edilmesi amacı ile uygulamış olduğu ifade edilebilir. Kendisi yapmış olduğu bütün hareketlere bir çözüm yolu bulabilmiştir. Hatta yapmış olduğu katil eylemlerinden sonra *“Fesat ve ihtilâle sebep edvar ve ahvali zuhur etmekle idamı lâzım gelmeğin cezası verildi.”*²²⁸ diyerek padişaha bildirmiş ve eylemlerini meşru zemin kazandırmıştır.

Köprülü, bu yaptıkları ile devlete karşı başlayan isyan ve şekavet ruhunu da ortadan kaldırmıştır. Sadaretinin ilk yıllarında etrafındakilere günün devlete hizmet etme zamanı olduğunu gösteren Köprülü, gösteriştense uzak, dürüst bir devlet adamlığı sergilemiştir. İçte her zaman gücünü korumayı başarmış, aksi takdirde zayıf bir devlet idaresinin kendi halkının can ve mal güvenliğini sağlayamayacağı düşüncesini haklı çıkarmıştır. Devletin gütmüş olduğu dış politikada da bir atılım örneği sergileyerek kendisinden sonra sadarete gelen Fazıl Ahmed Paşa'ya bir yeni fetih ortamı hazırlamıştır. İç politikasının önemli bir bölümünü ise geniş bir istihbarat ağı oluşturmaktadır. Başlaması muhtemel isyanlar, casusları vasıtası ile İstanbul'a bildirilmiş ve gerek taşrada gerekse devlet ricali içinde bu kalkışmaların içinde bulunanlar sert bir şekilde cezalandırılmışlardır.²²⁹

²²⁷ Altınay, *Köprülüler*, ss. 89-91

²²⁸ *Tarih-i Naima*, VI, s.1807.

²²⁹ Özcan, *Sultanlar III*, s.32.

Köprülü Mehmed Paşa'nın sadaret döneminde siyaseten büyük bir nüfuza sahip olduğu görülmektedir. Kendisi sadaret süresince devletin askeri, ekonomik ve idari yönden yeniden güçlenmesi yolunda büyük çaba sarf etmiştir. Bunu gerçekleştirirken de yerine göre oldukça sert tedbirler almaktan çekinmemiştir. Sadareti zamanına yönelik yapılan çalışmalarda Köprülü Mehmed Paşa'nın sert, zeki ve tecrübeli bir kişiliğe sahip olduğu ön plana çıkmaktadır. Köprülü Mehmed Paşa, kendisinden sonra devlet yönetiminde yer alacak olan oğulları, yakınları ve damatları ile 17'nci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış siyasetinde belirleyici unsur olarak ön plana çıkmış ve bu devir Köprülüler Dönemi olarak tarihe geçmiştir.²³⁰

Köprülü Mehmed Paşa'nın döneme olan etkilerinden biri de hiç şüphesiz Divân-ı Hümayun'un yönetim etkisini yitirerek elçi kabulü, cülûs ve mevacib dağıtımı gibi işlerin yapıldığı sembolik bir kurum haline getirmesidir.²³¹ Onunla birlikte artık yönetim divandan Paşa Kapısı'na kaymıştır.²³²

Köprülü Mehmed Paşa'nın kendisinden döneme olan etkileri aynı zamanda yine kendisinin davranış ve öngörülleri ile şekillenmiştir. Şöyle ki, ölümünden önce IV. Mehmed'e devlet yönetimini kadınların sözlerine bakarak icra etmemesi yönündeki telkinleri, kendisinden önceki sıkıntılı dönemde devlet yönetimini ele geçiren harem içindeki çekişmelerin etkisini işaret etmesi bakımından önemlidir. O dönem iş başına gelen padişahların yaşlarının küçük olması ve sadrazamların devlet yönetimi konusunda tecrübesiz bulunmaları, devlet yönetiminde valideleri ya da eşlerinin oldukça etkili olmaları sonucunu ortaya çıkarmıştır. Böyle bir ortamda alınan kararlar ülke idaresinde oldukça büyük yaralar açmış, gerek ekonomik gerekse siyasi yönden İmparatorluk büyük zarara uğramıştır.²³³

²³⁰ İlgürel, *DİA*, "Köprülü Mehmed Paşa" s.259.

²³¹ İLGÜREL, Mücteba, "Bâbîlî", *DİA*, C.4, Ankara: TDV Yayınları, 1991, ss. 378-386.

²³² Daha detaylı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara: TTK Yayınları, 1988.

²³³ Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, s.191.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin uzun yüzyıllar dünya siyasetine yön verdiği bilinmektedir. Yükselme devrinde yakalanan ihtişam duraklama devrinde de devam ettirilmeye çalışılmıştır. Fakat buna rağmen saray ricali ve devlet idarecilerinin keyfi uygulamaları başta olmak üzere birçok sebepten dolayı devlet düzeninde bozulmalar, taşrada isyanlar ara ara baş göstermiştir. Köprülü Mehmed Paşa ve ailesi bu dönemde devlet idaresinde çeşitli görevler üstlenmiş ve 27 yıl gibi bir süre devlet idaresini ellerinde bulundurmuştur. Köprülü Mehmed Paşa, gerek devletin alt kademelerinde gerekse sadarette yapmış olduğu görev süresince devletin iç ve dış tehditlerine karşı yönetim mekanizmasını güçlü tutmaya çalışmış, bunun yanı sıra ülkenin çeşitli yerlerinde yapmış olduğu imar ve hayır faaliyetleri ile devletin kalkınmasını sağlamıştır. Bu faaliyetlerin kendi döneminde vakıflaştırıldığı ve birçoğunun bugüne kadar geldiği bilinmektedir.

Gençlik yıllarında İstanbul'da saraya alınan Köprülü Mehmed Paşa, sarayda çeşitli hizmetlerde bulunmuştur. Bu dönemde Has odalı Hüsrev Ağa'ya tabi olan Köprülü Mehmed Paşa, Hüsrev Ağa'nın sadareti üzerine o dönemde hazinedarlık görevine getirilmiştir. Aynı zamanda İmparatorluğun çeşitli yerlerinde de valilik görevinde bulunmuştur. Sadareti zamanında devlet ekonomisi ve yönetimi konusunda tecrübeli olmasında daha önce gerçekleştirmiş olduğu bu görevlerin etkisi büyüktür. Sadareti zamanında devlet ricalinden gösteriş değil hizmet beklediğini ifade ederek ömrü boyunca *"Devlet-i Aliyye bizden hizmet ister, Kerr ü fer ve haşmet istemez"* düsturuna bağlı kalmıştır. Devletin gittikçe daralan ekonomisini düzeltmiş, siyaseten girmiş olduğu girift çıkmazdan kurtaran Köprülü, görevi süresince kimi tarihçiler tarafından oldukça sert ve merhametsiz olarak tenkide uğramıştır. Bunun en büyük örneklerinden birisi olarak rakibi olarak gördüğü devlet adamlarını siyaseten etkisizleştirmesi ve hatta idam ettirmesi, Anadolu'da başlayan Celâli isyanlarının bastırılmasında oldukça sert tedbirlere başvurması verilebilir. Köprülü Mehmed Paşa ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu iç ve dış politikada oldukça sarsılmış olan devlet itibarını yeniden elde etmiştir. Kendisi IV. Murad'ın ölümünden beri büyüyerek

bozulan devlet idaresini düzene sokmuş, yapmış olduğu fetih hareketleri ile İmparatorluğa yeniden fütuhat ruhunu aşılamıştır. Köprülü Mehmed Paşa öncesindeki sadrazamlara bakıldığında hiçbirisinin bu önemli işlerin üstesinden gelemediği anlaşılmaktadır.

Köprülü Mehmed Paşa, kendisinden sonra devlet yönetimine gelenlerin uymalarını gerektirdiği oldukça önemli ilkeler belirlemiştir. Hatta hasta yatağında iken kendisini ziyaret eden IV. Mehmed'e devlet yönetiminde kadınların sözü ile hareket etmemesini, yönetimde zengin kimseleri mümkün mertebe bulundurmamasını, ülke huzurunun bozulmaması için öncelikle ekonomiye dikkat etmesini, kendisini ve orduyu sürekli bir işle meşgul etmesini tavsiye etmiştir. Köprülü Mehmed Paşa'nın bu sözleri kendisinden sonraki devlet idarecilerince de dikkate alınmıştır.

Köprülü Mehmed Paşa, o dönem devlet ricali arasında yaygın ve neredeyse olağan hale gelmiş olan rüşvet ve iltimas konusunda oldukça sert bir bakış açısına sahiptir. Bu yönüyle kendisi Osmanlı devlet adamları arasında gerek siyaseti gerekse duruşu ve yaptıkları ile seçkin bir kişilik olarak öne çıkmaktadır. Bozulan devlet otoritesi içinde kendi menfaatinden başka hiçbir şeyi düşünmeyen devlet adamları ve bunların taşradaki uzantılarına karşı kararlı ve disiplinli bir tutum sergileyerek devletin bu kişiler tarafından ele geçirilmesinin önünü almıştır. Sadrazamlığı döneminde yapmış olduğu icraatlar Osmanlı İmparatorluğu'na uzun bir soluk kazandırmıştır. Devletin duraklama devri içinde yükselişini sağlamıştır. İmparatorluk kendisinden sonra Köprülüler olarak anılacak bir istikrar dönemine yeniden dönmüş; sadareti devralan Köprülü Fazıl Ahmed Paşa, babasının verdiği hizmetin devamlılığını sağlayabilmiştir. Köprülü Mehmed Paşa, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve ailenin diğer efratları devlet yapısı içerisinde belli bir nizam, intizam ve güç temelli yapı oluşturmuşlardır. Köprülülerin bırakmış olduğu devlet idaresi bir süre daha devletin işleyişini karışıklıklara karşı dirençli tutmuştur.

Başarılı liderlerin toplumun en sıkıntılı döneminde daha fazla önem kazandıkları bilinmektedir. Gerek yaptıkları gerekse karakteristik yapıları bu kişileri bir adım öne çıkarır ve bütün gözlerin üzerinde toplanmasını sağlar.

Köprülü Mehmed Paşa, 1600'li yılların Osmanlı İmparatorluğu içinde önemli bir yere sahiptir. Oldukça dirayetli olan yapısı ve tecrübeleri, ülke yönetiminde başarı sağlayabilmenin ilk şartının ekonomik anlamda başarılı olmaktan geçtiğini işaret etmiştir. Bu bağlamda kendisi ülke ekonomisinin dışa bağımlı olmaması gerektiğine inanmış ve ekonomik özgürlüğün elde tutulmasına ihtimam göstermiştir. Kendisinden önceki sadrazamların bütçeyi düzene koymak için büyük çabalar harcadığı bilinmektedir. Uzun savaşlar, isyanlar ve vergi sisteminin bozulması gibi nedenlerden ötürü büyük açık veren devlet bütçesi Köprülü Mehmed Paşa döneminde dengeye oturtulmuştur.

Çalışmada elde edilen bir başka sonuç da Köprülü Mehmed Paşa'nın devlet ricali arasında bulunan yöneticilerin ve ordudaki askerlerin geçirecek boş vakitlerinin mümkün olmadığı, bu yapıların sürekli olarak devletin işleyişi, devlet nizamının daha iyi idare edilmesi ve Osmanlı devlet sınırlarının genişletilmesi yönünde çalışmalarda bulunmaları gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Çünkü devletin bu kademelerinde görev alan kişiler yapılacak bir iş bulamadıklarında devlet yönetiminde karışıklık meydana gelmekte, yöneticiler kendi etki alanlarını arttırabilmek için orduda yer alan kimi asker gruplarını isyana teşvik edebilmekte ve fütuhattan geri kalan bu askerlerin çeşitli bahanelerle bu yöneticilere destek vermelerine neden olmaktadır. Bu hususu bizzat yaşayarak tecrübe eden Köprülü Mehmed Paşa, sadareti devrinde devlet yönetiminde etki alanını arttırmak isteyen, haksız kazanç elde eden bu kişilerin önünü almıştır. Bu kişilere ordu içinde destek veren grupları da ortadan kaldırmıştır. Gelişen bu olayların en büyük yansıması devletin iç isyanlarla boğuşmuş olmasıdır. Köprülü Mehmed Paşa, ordunun siyasetten ve dolayısı ile devlet yönetiminden uzak tutulması düşüncesi ile önemli bir sorunu ortadan kaldırmıştır.

Köprülü Mehmed Paşa'nın İstanbul başta olmak üzere İmparatorluğun çeşitli yerlerinde yapmış olduğu mimari hizmetler de Osmanlı ülkesinin silüetine yeni bir soluk getirmiştir. İmparatorluğun Avrupa'daki topraklarından tutun Anadolu'daki beldelerine ve hatta Ortadoğu'daki yerleşim yerlerine kadar birçok yerde Köprülü Mehmed Paşa

döneminde yapılmış olan han, hamam, yol, köprü, camii, bedesten vs. kamu yapılarını görmek mümkündür. Döneminde meydana getirilmiş olan bu yapılar, bu bölgelerde Osmanlı İmparatorluğu'nun ruhunu uzun süre yaşatması bakımından önem taşımaktadır.

Köprülü Mehmed Paşa, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve ailenin diğer efratları devlet yapısı içerisinde belli bir nizam, intizam ve güç temelli yapı oluşturmuşlardır. Köprülülerin bırakmış olduğu devlet idaresi bir süre daha devletin işleyişini karışıklıklara karşı dirençli tutmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayun (HAT),

No: 1446/38.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İbnülemin Vakıf (İE. EV),

No: 11/1263

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA),

No: 0798/9.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

(TSMA), No: 0873/49.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

(TSMA), No: 0560/91.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

(TSMA) No: 2457/7.

Kitaplar, Tezler, Makaleler

- ABDURRAHMAN ABDİ PAŞA, *Vekâyi ‘-nâme (Osmanlı Târihi 1648-1682 Tahlil ve Metin Tenkidi)*, (Haz. Fahri, Ç., Derin), İstanbul: Çamlıca Yayınevi, 2008.
- ADAHL, Karin, “Claes Brorson Ralamb’ın Bâb-ı Ali’deki Elçiliği (1657-1658)”, *Alay-ı Hümayun: İsveç Elçisi Ralamb’ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri 1657-1658 içinde*, (Ed.Karin, Adahl), İstanbul: Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, 9-25.
- AFYONCU, Erhan, “Sokullu Mehmed Paşa”, C.37, *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, ss. 354-357.
- AGOSTON, Gabor, “Macaristan’da Osmanlı – Habsburg Serhadı (1541-1699): Bir Mukayese”, *Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt: 1*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2000, 443-451
- AKDAĞ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1995.
- AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1243–1453)*, İstanbul: Cem Yayınları, 2014.
- AKKAYA, Hüseyin, “XVII. Yüzyıl Osmanlı Devleti’nde Görülen Fikir Hareketlerinde Kadızadeler-Sivasiler Tartışması”, *Osmanlı, 7. Cilt*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- ALTINAY, Ahmet Refik, *Köprülüler*, 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.
- AMBROSIO, Alberto F., *Dervişler: Tarihi, Antropolojisi, Kültürü*, İstanbul: Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2012.
- ARSLAN, Mehmet, *Osmanlı Sadrazamları: Hadikat’ül Vüzera ve Zeylleri*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013.
- BAŞ, Fatma, “17. Yüzyıl Divanlarında Köprülü Ailesinden Sadrazamlara Sunulan Kasideler Üzerine Bir İnceleme”, *Journal of Turkish Language and Literature*, 2(1), 2016, 35-50.

- BEAR, Marc David, *IV. Mehmed Döneminde Osmanlı Avrupası'nda İhtida ve Fetih*, (Çev. Ahmet Fethi), İstanbul: Hil Yayınları, 2010.
- BİLKAN, Ali F., *Fakihler ve Sofuların Kavgası 17.Yüzyılda Kadızâdeliler ve Sivâsîler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- BLAŞKOVİÇ, Yusuf, "Köprülü Mehmed Paşanın Macarca Bir Ahdnamesi", *Türkiyat Mecmuası*, 15(10), 1969, 37-43.
- ÇABUK, Vahid, *Osmanlı'da Bir Sadrazam Ailesi: Köprülüler*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2015.
- ÇAVUŞOĞLU, Semiramis, *The Kadızadeli Movement: An Attempt of Şeri'at Minded Reform in the Ottoman Empire*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Princeton University, New Jersey, 2010.
- DANIŞMAN, Zuhuri (Çev.), Mustafa Nâimâ Efendi, *Naima Tarihi*, Cilt: 6, (Çev: Zuhuri Danışman), Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1969.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi- III*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *Tarihi Hakikatler*, C. 2, İstanbul: Tercüman Tarih ve Kültür Yayınları, 1979.
- DEFTERDAR SARI MEHMED PAŞA, *Zübde-i Vekayiât*, (Haz. Abdülkadir Özcan), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- EMECEN, Feridun, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- EMECEN, Feridun, "Makbul İbrahim Paşa", C.21, *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 2000, ss.333-335.
- EMECEN, Feridun, "Osmanlıların Tuna'nın Kuzeyine Yönelik İlgileri ve Stratejileri: XVI. Asrın Ortalarında Erdel Örneği", *Halil İnalcık Armağanı-I*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2009, 126-141.
- EVLİYA ÇELEBİ, *Günümüz Türkçesi İle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*, 1. Kitap, C.1, 5. Baskı, Haz. Seyit A. Kahraman ve Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.

- EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatname*, C.5, Haz: Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- FİNKEL, Caroline, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı: Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü: 1300-1923*, (Çev. Zülal Kılıç), İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- GÖKÇEK, Mehmet, F., *Behcetî Seyyid İbrahim Efendi Târîh-i Sülâle-i Köprülü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006.
- HADNAGY, Szabolcs, “Hadnagy, “Köprülü Mehmed Paşa'nın Eğri Valiliği: Bir Osmanlı Devlet Adamının İdarecilik Hayatından Soru İşaretleri”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 25(25), 2014, 25-34.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, 7. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- İLGÜREL, Mücteba, “Celâlî İsyanları”, *DİA*, C.7, Ankara: TDV Yayınları, 1993, ss. 252-257.
- İLGÜREL, Mücteba, “IV. Mehmed”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. 11, İstanbul: Çağ Yayınları, 1993.
- İLGÜREL, Mücteba, “Köprülü Mehmed Paşa”, *DİA*, C.26, Ankara: TDV Yayınları, 2002, ss. 258-260.
- İLGÜREL, Mücteba, “Bâbîâli”, *DİA*, C.4, Ankara: TDV Yayınları, 1991, ss. 378-386.
- İNALCIK, Halil, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-III*, 4. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015.
- İNALCIK, Halil, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II*, 6. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak Kuruluş*, İstanbul: Hayy Kitap, 2010.

- İPŞİRLİ, Mehmet (Haz.), Naima Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ VI. Cilt, 2.* Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1300-1912, Cilt 4,* (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.
- KARAKOÇ, Fulya, D, (Ed.), *Sultan Mehmed Çelebi ve Dönemi*, Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2014.
- KARMAN, Gabor, Karman, “György Rakoczi’si Attempt to Establish a Local Power Base among the Tributaries of the Ottoman Empire 1653-1657”, In: *Power and Influence in South-Eastern Europe, 16-19th century*. Berlin: LIT Verlag, 2013.
- KATİP ÇELEBİ, *Mizânü’l-Hakk Fî İhtiyâri’l-Ehakk*, (Çev. Orhan, Ş., Gökyay ve Süleyman, Uludağ), İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2008.
- KESKİN, Mustafa, Ç., “ ‘Üzerime Bir Kubbe Ve Âsâr Binâlar Etmen’: Osmanlı Mimarlığında Açık Türbe Modası (1661-1763)”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 55, 2020, (-).
- KILIÇ, Remzi, “Osmanlı-İran Arasında Kasr-ı Şirin Barış Antlaşması (1639)”, *Türk Kültürü*, 460, 2001, 479-493.
- KOLÇAK, Özgür, “Şahinler’in Pençesinde Bir Erdel Hükümdarı: Köprülü İktidarı ve II. György Rakoczi”, *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 23, 2013, (-).
- KÖPRÜLÜ, Ömer, *Osmanlı Devletinde Köprülüler*, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1943.
- KUNT, Metin, “Siyasal Tarih (1600-1789)”, *Türkiye Tarihi 3: Osmanlılar Devleti 1600-1908 içinde*, 7. Baskı, Cem Yayınları: Cem Yayınları, 2002, (-).
- MANTRAN, Robert, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I: Osmanlı Devletinin Doğuşundan XVIII. Yüzyılın Sonuna*, (Çev. Server Tanilli), İstanbul: Cem Yayınevi, 1995.
- MANTRAN, Robert, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi, I. Cilt*, (Çev. Mehmet, A.

- Kılıçbay ve Enver, Özkan), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1990.
- MEHMED HALİFE, *Târih-i Gilmânî*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1986.
- OCAK, Ahmet Yaşar, “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızadeliler Hareketi”, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 21(1-2), 208-225.
- OCAK, Ahmet, Y., *Yeniçağlar Anadolu’sunda İslam’ın Ayak İzleri: Osmanlı Dönemi, Makaleler-Araştırmalar*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011.
- ÖDEKAN, Ayla, “Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme”, *Semavi Eyice Armağanı, İstanbul Yazıları* içinde, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1992, 281-297.
- ÖZ, Mehmet, “II. Viyana Seferine Kadar XVII. Yüzyıl”, *Türkler Cilt 9* içinde, (Ed. Hasan Celal Güzel ve Ali Birinci), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 711-729.
- ÖZCAN, Abdulkadir, vd. (Ed.), *Tarih-i Raşid ve Zeyli Raşid Mehmed Efendi Çelebizade İsmail Asım Efendi Cilt 1*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2013.
- ÖZCAN, Abdulkadir, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-III*, İstanbul: İsam Yayınları, 2017.
- ÖZTÜRK, Necati, *İslamic Orthodoxy Among the Ottomans in the Seventeenth Century Special Reference to the Qadi-Zade Movement*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Edinburg University, Edinburg, 1981.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.II-III, İstanbul: MEB Yayınları, 1993.
- PAPP, Sandor, “Zitvatorok Antlaşması”, C. 44, DİA, İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- RALAMB, Claes, *İstanbul’a Bir Yolculuk 1657-1658*, (Çev. Ayda Arel), 3. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017.

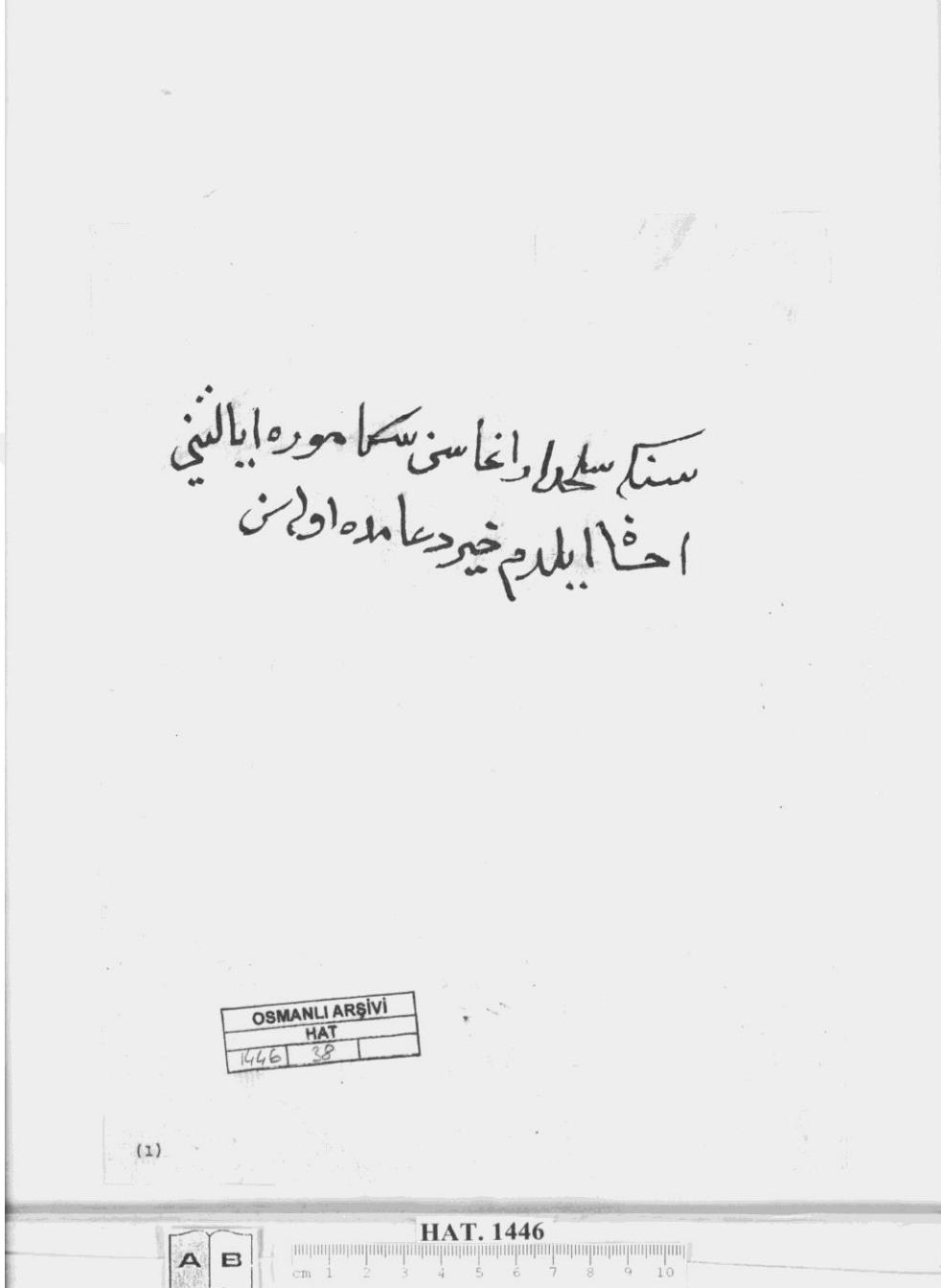
- RICAULT, Paul, *Osmanlı İmparatorluğunun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, (Çev. Halil, İncelik ve Nihan, Özyıldırım), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2012.
- SHAW, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt 1*, İstanbul: E Yayınları, 1994.
- SÜREYYA, Mehmet, *Sicill-i Osmani Yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye*, Cilt 4, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1308-1315.
- TOPÇU, Sultan Murat, *XVII. Yüzyıl İkinci Yarısında Etkin Bir Bani Ailesi: Köprülüler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2010.
- TÜRKAL, Nazire, K., *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Barcsay Akos'un Erdel Krallığına Âid Bazı Orijinal Vesikalar”, *Tarih Dergisi*, 4(7), 1953, 51-68.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara: TTK Basımevi, 1988.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3, 1. Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982.
- UZUNÇARŞILI, İsmail, Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3, 2. Kısım, Ankara: TTK Yayınevi, 1988.
- YILDIZ, Murat, *92 Numaralı 1657-1658 Tarihli Mühimme Defteri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2005.
- YILDIZ, Kenan, *1660 İstanbul Yangını ve Etkileri: Vakıflar, Toplum ve Ekonomi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.
- YILMAZER, Ziya, (Haz.), *İsâ-Zâde Târîhi (Metin ve Tahlil)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1996.

ZBIGNIEW, Wójcik, Zbigniew, “Some Problems of Polish-Tatar Relations in the Seventeenth Century. The Financial Aspects of the Polish-Tatar Alliance in the Years 1654-1666”, *Acta Poloniae Historica*, XIII, 1966, 87-102.

ZİNKEİSEN, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. IV, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011.

EKLER

Köprülü'nün isteği üzerine saraydan uzaklaştırılan silahdar ağasının Mora eyaletine gönderilmesine dair Dördüncü Mehmed'in hatt-ı hümayunu.

[illegible]

Kapı Kethüdası Mahmud'un mektubu ve Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın Akdeniz'de düşmana karşı harekete geçmesi, Erdel Kralı Rakoçi'nin üzerine Silistre Muhafızı ile Kırım Hanını görevlendirilmesi

ورد

۱۰۰۸
پادشاه
عرض نیکو بيمقدار بود که سعادت او غنمده و شوکلو
غنمده پادشاهه الله عمرودیره سایه دولتی زایل ایمیة
فرمان بکریکیسی احمد باشاوت اولمقله ابالت فوما
سابقاشام بکریکیسی اولان کورودو محمد پاشا قولدی خیل زما
برو آستانه سعادتارن ملو زمتن واسلاهی یرتد بر
قولدی اولمقن احسان یورلماق یابتن امروزما
غنمده و شوکلو پادشاهمکر

TSMA-E 788/9

TSMA.E.0798

Köprülü Mehmed Paşa'nın Karaman Beylerbeyliği tayin edilmesine dair sadrazamın arzı ve sadır olan Hâtı-ı Hümayun.

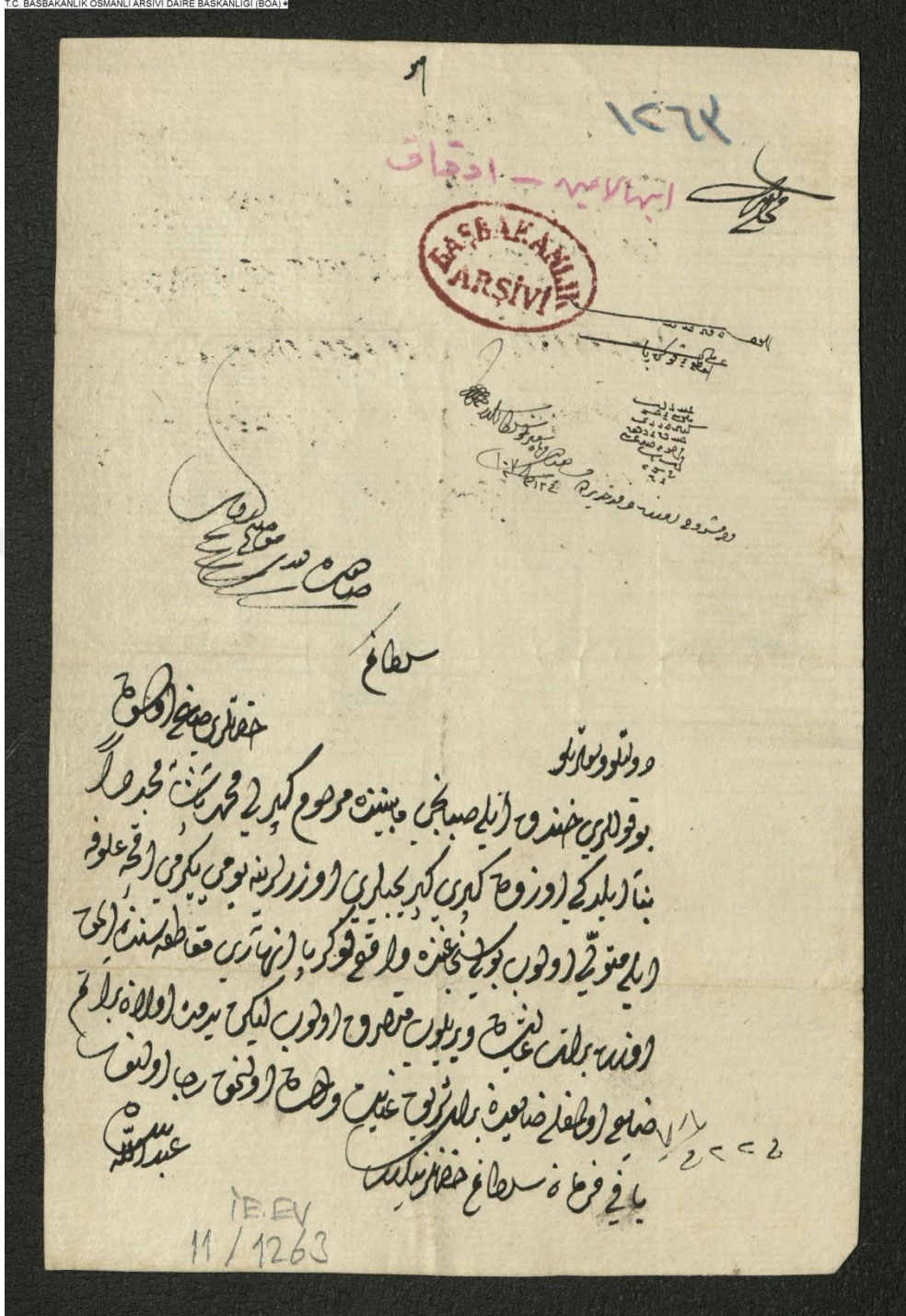
نه عوفی اولندیسه سعادتلو اولسلام
یار مشدر احمد پاشانک ذمتت اولانی
تحصیلانہ مقید اولوب چالشی سی

سلطنت
حضرتنک خاکیای شریفینه معروضه کونیه
سعادتمند و در وقت
دو دند اقدم معروضه بی برون اسکدره کلید کدرمکن ایچون قادره
نسبتی ابدیم برون و اصل اورا ای ای تیغ و معزول و بیکر کسی لعل پاشانک
زمنه لازم کلون ایجه به حاجه اولهان مکشد بر ایجه کور کور
برده اون کون اردینه و در شرب جالشورز نهایت کند و نیک اقراری
اولان ایجه بی برون ادا وکیل اقدون و معزول و بیکر کسی لعل پاشانک
جی شریعه بیضیه تحصیل اولمقد بر طریقه حاجه اوقاب و بیکر کسی لعل پاشانک
بامدر بیکر کسی لعل پاشانک و بیکر کسی لعل پاشانک و بیکر کسی لعل پاشانک
سعادتمند و در وقت اقدم کور و بیکر کسی لعل پاشانک و بیکر کسی لعل پاشانک
کوشندیل سخا غی بیکر کسی لعل پاشانک و بیکر کسی لعل پاشانک و بیکر کسی لعل پاشانک

TSMA-E 532/7

TSMA.E.0532

Köprülü Mehmed Paşa'ya Rumeli'nde Köstendil Sancağı verilerek saraydan uzaklaştırılması.

İE.EV.00011.01263.001

Sadr-ı Azam Köprülü Mehmed Paşa'nın Hendek ile Sabancı arasında inşa ettirdiği köprü'nün yer aldığı belge.